

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 29 (453) 22 – 28.07.2016 р.

www.tyzhden.ua

Дітте Марчер
про те,
як пережити
війну

Як зміниться Туреччина
після пучу

Довибори в Раду.
Перші підсумки

Що буде
з «Мистецьким Арсеналом»

НЕПІЗНАНОЮ БАТЬКІВЩИНОЮ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Не шукайте
складних шляхів

Відчуйте переваги
фінансування від
Porsche Finance Group Ukraine

Звертайтеся до офіційних дилерів Volkswagen, Audi,
SEAT та Porsche

Кредитує ТОВ "Порше Мобіліті" (свідоцтво Держфінпослуг ІК 58 від 02.07.2009)
Послуги фін. лізингу надає ТОВ "Порше Лізинг Україна" (довідка Держфінпослуг
ФЛ 387 від 24.07.2008).

www.porschefinance.ua

 PORSCHE
FINANCE GROUP UKRAINE
MEMBER OF PORSCHE BANK GROUP

НА ЧАСІ

- 4 Дежавю 2008-го?
Чи миритиметься наступний президент США з Росією
- 7 Ігор Лосєв про традиції турецької політики
- 8 Спека в округах
Хто є бенефіціарами довиборів у Раду

ТЕМА НОМЕРА

- 12 Горе Горішніх Плавнів
Богдан Логвиненко про специфіку українського туризму
- 14 Земля прихованих скарбів
Де шукати цікаві місця для подорожей
- 18 Музей власними силами
Як аматори створюють варті уваги об'єкти
- 21 Малі форми
Як народжуються нові маршрути
- 24 Локальні ідеї відкривають країну
Як формуються спільноти для мандрівок Україною

СУСПІЛЬСТВО

- 26 Дітте Марчер:
«Коли солдат повертається, це не значить, що він уже вдома»
Данський психотерапевт про реабілітацію повоєнного суспільства
- 30 Еволюція гідності
Як формувалася толерантність до насильства в Україні

СВІТ

- 32 Путч як точка відліку
Чого чекати від турецького президента
- 33 Гіркий післясмак
Чому сповільнюється турецька економіка
- 35 Едвард Лукас
про втому Заходу
від прийняття рішень
- 36 Оновлення символів
Чи здатна Франція здолати тероризм
- 38 Кабель виходить із моди
Як цифрові технології змінюють телеіндустрію

КУЛЬТУРА

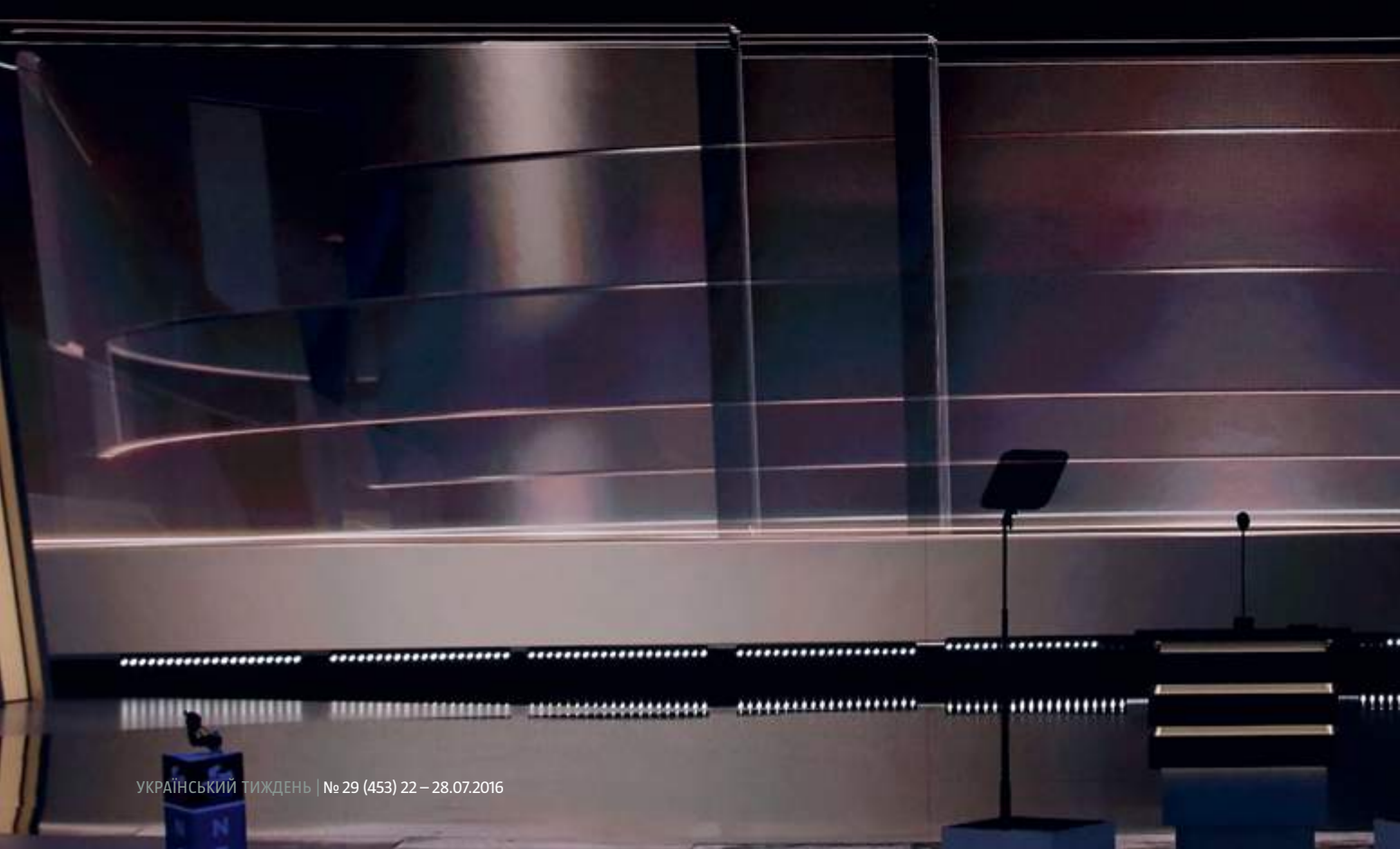
- 40 Лунки склепіння
Від чого залежить доля «Мистецького Арсеналу»
- 44 Синдром Паніковського
Як російська державна машина підпорядковує собі кіноіндустрію
щоденники окупації
- 48 Маленькі й небезпечні радощі
Літня прогулянка Луганськом
- 49 Стара добра Лені
Про різницю пропаганди в Росії та «ДНР»
- P. S.
- 50 Онух про політичний феномен Трюдо

Тиждень

№ 29 (453) 22 – 28.07.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-1514
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 20.07.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Дежавю 2008-го?

Анна Корбут

Минулого тижня після з'їзду Республіканської партії в американських ЗМІ промайнула згадка про те, що представники команди Дональда Трампа домоглися пом'якшення програми партії у частині допомоги зброєю Україні та стримування Росії. Днями в колонці на The Washington Post політичний аналітик Джош Рогін написав, що під час з'їзду республіканців член Комітету з підготовки програми Даяна Денман запропонувала поправку до документа, яка передбачала посилення санкцій проти РФ, більшу допомогу Україні та «надання летальної оборонної зброї» Збройним силам України. Представники команди Трампа через делегатів, які за нього голосують, відкинули цю поправку й зробили формулювання розмитішим.

Тепер програма видається приблизно такою самою логічною та послідовною щонайменше в положеннях стосовно міжнародної безпекової політики, як і вся кампанія Трампа. Розділ про національну безпеку та зовнішню політику під пафосною назвою «Америка відроджується» відкривається критикою Адміністрації Обами за слабкість, через яку осмілили вороги США, нейтралізовано розгоргання систем ПРО в Польщі та Чехії, а угода New START про скорочення стратегічних наступальних озброєнь така

ФОТО: REUTERS

неефективна, що дала змогу Росії розбудувати ядерний арсенал, поки США скорочували свій. Кількома абзацами нижче власне розмиті формулювання і позиція, ідентична політиці Адміністрації Обама щодо ненадання Україні зброї: «Ми підтримуємо збереження і за потреби посилення санкцій... проти Росії, якщо й доки не буде повністю відновлено суверенітет і територіальну цілісність України. Ми також підтримуємо надання належної допомоги Збройним силам України і більшу координацію з оборонним плануванням НАТО».

Багато коментаторів одразу охарактеризували такий поворот як зміну позиції Республіканської партії стосовно Росії та України. Утім, тут треба враховувати внутрішньопартійне протистояння останніх місяців між багатьма республіканцями й Трампом та його прихильниками. І той факт, що таке м'яке формулювання іде врозріз із позицією більшості республіканських політиків.

ПЕРІОДИ ПЕРЕХОДУ ВЛАДИ В США ВИЯВЛЯЛИСЯ КОМФОРТНИМИ ДЛЯ АВАНТЮРИЗМУ РОСІЇ. У 2008-МУ, КОЛИ ВИБУХНУЛА ВІЙНА В ГРУЗІЇ, АМЕРИКА ТЕЖ ГОТУВАЛАСЯ ОБИРАТИ НОВОГО ПРЕЗИДЕНТА

Власного комплексного бачення ролі США на міжнародній арені в Трампа за час кампанії не виявлялося. Натомість превалювала агресивна риторика в дусі ізоляціонізму, стін на кордоні з Мексикою, опозиції вільній міжнародній торгівлі та зосередження Америки на собі. Його діаметрально протилежні відповіді на одні й ті самі запитання в різних інтерв'ю не зникали з ефірів вечірніх комедійних шоу. Тим часом спікер нижньої палати Конгресу республіканець Пол Раян та інші лідери партії розробляли зовнішньополітичну програму, якою хотіли вирізнити свою політсилу на тлі Адміністрації Обама й «показати власне бачення хорошої сильної зовнішньої політики, щоб її побачив світ, щоб ми могли йти з нею на вибори і здобути мандат на її реалізацію». Реального внеску в розробку від Трампа, якого тоді багато республіканців сподівалися все-таки не побачити в номінації, практично не було. Навіть за лічені дні й години до того, як будівельний магнат і його внутрішньо орієнтована кампанія таки виграла номінацію, проти позицій Трампа в торгівлі, міграції, зовнішній політиці, національній безпеці, та й загалом у тому, як саме Америка має «знову ставати великою», публічно виступали найавторитетніші лідери республіканців.

Усе це наштовхує на думку, що позиція щодо України та Росії в республіканців навряд чи дуже змінилася. Але Трамп-президент — це програш і для Києва, і для Європи, США та, зокрема, Республіканської партії. А все, що погано для них, на руку Путіну.

У проекті програми демократів дестабілізація Росією свого прикордоння, порушення суверенітету України та спроби відтворити сфери впливу, зазначені серед факторів, що підривають американські інтереси. США під проводом демократів віритимуть у сильні союзи (на протигагу ізоляціоністської позиції Трампа стосовно НАТО), розбудову європейської

стійкості та захист союзників НАТО. Вони будуть готові співпрацювати з Путіним у питаннях, які стосуються американських інтересів, як раніше співпрацювали в скороченні ядерних озброєнь, ядерній програмі Ірану та санкціях проти Північної Кореї, але не вагатимуться, якщо доведеться протистояти російській агресії. Утім, згадок про посилення політики США на підтримку, зокрема збройну, України немає. Тобто від Гілларі Клінтон, імовірно, варто очікувати продовження нинішньої української політики Адміністрації Обама, яка на тлі хаосу від Трампа все ж видається незрівнянно соліднішою.

Поки переважають сподівання, що Трамп усе ж таки до Білого дому не дістанеться. Але для України небезпека в іншому: періоди внутрішньої колотнечі, переходу влади й непевності в США історично виявлялися дуже комфортними для авантюризму Росії.

У 2008-му Америка теж готувалася обирати нового президента. Перегони відбувалися в листопаді, а пік передвиборчої кампанії припав, як і тепер, на літо. Невзадовго до того, на Бухарестському саміті у квітні 2008-го, Україні та Грузії відмовили в наданні Плану дій щодо членства у НАТО, відклавши розгляд їхніх заявок на грудень. І в квітні ж Росія починає під різними приводами збільшувати свій військовий контингент в Абхазії.

У програмі Демократичної партії 2008 року РФ згадується серед потуг, що розвиваються, з якими США можуть разом розбудувати міжнародну безпеку, працювати над нерозповсюдженням ядерних озброєнь. І дуже м'яко, незважаючи на ескалацію напруження з Грузією, демократи наполягають на тому, щоб «Росія дотримувалася міжнародного права та поважала суверенітет і територіальну цілісність своїх сусідів». Республіканці, яких у президентських перегонах представляє Джон Маккейн, про Росію у своїй програмі говорять критичніше: «Ми засуджуємо спроби РФ залакати країни, які раніше перебували під радянським пануванням, аби запобігти розміщенню в них ядерної оборони». Вони пишуть про наявність спільних для американців та росіян імперативів на кшталт боротьби з тероризмом і ядерною зброєю, але й про те, що в РФ залишаються серйозні причини для занепокоєння — «ставлення уряду до преси, опозиційних партій, інститутів громадянського суспільства».

Влітку між Росією та Грузією вибухає війна. Опісля РФ під хор міжнародного осуду визнає Абхазію та Південну Осетію «суверенними й незалежними державами», а далі підписує з ними договори про дружбу, співпрацю та взаємодопомогу. Згодом однією з перших зовнішньополітичних ініціатив президента Обама стає «перезавантаження» відносин із Росією (на шкоду відносинам із лояльними союзниками — Польщею та Чехією). «У 2009-му великі потуги не демонструють силу через домінування чи дегонізацію інших країн», — розважливо каже Обама під час візиту до Москви, натякаючи на звичні для російського менталітету розмови про те, що Саакашвілі — маріонетка в руках Америки. І відразу ж визнає, що свою роль у тому, аби «новий старт» американсько-російських відносин відбувся, мають відіграти й США, а старі уявлення про те, що США і Росія — противники, які борються за сфери впливу, помилкові.

Чи не доведеться нам побачити дежавю тодішніх подій, тільки в гротескнішому виконанні Трампа? ■

Чи відвернеться Туреччина від кримських татар?

Ігор Лосєв

Статтю на цю тему автор почав писати ввечері, а вночі в Республіці Туреччина сталося те, що назвали «спробою державного перевороту». Попри фрагментарність і нечіткість інформації, виникало чимало умовиводів, що все відбувається якось дивно й вельми нетипово для турецької армії, котра здобула великий досвід військових переворотів по смерті свого творця — Мустафи Кемал-паші Ататюрка. Багато десятиліть вона була основою і хребтом модерної нації та сучасної європеїзованої держави на базі принципів лаїцизму (ідеологія світського проєвропейського розвитку країни з мусульманським складом населення). Армія рішуче виступала проти будь-яких спроб ісламу в Туреччині вийти за межі мечеті.

Збройні сили Туреччини у XX столітті були особливою елітарною структурою, осердям тамтешнього світського суспільства, головним гарантом дотримання Ататюркового шляху. У випадку спроб ісламізації (нехай м'якої, майже непомітної) армія негайно брала владу й репресувала реальних чи уявних ісламістів. У 1960-ті для турецького прем'єра Мендереса, який не дозволяв собі й половини того, що робить Ердоган, усе закінчилося шибеницею.

І якщо вже армія брала владу, то все діяло як годинник — на «раз-два-три». А нині сталося щось зовсім незрозуміле — таке, що провокує підозри і змушує згадати чи то підпал Рейхстагу, чи то вбивство товариша Кірова.

Чого ж чекати тепер? Дуже ймовірно, що розпочнеться нова хвиля репресій проти керівництва ЗС, а турецька демопозиція буде остаточно маргіналізована. Влада «демократично обраного» диктатора Ердогана ще більше посилиться. Будуть і геополітичні наслідки. Можливо, Ердоган хилитиметься в бік іншого «демократичного обраного» диктатора — кремлівського. Принаймні вибачення за збитий російський літак засвідчило, що такий шлях для турецького лідера цілком можливий. А Москва спробує вичавити із цього максимум можливого. І перше, що для неї вельми суттєво, припинити підтримку Анкарою кримськотатарського народу, а також блокувати будь-які прояви солідарності Туреччини з Україною.

У XX столітті світська турецька держава в її геополітичних намірах і стратегіях сповідувала ідеали пантюркізму, покровительства над тюркськими народами: азербайджанцями, татарами, узбеками, туркменами, казахами, киргизами, аж до Туви, Якутії та китайського Туркестану. Турецькі політи-

ки розглядали території цих народів як природний простір експансії та розвитку власної країни. Однак будь-який вплив вимагає політичних, фінансових і моральних видатків, за все треба платити чи то військовою допомогою, чи то ресурсами, чи то дипломатичною підтримкою...

Реджеп Таїп Ердоган, далеко відійшов від геополітичної практики кемалістів, намагаючись зробити свою країну лідером на Близькому Сході, а не в традиційному для Анкари регіоні Центральної Азії та Причорномор'я. Його спроби виявилися цілком невдалими. Хоч як парадоксально, Туреччині простіше встановити прагматичні відносини з ізраїльтянами, ніж з арабами, бо в перших немає «османської травми» (від століть султанського пану-

АНКАРА НЕ ДУЖЕ ПОСПІШАЄ БРАТИ НА СЕБЕ НАЙМЕНШИЙ РИЗИК ЗАДЛЯ ПРОТЕГУВАННЯ ІНТЕРЕСАМ МАЛЕНЬКОГО ТЮРКСЬКОГО ЕТНОСУ У КРИМУ

вання), а в останніх є. Араби всупереч усім ісламістським догмам не побажали, щоб їхнім лідером був турок, хоча й ісламіст...

Позиція Анкари щодо кримських татар завжди була доволі двозначною. Вона визнавала, що це в етнічному сенсі брати, а в релігійному — одновірці. Не бракувало в Туреччині й пантюркістів, охочих заявити, що турки і кримські татари — «один народ». Проте якась реальна допомога, конкретний захист останнього з боку «старшого турецького брата» залишаються доволі обмеженими. Навіть сьогодні, утримуючи найпотужніший військово-морський флот на Чорному морі й маючи у своїх руках протоки Босфор і Дарданелли, турки не дуже поспішають брати на себе найменший ризик задля протегування інтересам маленького тюркського етносу. Хоча об'єктивно, не вельми ризикуючи, могли б зробити значно більше. Ердоган із міркувань політичної доцільності, задля власного, бажано довічного, перебування при владі (мрія всіх диктаторів, зокрема й «демократично обраних»), намагаючись скористатися можливою підтримкою Путіна, здатен злити кримськотатарський народ і всю Україну. Це, звісно, буде тяжким ударом по справі боротьби за нашу незалежність і повернення Криму. Та аж ніяк не зробить її безнадійною, радше забезпечить досить похмурі перспективи самому Ердогану в його «хатній війні» проти турецької армії та прихильників спадщини Ататюрка... ■

Продовження теми див. на с. 32

Спека в округах

Богдан Буткевич, Станіслав Козлюк

Якою була боротьба за сім додаткових путівок у Раду

Вибори в семи мажоритарних округах відбулися не безшмарно й стали таким собі полігоном для партій, які нині змагаються за рейтинги та готують штаби для чергових, а можливо, і позачергових парламентських виборів. Політичні технології під час кампанії посеред спекотного літа не вирізнялися оригінальністю.

БПП VS «БАТЬКІВЩИНА»: ЧУЖИЙ ПРОТИ ХИЖАКА

Падіння особистих рейтингів президента, а особливо рейтингів його політичної сили змусило Банкову використати просту, але, як виявилось, цілком дієву технологію. Тобто не висувати кандидатів від власне БПП, а відправляти своїх людей у передвиборчі перегони під виглядом самовисуванців у супроводі адміністративного та фінансового ресурсів. Паралельно для галочки можна висунути й офіційного бепепешника, який, проте, не вестиме реальної кампанії й набере 0,000001% голосів. Власне, у жодному із семи округів, де відбувалися довибори, й у п'яти, де БПП висував свого формального кандидата, президентська сила нікого не провела в Раду під своїм брендом. Якщо до цього додати цілком свідоме призначення виборів на середину літа, щоб якомога більше занизити явку електорату, то вибори починають видаватися вже зовсім зрежисованим спектаклем.

БПП сам упевнений у своїй неспроможності перемогти під власними партійними прапорами. І це на тлі зростання рейтингів популістів із «Батьківщини» та Радикальної партії Ляшка. Саме ці дві сили й виступили головними конкурентами провладних самовисуванців, і багато де їм вдалося перемогти.

Одразу на трьох округах головна битва за мандат відбулася між «самовисуванцями» від БПП та представниками «Батьківщини». Розпочнемо з 206-го округу в Чернігові — сусіднього зі скандально відомим 205-м, де рік тому собі купив мандат Сергій Березенко. Власне, саме цей діяч став куратором наступного кандидата Банкової — одіозного київського забудовника Максима Микитася, близького до утворення «молодої команди» Черновецького та Ігоря Кононенка. Головним противником Микитася в окрузі став кандидат від політсили Юлії Тимошенко, яка має в Чернігові чималу підтримку, — такий собі Віктор Власенко, депутат облради, що займався чи не найбільш хлібною справою — земельними питаннями. Конкуренцію цим двом намагався скласти ставленик РПЛ Дмитро Блауш, а також самовисуванець Єгор Фірсов, экс-нардеп від БПП, який не побоявся піти на вибори в незнайомий округ, не маючи за собою партійного бренду та підтримки грошових мішків.

Вже можна говорити про перемогу Микитася з результатом 31,45% голосів. Щоправда, у числовому виразі це лише 15 тис. голосів. Адже дуже низька явка стала прогнозованим результатом згадуваної технології штучного заниження кількості реальних виборців. Навіщо це було потрібно владі? Чим менше виборців, тим простіше отримати результат за допомогою елементарної виборчої піраміди — технології, яку вперше використав Леонід Черновецький у Києві та яку його виученики на кшталт Березенка — Микитася довели до ідеалу.

Її сутність дуже проста. Найчастіше береться якийсь нібито благодійний фонд, що певний час справді займається якоюсь адресною допомогою, користуючись списками на соціальну допомогу від місцевих державних органів. А далі під виглядом цієї допомоги формується мережа, як у сумнозвісній МММ, із тисячниками, сотниками та десятниками, котрі допомагають підкуповувати виборців, розносячи їм просто в руки гроші або щось на кшталт сертифікатів на гроші, які можна буде отримати після «правильного» голосування. Технологія дуже дієва й фактично не має ризиків, адже спіймати та викрити її майже нереально. Плюс це допомагає в день виборів обійтися без ризикованих фальсифікацій, як-от вкидання бюлетенів, маніпуляції з протоколами, каруселі, підвезення виборців тощо.

Саме таким чином торік переміг Березенко, цим самим шляхом пішов Микитася. Навіть це більш відкрито: Березенко хоча б іноді зустрічався з виборцями, а київський «парашутист» просто завісив округ своєю рекламою, завалив бордами, наметами та сітілайтами, побудував кілька всюдисущих дитячих майданчиків, паралельно шаленими темпами купуючи голоси. Подейкують, Микитася викинув на кампанію, точніше передовсім на підкуп, близько \$5 млн. А гроші роздавалися через дві структури: мережу Березенка, яка залишилася в цілком робочому стані після торішніх виборів, і так званий благодійний фонд «Поліський оберіг», що належить меруви Чернігова, экс-регіоналові Владиславові Атрошенко, який, власне, і звільнив свій мандат для виборів. Він забезпечив адмінресурс для перемоги Микитася. Ще до виборів забудовник мав гарантовані 8–9 тис. голосів, що, зрештою, і визначило результат. Тепер фракція БПП, напевно, поповниться ще одним багатемом.

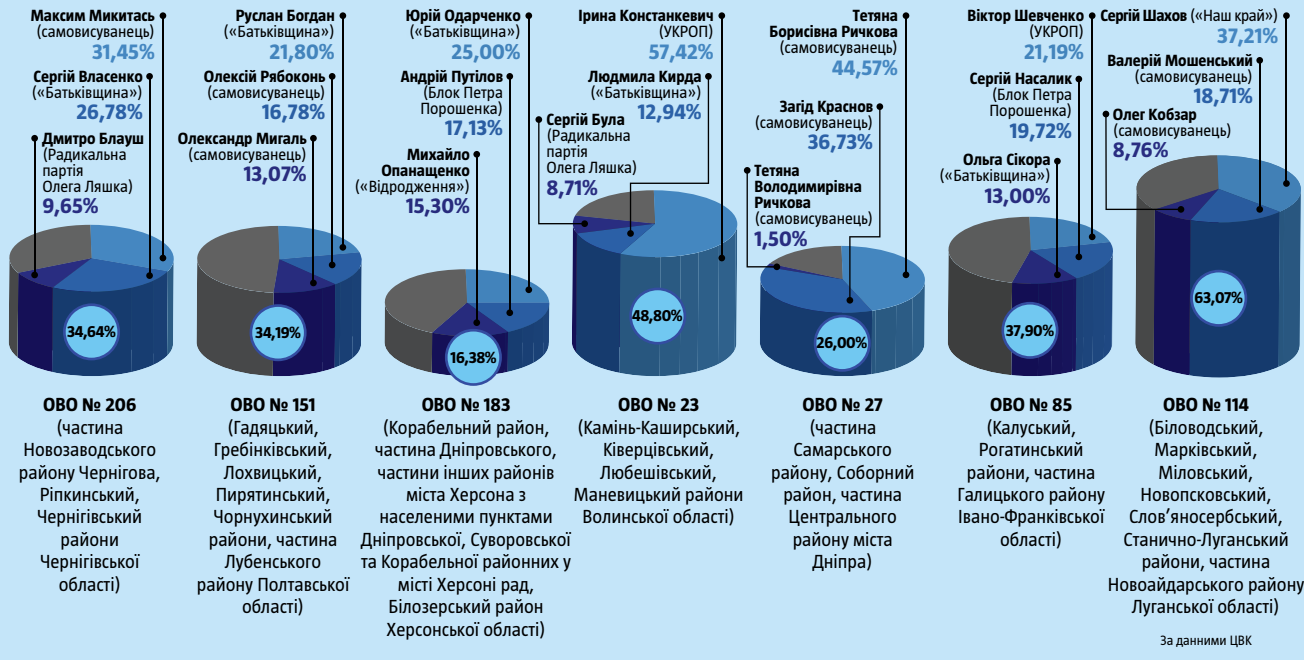
Хоча сказати, що він переміг без проблем, не можна. Цікаво, що на міській території 206-го округу, який рівно навпіл ділиться між Черніговом і селами навколо, переміг представник «Батьківщини». Загалом він відстав від Микитася зовсім не наба-

U.TYZHDEN@UKR.NET
КОЄ.ВЄ.ІМНІДОВОЄ

Результати довиборів до Верховної Ради 17 липня 2016 року

гато, маючи 26,68%. Допомогла силі Тимошенко й технологія з псевдокандидатом із прізвищем Микитась, тільки на ім'я Євген, який забрав у Максима понад 2% голосів. Тобто «Батьківщина» по-чесному виграла ці вибори й має чималі перспективи в згаданому регіоні.

Непоганий результат у місті також у Єгора Фірсова. Молодий політик, як і обіцяв, провів справжню кампанію ногами, маючи по п'ять-шість зустрічей щодня. І це дало свій результат: на кількох дільницях він навіть переміг (!) Микитася з його шаленими грошима. Однак у масштабах округу набрав лише трохи більш як 4% голосів.

Достатньо спекотно було й у 151-му окрузі в Полтаві. Там за перемогу боролися мер Пирятинна, кандидат від БПП, формально самовисуванець Олексій Рябоконт і бютівець Руслан Богдан. Після того як останній став фігурантом педофільського скандалу 2009 року, він відсиджував у Полтавській облраді. Але тепер вийшов у люди й переміг із результатом майже 22% голосів. Щоправда, у кількісному значенні це лише близько 10 тис. виборців — низька явка в дії, хоча тут технологія спрацювала проти влади. Адже Рябоконт називають людиною нинішнього міністра АПК Тараса Кутового, экс-нардепа від БПП, що 2014-го виграв тут мажоритарку. А формального кандидата від БПП Романа Товстого в результаті навіть не зареєстрували через помилки в біографії.

Підкупом тут активно займалися обидві сторони. Також Богдана активно закидали компроматом: окрім педофільської тематики в хід ішли звинувачення, до речі, цілком можливо, небезпідставні, у тому, що в минулому він був кримінальним авторитетом. Однак жалюгідна горстка виборців, яка таки дійшла до дільниць,

все ж віддала перемогу тимошенківцю. Рябоконт здобув тільки близько 17%. Плюс один багнет у Тимошенко.

Що ж стосується Херсона з його 183-м округом, то тут битва розгорнулася між двома екс-депутатами: бютівцем Юрієм Одарченком і єдиним безпешником, що не побоявся піти під партійним брендом, головою Херсонської облради Андрієм Путіловим. Останній на цьому окрузі вже перемагав 2012-го, коли представляв ще УДАР. Потім устиг побути керівником місцевої ОДА, а 2015-го очолив список БПП і пішов в облраду. Натомість Одарченко — досвідчений депутат кількох скликань і доволі шанована людина в Херсоні. Тобто рубка була ще та, особливо враховуючи участь у виборах одіозного персонажа Іллі Ківи. Щоправда, херсонці не оцінили «краси гри», видавши найменшу явку з-поміж усіх округів на рівні 10%.

Однак Тимошенко й тут взяла гору: її самовисуванець здобув беззаперечну перевагу — 25% голосів, тоді як Путілов — тільки близько 17%. Мабуть, саме тому влада вирішила, що продовжувати «качелі» не варто, які вже розпочиналися фейковим замінуванням десятка виборчих дільниць. Ну а що: коли явка дуже мала, «правильний перерахунок» навіть на кількох дільницях може змінити результат. Але до кінця дня стало зрозуміло, що розрив надто великий і борсатися просто немає сенсу.

БЕЗ НЕСПОДІВАНОК

Результати волевиявлення у Західній Україні не показали жодних несподіванок. Там перемогли представники УКРОПа Ірина Констанкевич (округ № 23, Волинь) та Віктор Шевченко (округ

№ 85, Івано-Франківська область). Власне, з ушвененістю можна сказати, що ці регіони вже перетворилися на базові для політичного проекту з Дніпра. Адже Ігор Палиця, один із лідерів партії, доволі тривалий час «опрацьовував» Волинь і Прикарпаття. Зокрема, через свій благодійний фонд «Тільки разом». Місцеві активісти припускали, що він готує ґрунт для себе, аби спробувати пройти в окрузі покійного Ігоря Єремєєва (№ 23), проте до останнього не було відомо, чи планує він висувати свою кандидатуру. У результаті «провайдер» групи «Приват» залишився осторонь, проте в парламент потрапила його кандидатка Ірина Констанкевич із простотами розгромним відривом від найближчої суперниці від «Батьківщини» Людмили Кирди: 44 тис. голосів проти 9,9 тис.

Цікавішою вийшла боротьба в окрузі № 85. Там за депутатський мандат зчепилися згаданий вище Шевченко та висуванець Блоку Петра Порошенка Сергій Насалик. 100% опрацьованих протоколів підтверджують важке протиборство: 11 тис. голосів проти 10 тис. Крім того, якщо у випадку з Волинню спостерігачі майже не фіксували порушень із боку кандидатів-лідерів, то на Прикарпатті кожен використовував свої можливості як міг. Скажімо, Шевченко, за даними Громадянської мережі «ОПОРА», організував для виборців округу безплатні поїздки на курорт «Буковель», який пов'язують із тим самим Палицею. Рекламу таких «послуг» поширювали через соціальні мережі. До того ж інтернетом гуляє відео, де Шевченко в туристичному комплексі розповідає виборцям про свої плани на майбутнє у зв'язку з виборами. Попри звернення спостерігачів до поліції, такі «екскурсії» не припинялися.

ОДРАЗУ В ТРЬОХ ОКРУГАХ ГОЛОВНА БИТВА ЗА МАНДАТИ ВІДБУЛАСЯ МІЖ «САМОВИСУВАНЦЯМИ» ВІД БПП І ПРЕДСТАВНИКАМИ «БАТЬКІВЩИНИ»

Водночас нібито від імені Насалика в окрузі роздавали листівки-звернення від президента Петра Порошенка на підтримку кандидата від БПП. Крім того, поширювалися звернення й від самого кандидата. Проте його штаб заявив, що не має до цієї агітаційної продукції жодного стосунку, а викладені в матеріалах тези суперечать його виборчим інтересам.

Небагатими ці два округи виявилися на порушення в день виборів. Спостерігачі зафіксували кілька спроб заповнити порожні протоколи та видати бюлетені без наявності документів. Опрацювання протоколів в ОВК також відбулося без значних порушень, які могли б вплинути на процес.

В окрузі № 27 (Дніпро) у боротьбі за депутатське крісло за відсутності БПП зійшлися волонтерка Тетяна Ричкова та одіозний Загід Краснов, який свого часу боровся за мерське крісло. Протиборство кандидатів також було активним. Ричкова спілкувалася з виборцями, була присутня в медій-

ному просторі. Також на її користь із перегонів знялася кандидатка від УКРОПа Оксана Томчук. Спостерігачі зафіксували за волонтеркою порушення виборчого законодавства. Скажімо, кандидатка разом із очільником Дніпропетровської облдержадміністрації Валентином Резниченком та головлікарем Обласної клінічної лікарні ім. Мечникова провели в приміщенні медзакладу спільну прес-конференцію щодо перспектив придбання нового обладнання для лікарні. При цьому голова облдержадміністрації публічно звертав увагу журналістів і присутніх на те, що до нього з цим питанням не раз зверталася сама Ричкова. До того ж волонтерку активно підтримував і мер Дніпра Борис Філатов, що заборонено законодавством.

Загід Краснов, своєю чергою, вкотре вдався до методу «добрих справ». Маючи частку на ринку перевезень, він організував дешевший проїзд громадським транспортом. Зафіксували порушення і в день волевиявлення. Як і на місцевих виборах, у Дніпрі з'являлися фейкові спостерігачі від ОПОРИ. У хід також йшли класичні списки виборців, які мали голосувати «правильно». Щоправда, зради не відбулося. Ричкова перемогла Краснова з результатом 15 тис. проти 12 тис. голосів.

ТЕХНОЛОГІЯ ЗАМІНИ

Беззаперечно, найцікавішими видалися вибори в 114-му окрузі, що на Луганщині. І рік тут не лише в тому, що до волевиявлення долучилися жителі прифронтових територій. Тут було найбільше кандидатів — 107. Лідером вважали висуванця «Нашого краю» Сергія Шахова. Оскільки цей політпроект приписують Банковій, а якщо точніше, Віталієві Ковальчуку, то більшість сходилася на думці, що АП негласно підтримуватиме саме колишнього вихідця з Партії регіонів. Проте свої апетити на округ мав і Опозиційний блок, який виставив на перегони Бориса Лебедева, і самовисуванці Олег Кобзар та Валерій Мошенський. Не відмовилася від боротьби й кандидатка від «Батьківщини» Ірина Верігіна. Висуванець БПП Денис Денищенко радше був технічним кандидатом.

Місцеві політики подекували, що після програшу Сергієві Дунаєву на виборах 2012-го Шахов образився на регіоналів. І цього разу вирішив у будь-який спосіб пробитися до парламенту. Співрозмовники **Тижня** з політичних кіл регіону зазначали, що виходець із Партії регіонів пропонував низці кандидатів спільно «дружити» проти висуванця Опозиційного блоку. Мовляв, члени ДВК та ОВК мають працювати на результат, навіть якщо для цього доведеться порушувати закон. Утім, залізних доказів на підтвердження цих розмов знайти не вдалося. Проте можна точно стверджувати, що в 114-му окрузі Шахов перестрашувався й обрав щонайменше дві взаємодоповнювальні стратегії для перемоги. Окрім звичного «засівання» регіону, роздачі по 200 грн за голос, використання псевдосоціологів він зробив ставку на технічних кандидатів, яких мав удосталь, і заміну членів дільничних виборчих комісій.

Як згадувалося вище, Луганщина відзначилася просто-таки величезною кількістю кандидатів.

Це давало змогу тому ж таки Шахову через них заводити своїх людей у ДВК, що в результаті забезпечило більшість «правильних» представників у комісіях. Ще цікавішою виявилася технологія із заміною членів комісій. Ця тактика дала щонайменше два результати.

Перший—внесення сум'яття у сам виборчий процес. Як розповіли **Тижню** члени ОВК від Опозиційного блоку, у переддень виборів, а саме 16 липня, купа кандидатів внесла подання про заміну своїх представників у ДВК. Йшлося щонайменше про 700 осіб. Якщо приплюсувати попередні дні кампанії, то, за найскромнішими підрахунками, реальні та технічні кандидати поміняли до 2 тис. своїх представників. В оточенні комісії називають скромнішу цифру—більше ніж 1 тис. осіб. Очікувано ОВК напередодні голосування не впоралася з такою кількістю подань і голосувала до 5-ї ранку 17 липня, тобто вже в день виборів. Крім того, вона не встигла виготовити додатки й поставити на них печатки, що також внесло хаос у виборчий процес. Як наслідок—на дільниці приїжджали нові члени ДВК, які не мали документів, що підтверджували б їхні повноваження. Водночас головам дільничних комісій телефонували нібито члени ОВК й переконували їх допустити новоприбулих до виборчого процесу. Мовляв, документи підвезуть потім, а люди вже зараз мають починати виконувати свої обов'язки. На деяких ДВК це спрацювало й вибори проводили не уповноважені на це особи.

Цікаві також люди, які фігурували в поданнях на заміни. Як повідомили **Тижню** спостерігачі від конкурентів Шахова, у переддень голосування на блокпостах з'явилися автобуси з невідомими особами, привезеними з інших регіонів України. За попередніми даними, саме вони мали замінити місцевих членів ДВК. У Нацполіції, втім, інформацію не підтвердили. Проте кореспондент **Тижня** мав змогу переконатися в правдивості цих тверджень. Скажімо, у Станично-Луганському районі він зустрів «гастролерів» щонайменше на п'яти ДВК: у Валуйському, Степовому, Широкому. Вони зізналися в тому, що їх привезли із Запоріжжя, Одещини, Вінниччини тощо. А в Широкому покинуті на спеці пенсіонери зізналися, що приїхали на запрошення партії «Наш край». Це принаймні в одному конкретному випадку доводить причетність Шахова до заведення «туристів» у 114-й округ.

Другий результат можна охарактеризувати просто: вибори проводили одні люди, результати рахували зовсім інші. І в цьому випадку затягування з голосуванням за подання кандидатур на заміни членів ДВК зіграло Шахову на руку. Адже, за інформацією **Тижня**, масові заміни почалися під кінець голосування, приблизно за три год до закриття дільниць. На цей самий час припадають і деякі порушення. Скажімо, такі як заповнення порожніх протоколів. До того ж частина «туристів», здається, лише віддалено розуміла суть процесу підрахунку голосів і мала доволі туманне уявлення про виборче законодавство. Тут тобі і порушення під час рахування, і неправильно заповнені бюлетені та протоколи, що також додало деструктиву й без того не надто простим вибором.

Дехто з представників виборчого процесу, з якими вдалося поговорити, також припускали, що в окремих членів комісій могли бути вже готові, пропечатані протоколи, куди лишалося занести лише результати голосування. Утім, підтвердити чи спростувати такі твердження поки що не вдалося.

Проте не Шаховим єдиним. Скажімо, ту ж таки Верігіну можна звинуватити в агітації у день голосування. Виразалося це в тому, що на дільниці кандидатка приїжджала в супроводі Надії Савченко, народного депутата, яка має позитивну репутацію серед простих українців. Однак у боротьбі за перше місце це не надто допомогло.

Не лишився осторонь, як подекуди місцеві активісти, і Мошинський. За їхніми словами, він вдався до антипіару проти Шахова. Так, у переддень виборів на подвір'ях з'явилися конверти з портретом фаворита перегонів і підробленими грошима. А в день голосування поширювали повідомлення про смерть Шахова. Листівки з некрологами відсіяли частину прихильників цього кандидата, що також вплинуло на процес.

З УПЕВНІСТЮ МОЖНА СКАЗАТИ, ЩО У ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ ДОВОЛІ МІЦНІ ПОЗИЦІЇ ЗДОБУЛИ ПРЕДСТАВНИКИ ДНІПРОВСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЕКТУ – ПАРТІЇ УКРОП

В той же час Опозиційний блок розраховував на перемогу Лебедева за рахунок брэнда. Цей кандидат покладався здебільшого на зовнішню рекламу. Втім, результат доводить, що того вийшло замало. Можна також припускати, що ОБ мав своїх людей в оточенні комісії. На користь цього може свідчити затягування з голосуванням за зміну членів ДВК (тобто спробу зриву стратегії Шахова), а також раптове погіршення здоров'я заступниці голови ОВК, яка начебто була від БПП, проте грала абсолютно не в їхні інтересах. Коли ж стало зрозуміло, що представник «Нашого краю» таки пробивається в Раду, почалися проблеми із серцем у системного адміністратора. На нього ж покладають відповідальність і за явно завищену явку виборців—63%. Цифра здивувала навіть шахівців, які одразу кинулися перевіряти озвучені дані за своїми записами. Виходило 40–50%, але аж ніяк не більше. Тож можна припустити, що хтось, орієнтовно Опозиційний блок, грав на зрив виборів. Проте не вдалося. Коли з ОВК зникла частина людей і розвалився кворум, ЦВК швидко призначила їм заміни.

Попри проблеми, надвечір 20 липня ОВК спромоглася опрацювати 100% протоколів. Зі значним відривом переміг Шахов, набравши 13 тис. голосів. Мошенський, його найближчий конкурент, — лише 6,8 тис. Тож у майбутньому, якщо результати волевиявлення не спробують оскаржити в судах (а підстави для цього можна знайти), у Раді побільшає представників колишніх регіоналів. Чи приєднається Шахов до дружніх лав БПП, поки що залишається під питанням. ■

Подорожі Україною

Горе Горішніх Плавнів

Богдан Логвиненко

Спокійно жив собі Комсомольськ на мапі України. Ніхто й подумати не міг, щоб це місто могло стати топ-темою, ніхто й уявити не міг, щоб туристи стали влаштовувати туди тури вихідного дня. Аж раптом шквал мемів і всеукраїнська слава непримітному провінційному містечку на Дніпрі. Для цієї місцевості назва не унікальна: по іншій бік річки поселення Кам'яні Потоки, назва котрого також завдячує річці, через яку тут і з'явилися поселення, й аж ніяк не комсомольцям. Горішні Плавні закінчуються селом Келеберда, і ця назва теж пов'язана з річкою (із татарської перекладається як «підвищення над рікою»). Кобеляки — сусідній районний центр, оспіваний його мешканцем Мирославом Кувалдіним із гурту «Зе Віо», — теж, імовірно, не сподобалися б як новий топонім мешканцям экс-Комсомольська. «Занадто по-сільському звучить», — кажуть вони й не розуміють, чому до них їдуть туристи. По-сільському? Столицею Малайзії є Куала-Лумпур, що в перекладі означає «Каламутне гирло». Раніше на місці одного з найпрогресивніших мегаполісів світу були шахти з добування олова. Усі стоки йшли у воду, звідси й назва міста, яке тоді було малесеньким поселенням.

Чи унікальна історія з Плавнями? Два роки тому в Карпатському регіоні з'явився новий потяг «Гуцульщина», що прямує за маршрутом Київ — Рахів. Це революційне досягнення, що вдалося завдяки тиску місцевої громадськості на Укрзалізницю. Раніше з Рахова, центру Європи, можна було спокійно доїхати до Праги без пересадок. Цей потяг також їде через Заліщики — польський курорт, де проживав Йозеф Пілсудський, про що призабула більшість поляків. У ті часи до Заліщиків ходив прямий потяг із Варшави, а тепер колишня туристична Мекка не має навіть прямого залізничного сполучення зі Львовом. І в Рахові Закарпатської області, і в Заліщиках Тернопільської збільшився туристичний потік. І змусила рухатися місцевий бізнес саме поява рухомого складу, що долає відстань від Києва до Рахова мало не за добу через старе й зношене залізничне полотно. Тобто для того, щоб почався процес відновлення туристичного потенціалу відразу кількох регіонів, жодної реконструкції навіть не довелося проводити — достатньо було поставити старі, пошарпані вагони на небезпечні рейки й пустити потяг за безпечним, надто повільним графіком. Історія появи нового потяга «Гуцульщина» комічна й тим, що офіційно першою власницею квитка стала туристка з Нідерландів. Тобто туристичний потенціал є?

П'ять років поспіль у Рахові проводили фестиваль «Європа-центр», який ініціювали місцеві приватні

підприємці. На фесті виступали відомі українські гурти, а ведучим був теперішній міністр культури, але він ніколи не мав підтримки міської ради, а інді навіть зазнавав утисків, про що відкрито казали його організатори. При цьому місьць для проживання в Рахові під час фестивалю не вистачало — навіть учасники розселялися у всьому Рахівському районі, оскільки місто не могло забезпечити стільки ліжко-місць. Фестиваль зник, міська рада тепер бореться з єдиним нічним клубом. Місто досить темне: виходячи на кінцевій іншого потяга Львів — Рахів, який прибуває сюди пізно вночі, загалом немає відчуття, що ти опинився в центрі Європи (саме в Рахівському районі міститься пам'ятний знак географічного центру, один із десятка центрів Європи, за різними підрахунками). Навіть, навпаки, з'являється побоювання, що це справді останнє пристановище, остання станція Європи, край географії.

Що об'єднує Горішні Плавні, Рахів і Заліщики? Горе Горішніх Плавнів, як і горе Рахова, одне: нерозуміння і несприйняття іншого часу. Часу, коли найважливіші події інформаційні, а не закулісні, коли будь-яка згадка про місто, будь-яка журналістська цікавість, будь-який запущений, нехай навіть повільний і номінальний, потяг — це шанс. Шанс, який дуже легко прогавити, що успішно й роблять усі міста. І якщо міська адміністрація Заліщиків уперше в історії цього року проводить ЗалішкиФест, то люди ще не готові розмістити в себе туристів, перепрофілюватися з фермерів на місцевих гідів, переобладнати стайні на дешеві хостели й підмінити неіснуючу туристичну інфраструктуру. Якщо люди в Рахові вже створюють паби на даху, гестхауси в кожному другому домі, то тут вступається міська рада, що тягне ковдру на свій бік і гальмує процес розвитку.

Горішні Плавні — це насправді короткий переказ усієї туристичної історії України, забутої та недооціненої. Ні, тут не народився Ісус, проте тут є що подивитися, є що відкривати тим, хто втомився від нудьги європейської глобалізованості, цивілізованості та засфальтованості. Журналісти, що рвонули до Горішніх Плавнів, навіть уявити собі не могли, наскільки красива природа навколо цього міста й наскільки нерозкритий його туристичний потенціал. А скільки таких Плавнів по всій Україні, яким значно менше пощастило з «мемізацією»? В Україні є історичні міста, що поросли бур'яном і полином. Люди й ті, кого вони обирають, власноруч радо викопують яму для будь-якої актуалізації історії та інформаційних проривів, бо бояться і не вміють ними скористатися. Найбільша проблема — це відсутність або малопоширеність інформації. ■

Земля прихованих скарбів

Роман Малко

В Україні можна відшукати чимало цікавих туристичних місць, які зазвичай оминають традиційні довідники для мандрівників

Українці нарешті починають пізнавати свій край, з'являється хороша нагода озирнутися довкола й спробувати задовольнити свою жагу до мандрів та пізнання в доступний спосіб. Чимало людей уже перемкнулося на цю хвилю і не пошкодувало. Виявляється, ми живемо у справді унікальній країні, цікавій, великій, іноді просто дивовижній. Тут є де мандрувати. Цей процес затягує. Не тільки їздити на риболовлю чи пікніки, відвідувати розкручені туристичні об'єкти, а й робити унікальні відкриття, часто в себе під носом.

Більшість пам'яток, про які йтиме мова, звісно ж, відомі обмеженому колу затятих мандрівників чи місцевим краєзнавцям, але вони рідко входять у програми турів, які пропонують туристичні фірми, а тому й досі залишаються незаними, нерозкритими й недоступними широкому загалу, навіть коли й містяться зовсім поруч. Вони все ще чекають свого часу та своїх гостей.

ЗАМКИ

Цього добра в Україні дуже багато. Можливо, не більше, ніж в Іспанії, Чехії чи Німеччині, але достатньо, щоб пишатися собою і влаштовувати до-вжелезні багатотижневі мандрівки в пошуках привидів минулого. Інша справа, що майже нікому немає до них діла, більшість віддана на по-талу часу й дурнів, помалу доживає свого віку, пе-ретворюючись на сумну грудку каміння. Найзна-ковіші іноді намагаються рятувати, підтримувати, реставрувати, але решта просто помирає. Сум-ний приклад — обвал частини однієї з веж Черво-ногородського замку на Тернопільщині, який стався 2013-го. Назвати це втратою — не сказати нічого. Той, хто бачив ці вежі ще цілими, зрозу-міє, про що йдеться. Тернопільщина, до речі, найбагатша на замки область. На її території збе-реглася приблизно половина з усіх українських пам'яток. Хоча слово «збереглося» тут також має різні відтінки.

Палац Курисів. Ця справжня перлина степу досі чекає на свого рятівника

Якщо навіть припустити, що більшість українців хоча б раз у житті відвідували Кам'янець-Подільський і насолоджувалися красою мальовничої фортеці, вони навряд чи здогадувалися, що в його околицях можна надібати чимало не менш цікавих об'єктів, більш понижених, занедбаних, не таких масштабних, проте по-своєму унікальних. Той самий Червоногородський замок біля водоспаду Джурич у селі Нирків на Тернопільщині, замки в Рихті неподалік Кам'янця-Подільського (богемний літературний центр Поділля XIX століття), у Сутківцях, Жванці, Сатанові, Летичеві, Меджибожі та Зінькові, замок-палац у Панівцях (притулок кальвіністів у XVI–XVII століттях), церква-замок у Шарівці на Хмельниччині, замок-палац у Скалі-Подільській над Збручем, у Золотому потоці, Буданові, Чорткові, Бучачі, Підзамочку, Жизномирі, Микулинцях, Теревовлі, Підгорі, Токах на Тернопільщині, Раківці та Чернелиці на Івано-Франківщині.

А чого варті Сидорівський замок над Збручем, що силуетом нагадує величезний корабель завдовжки 178 м і завширшки лише 30 м, який звів у 1640 році польний гетьман коронний Марцін Калиновський для своєї могутньої в ті часи родини. З високого пагорба, що омивається з трьох боків річкою, замок встиг побачити всілякого, був двічі взятий турками й добряче понівечений, відвойований, відновлений, перепроданий. Згодом втратив оборонне значення, занепав і потроху руйнувався. Утім, попри все, сьогодні він усе ще вражає своєю витонченістю. Врешті, схожа доля спіткала чи не всі тутешні замки.

Ще одна мало відвідувана перлина західного Поділля, що неподалік Сидорова, — замок Гербутів початку XVII століття в Кудринцях. Він гірше зберігся, але теж дуже романтичний. Взагалі мальовничих руїн на Західному Поділлі хоч греблю гати. За 5 км північніше (якщо по прямій), а дорогою всі 15 км, височіє ще одна перлина — Чорнокозинський замок. Він оселився вже на Хмельницькому березі Збруча ще в другій половині XIV століття. Нині Чорнокозинці мало нагадують містечко, яке володіло Магдебурзьким правом і було літньою резиденцією кам'янецьких католицьких єпископів. Це звичайнісіньке село. Але відвідати його все одно варто, і не лише заради замку. Через Збруч уже на Тернопільському боці в селі Збручанське дожила до наших днів унікальна стара церква Миколая (кінець XIII століття) — один із найдавніших мурованих храмів України. Якщо ж їхати від Кудринців на південь, то, безумовно, варто оглянути Окопи Святої Трійці над Дністром і Збручем, про які казали, що там «півень на три держави піє» (Польщу, СРСР і Румунію). Там уже не тільки мальовничі руїни, а ще й неймовірно краса Дністровського каньйону, від якої аж дух захоплює.

Дністровський каньйон — це вже, звісно, зовсім інша історія. Тут і унікальні краєвиди, і не менш особливий клімат та рослинність. Туристи здавна облюбували сплаватися по ньому на катамаранах чи байдарках, бо тут і справді є що побачити. Біля берегів чимало романтичних водоспадів, закинутих легендарних скельних монастирів, печер, колоритних сіл зі своєю особливою архітектурою та звичаями, ну й, звісно, мальовничих руїн замків. На окрему увагу в усьому цьому різноманітті заслуговує Бакота, легендарне затоплене місто, колись, за княжих часів, столиця

Дністровського Пониззя. Вже у XII столітті Бакота займала площу близько 10 га й мала населення 2,5 тис. осіб. Нині єдине, що збереглося відтоді, — це напівзруйнований скельний монастир, заснований за легендою св. Антонієм, тим самим, що започаткував Києво-Печерську лавру. А решту внаслідок будівництва нижче за течією в 1981 році Новодністровської ГЕС поховали під собою хвилі Дністра, і тепер на місці давньої легендарної столиці Поділля велике море, береги якого облюбували місцеві відпочивальники.

ПАЛАЦИ

Щоб не склалося враження, що все цікаве збереглося лише на заході країни, спробуємо відразу переміститися туди, де згідно з уявленням не вельми проінформованого обивателя немає на що дивитися, окрім пам'яток воїнам-визволителям і спорожнілим постаментам Леніну. А от і є, хоча, можливо, не в такій концентрації, як хотілося б.

В Одеській області неподалік Тилігульського лиману є таке собі невеличке село Петрівка, у якому збереглися мальовничі руїни колись розкішного палацу Курисів, збудованого в мавританському стилі. Руїни такі вражаючі, що здатні навіть у нинішньому своєму вигляді розбурхати уяву мандрівника. А що вже казати про тих, кому пощастило споглядати це диво архітектури з пишно оздобленими інтер'єрами, оточене красивим англійським садом, відразу після його народження.

Ще однією перлиною Півдня України є Таврійська садиба в місті Василівка в Запорізькій області. Хто мандруватиме на Хортицю, обов'язково мусить заїхати 50 км південніше й оглянути цей чудовий неоготичний родовий маєток дворян Попових. Можна помандрувати й трохи далі до Каховки. Там ліворуч перед дамбою Каховської ГЕС у селі Веселе добре збереглася середньовічна оборонна башта, яка нібито була збудована ще в часи Великого князівства Литовського за князювання Вітовта (кінець XV століття). Неподалік, у селі Козацьке, садиба князя Петра Трубецького, споруджена в стилі французького ренесансу. У ній колись містилися великий кінний завод та численні виноградники. До наших днів збереглися руїни палацу, огорожа, господарські будівлі, льохи та флігель.

Взагалі палаців у Східній, Центральній та Південній Україні збереглося чимало. Більшості з них, звісно, не дуже пощастило дожити до наших днів у первісному вигляді. У таких місцинах зазвичай любили після революційного пограбування влаштувати психлікарні або туберкульозні диспансери, але маємо що маємо. Якщо буде бажання, обов'язково варто відвідати найбільший в Україні палацовий комплекс у Тульчині на Вінниччині, який збудував граф Станіслав Потоцький. Палац Чечеля в Самчикях на Хмельниччині — унікальна пам'ятка архітектури й садово-паркового мистецтва початку XIX століття, яка до наших днів збереглася майже недоторканою і вважається одним із найкращих в Україні зразків зрілого класицизму. Палац-резиденція магнатів Орловських у Малішцях, що теж на Хмельниччині, подекуди, за розкішню міг сперечатися з палацами Франції, а навколишній парк не поступався уманській «Софіївці». Маєток зведений у стилі Людовіка XVI. Звісно, нині його вигляд не дуже, але, на щастя, він зберігся, що не можна сказати про численні паркові оздоблення: ►

Бузький Гард. Один із небагатьох уцілілих після більшовицької індустріалізації порогів може зникнути сьогодні внаслідок техногенного впливу

фонтани, альтанки. Збереглася і справжня паркова перлина—скеля св. Онуфрія заввишки 18 м, із якої падає рукотворний водоспад. Не варто оминати, коли є нагода побачити, і палац Терещенків у стилі французького неоренесансу в Андрушівці на Житомирщині, який міститься в самому центрі містечка, над ставом. Нині в палаці школа, а далекого 1920-го тут був штаб будьонівців, які талановито пограбували масток і хотіли його підірвати. На щастя, місцевим мешканцям вдалося їх від цього відмовити. Із старої пишноти в палаці збереглися мармурові сходи й у деяких приміщеннях позолочена ліпнина на стелях. Колишній масток в італійському стилі графа Подгорічани в селі Пархомівка перетворено на музей, у колекціях якого можна побачити картини Реріха, Врубеля, Пікассо, Ван Дейка, Бенуа, Левітана, Шевченка. А також парк і неоготичний палац Кьоніга в Шарівці, в інтер'єрах якого збереглося кілька залив із прекрасною ліпниною та розписами, а бібліотека обшита дошками з місцевих дубів. Обидва на Харківщині. Ну і, звісно, сумські перлини. Парк і палац у стилі високого класицизму в Бочечках неподалік Конотопа та мастки цукрових магнатів Харитоненків: у самих Сумах на березі Псла, Наталівка у Володимирівці та масток із розкішним парком, де росте навіть гірко білоба, у Кияниці.

Щоб закрити тему архітектури, варто пригадати, що Україна багата не лише на замки та палаци. Унікальні сакральні споруди, монастирі й старовинні цвинтарі—це теж варті уваги мандрівника об'єкти, і їх чимало. А маленькі, часто забуті села та містечка з дивом збереженим своїм архаїчним світом хіба не цікаві об'єкти для дослідження чи просто релаксації? А чого варті дерев'яні церкви, розкидані по всій країні! І не лише в Карпатах. Виявляється, і на Київщині, і на Сумщині, і на Черкащині не бракує справжніх автентичних козацьких храмів, часто понищених, забутих, але все ще живих свідків минулого. Ось лише кілька адрес із Київщини. Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Віті-Поштової під самою столицею, Онуфрїївська церква в селі Липовий Скиток (Васильківський район), церква Різдва Богородиці в Тулинцях (Миронівський район), церква Зішестя

Святого Духа в Шкарівці (Білоцерківський район), Покровська церква в Креничах і Михайлівська в Підгірцях (Обухівський район), Михайлівська в селі Острів, Миколаївська в Синяві й церква Святого Йосипа Обручника в Житніх Горах (Рокитнянський район), Покровська в Кожанці біля Фастова й у самому Фастові теж Покровська церква та дзвіниця.

ДИВА НЕРУКОТВОРНІ Й РУКОТВОРНІ

Звісно, мандрувати покинутими замками чи старими мастками—заняття на любителя. Іноді хочеться не переважувати себе історичними байками, а просто відпочити, відволіктися, схватитися кудись у нетрі подалі від цивілізації, помилуватися незайманою природою, пройтися і подивитися на щось цікаве. Де-де, а в Україні з цим ніколи не було проблем. Бог обдарував наш край справді розкішною природою, і майже кожен куточок української землі може похвалитися якоюсь своєю родзинкою.

Мигія. Старезне село посеред степу на Николаївщині, що розкинулося на березі Південного Бугу й відоме своїми розкішними скелями та порогами. Хто хоче уявити, який вигляд мали пороги на Дніпрі, доки їх не затопили більшовики, мусить поїхати саме сюди. Тут можна не лише сплавлятися на байдарках та рафтах, а просто насолодитися чудесними пейзажами. Дехто каже, що тут батьківщина легендарного козака Мамає. Може, і так, але те, що в навколишніх байраках збиралися гайдамаки, перш ніж влаштувати Коліївщину, а неподалік на острові біля злиття річки Ташлик із Бугом містився Гард, адміністративний центр Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького Низового, таки чистісінька правда.

Ще одна цікавинка неподалік—Музей ракетних військ стратегічного призначення в селищі Побузьке Голованівського району на Кіровоградщині. Це унікальний військовий музей, який не має аналогів у жодній країні світу. В експозиції близько 3 тис. експонатів, серед яких підземний командний пункт, ракетна пускова шахта завглибшки 35 м, техніка та засоби, що використовувалися в обслуговуванні ракетних комплексів, ракетні двигуни, системи космічного зв'язку. Все збережено в первісному вигляді, і навіть працівники музею—колишні офіцери-ракетники, які заступали тут на бойове чергування.

Обов'язком кожного українця окрім виростити сина, посадити дерево і вбити самі знаєте кого є ще побувати на Кам'яній Могилі поблизу Мелітополя в Запорізькій області. Кажуть, тут був найдавніший у світі (з відомих) культовий центр, де стародавні жерці степових народів протягом тисячоліть залишали свої сакральні знаки. Тут, у гротах і печерах, міститься кілька тисяч петрогліфів (найдавніші людські письмена) і наскальних малюнків, хронологія яких охоплює величезний період від епохи пізнього палеоліту до середньовіччя (XXIV–XXII тисячоліття до н. е. до X–II століття н. е.). Нині висота Кам'яної Могили сягає 12 м, а її площа—1,3 га. На самій вершині стародавній вівтар.

Схожа, проте менш відома цікавинка—Камінне Село на Житомирщині, що сховалося поміж лісів в околицях Рудні-Замисловської та окутане цілою купою легенд. У ньому, щоправда, ніхто не живе, бо насправді це ніяке не село, а величезна територія поліського лісу (гектарів 15), де хтось розсипав силу-силенну великих валунів заввишки до 6 м. Звідки вони

взялися, досі толком ніхто не знає, але вигляд і розміщення деяких каменів вказують на те, що лежать вони тут неспроста, ніби хтось навмисне розставив, а деякі ще й підгесав. Дехто на них навіть знаходить відбитки «слідів Бога», або, як ще кажуть, «Божі стопи».

А ще в Україні можна подорожувати вузькоколійками (ширина колії—75 см), яких збереглося чимало, з них чотири точно реально діють. Боржавська на Закарпатті, яку в народі називають «Анця Кушницька», Антонівка—Зарічне («Кукушка» або «Поліський трамвай») на Рівненщині, Гайворонська на Кіровоградщині, яка вважається найдовшою в Європі (130 км), і вузькоколійка Вигода—Дубовий кут на Львівщині, більш відома як «Карпатський трамвай». А ще можна сплавлятися на байдарках чудовими степовими річками, як-от Синюха, Оріль, Сула, або й не степовими, як-от Случ, Горинь, Південний Буг, Дністер, чи за бажання гірськими: Прут, Черемош. Кожна з них чимось особлива й цікава. А ще можна відвідати занесену до Книги рекордів Гіннеса найдовшу у світі гіпсову печеру й другу (після Флінт-Рідж-Мамонтової в США) за довжиною з усіх відомих печер Оптимістичну, що поблизу села Королівка на Тернопільщині. Сумарна картографована довжина її ходів становить понад 240,5 км, але вона ще до кінця не розвідана. Загалом печер на Тернопільщині чимало, тож можна вибрати на будь-який смак.

Для тих, кому повзати ними не до вподоби, є й альтернативні варіанти. Наприклад, милування базальтовими стовпами на Рівненщині, які утворилися в результаті селективного плавлення ультраосновної речовини мантії Землі. Поліський вулкан, завдяки якому з'явилося це диво природи, діяв 650 млн років тому і вже, кажуть, ніколи не прокинеться, тож можна сміливо шукати на мапі село Базальтове Костопільського району та їхати насолоджуватися його творінням.

Ну а тому, хто вже ніяк не може без витворів рук людських, пряма дорога до Кривого Рогу. Одна з його цікавинок—найглибший відкритий кар'єр на території колишньої совєтської імперії, подивитися на який приїздять туристи з усього світу. Довжина

Марсіанський ландшафт. Любителів індустріальних пейзажів традиційно приваблює Кривбас

кар'єру Південного ГЗК становить більш як 3 км, ширина—2,5 км, а глибина сягає 400 м. Стотонні вантажівки, які копошаться в його нутрі, скидаються на дрібнесеньких мурах, що вже казати про людей. І це варто побачити.

Тільки на туристах з усього світу українці могли б заробляти шалені гроші. І для цього треба не так уже й багато. Лишень усвідомити, якими скарбами наділила їх доля. Так, потрібні відповідна інфраструктура, кошти на реставрацію, реклама, але найперше—повернення із забуття сотень, а то й тисяч зовсім покинутих унікальних пам'яток минулого, розкиданих по всіх регіонах країни. Звісно, до всього цього не завадило б ще й трохи креативу та праці, щоб надати товарного вигляду всім цим покинутим плацикам, напівзруйнованим замкам, заваленим сміттям пам'яткам природи, щоб до них потяглися довгі вервечки мандрівників, залишаючи дорогою живу копійку в державних засіках і кишенях місцевих мешканців. ■

zik

Телеканал журналістських розслідувань ZIK

Вимагають «благодійний» внесок у лікарні?

Наша гаряча лінія 0-800-500-945

Усі дзвінки зі стаціонарних і мобільних телефонів у межах України безкоштовні

Музей власними силами

Богдан Логвиненко

Як одинаки-аматори створюють варті уваги колекції.
Без меценатів і державної підтримки

У той час, коли музейна справа перебуває в занепаді, знаходяться люди, які йдуть проти загальноприйнятої системи цінностей: замість того щоб нарікати на уряд, жалітися на бездіяльність, беруть владу в свої руки й будують цілі музеї. Зрештою, так можна сказати і про тих, хто збирає в себе цілі зоопарки та атракційні парки старовини в різноманітних «Межигір'ях», але ті місця важко назвати музеями, хіба що музеями корупції. Вони здебільшого все ще закриті, без вільного входу для туристів. На противагу їм існують доволі бідні прозорі музеї, у яких подекуди є значно цікавіші експонати, аніж у нових царків. При цьому найчастіше історія з такими музейниками повторюється: вони, відходячи з життя, залишають свої зібрання наодинці з нерозумінням і несприйняттям нащадків.

Так, приміром, один із найкращих художніх музеїв України існує в селі Пархомівка неподалік Харкова, де селянин Панас Луньов від 1950-х збирав услякі дивацтва, що тоді, по війні, цінувалися значно менше, ніж хліб. Панасові Федоровичу вдалося роздобути оригінали картин найвидатніших майстрів, визнаних у всьому світі: Пікассо, Ренуара, Бенуа, Малевича, Кандінського, Верещагіна, Шишкіна, Рєпіна, Левітана. Є олівцеві малюнки Тараса Шевченка, ескізи Владіміра Маяковського. Цю галерею називали міні-ермітажем. Але в лютому 2004-го Панас Луньов помирає, а вже в березні галерею разом із цукровим заводом, у якого вона була на балансі, продають за смішні гроші: 26 тис. грн. Усі експонати належать Харківському художньому музеєві, але приміщення, у яких вони зберігаються, — вже приватній фірмі, і за останні 12 років сталося кілька спроб пограбування цієї колекції. Що далі буде з Пархомівкою без Панаса Луньова, ім'ям якого тепер названо музей? Невідомо. Згадаймо тих подвижників, які дожили до нашого часу й досі розбудовують свою музейну справу.

ПРИВАТНИЙ ЗАМОК У ЧИНАДІЙОВІ

15 років тому Йосип Бартош узяв в оренду занедбаний замок «Сент-Міклош» на Закарпатті. Однак не перетворив його на ресторан, готель чи розважальний центр. Доти на місці дворика старовинної пам'ятки був гаражний кооператив.

«Мені ніколи не спадало на думку щось тут зоробити. Знаєте, люди мистецтва з головою не дружать, тож ці думки не могли прийти ніяк. Не я обирав цей замок, він обрав мене, сказав: «Йди сюди», — і я прийшов».

Йосип Бартош у 1999-му прийшов із-за кордону, де жив досить довго й вивчив чотири мови. Йому стало заздрісно, що в Угорщині, Словаччині, Румунії, Німеччині малесенькі села дозволяють собі проводити щорічні пленери, на котрі запрошують туристів з усього світу, а в Україні таких лише кілька, на Закарпатті — один, та й то ніякий.

«Коли я прийшов сюди, до замку, тут була автобаза. Вантажівки, безліч гаражів, щось немислиме... І якось ми туди проникли, нас виганяли й не пускали. А потім з'явилася така думка: а що, якби оці наші пленери, котрі ми робимо по санаторіях, мов якісь останні люди, робити тут, у замку, і взагалі щоб на стінах були картини, щоб концерти й зустрічі з письменниками проходили. У цю божевільну ідею не вірив ніхто, жодна людина в цілому світі. Я теж не вірив. Але замок вирішив по-інакшому, він сказав: «Цьому бути», — і все почалося. Як так вийшло, сам не знаю.

Наші перші кроки були такі смішні, що складно уявити. Із мене реготало все село, як ні з кого доти. Я прийшов у селищну раду і сказав, що от, хотів би цей замок узяти, аби зробити там культурно-мистецький центр. Вони на те: ти що, хлопче? Дах у тебе поїхав? Ти художник, у тебе є гроші, ти щось можеш? Кажу: так, щось думатимемо. Але люди були тут сільські, я прийшов із-за кордону, язик плівся, я їм щось наговорив, чомусь мені повірили, хоч і були впевнені, що справа безнадійна. Але мусить район затвердити.

Володар замку «Сент-Міклош». Орендувавши пам'ятку архітектури, Йосип Бартош не погнався за надприбутками, а створив оригінальний мистецький осередок

У раді, райадміністрації сказали: «Із цього нічого не буде», але підписали. Не знаю чому».

Коли документи Йосипа Бартоша з усіма необхідними підписами потрапили в облдержадміністрацію (тоді замки належали до Укрдержбуду), там уже була інша ситуація. Відділ архітектури довго роздивлявся і не міг вирішити, що з цією справою робити. Прецедентів в історії таких не було, аби історичну пам'ятку, цілий замок, брали в оренду під культурно-мистецький центр. Не було закону ані про дозвіл, ані про заборону. Тоді допоміг Іван Могитич, заслужений архітектор України, з Укрзахідреставрації. Була така організація у Львові, яку він тоді очолював. Там уже зв'язки стали в пригоді: Іван Романович знав Йосипа, знав його тестя, Героя України, і допоміг укласти договір.

Це був типовий договір оренди на 15 років із правом пролонгації. А вже у 2005-му, коли Віктор Ющенко видав указ про охорону культурної спадщини, його переформили й уже був підписаний охоронний договір на 49 років.

Фактично за всю історію України таких спроб було три, дві з них закінчилися нічим. Лише Йосипові Бартошу вдалося залучити міжнародні кошти на реконструкцію, привабити стабільний і великий потік туристів до свого «Сент-Міклоша». Довго він навіть не мав де жити, займав разом із дружиною один із замкових покоїв. Але нещодавно вони переселились у приміщення поруч, а в замок тепер з'явиться нова експозиційна кімната. Йосип Бартош на Закарпатті беззаперечний авторитет, він пожертвував мистецтвом, останні 10 років не малює, каже, що його обрав замок і йому тепер не викрутяться.

МУЗЕЙ ДОВБУША

Михайло Ількович Юсипчук — таке його справжнє ім'я. Але в селі Космач Косівського району на Івано-Франківщині всі його називають Дідишиним. Він зберіг хату й камінь, біля якого начебто вбили Олексу Довбуша, українського опришка, героя-розбійника.

Йому 81 рік, але він усе ще жартує, буде плани й рахує необхідне на нові проекти. Може, не так енергійно, як раніше. Рік тому розсік собі череп у горах об каміння. У такому віці чоловікові довелося пережити кілька важких операцій. Тепер його лисину прикрашає досить серйозна вм'ятина. «Уже рік як повернувся з того світу», — каже Михайло. Жартує, що дух Довбуша врятував. Сміється.

«Щоразу менше людей до мене приходять», — сумно зауважує він, хоча й намагається, як і раніше, веселити.

Дідишин поряд зі справжніми історичними фактами й артефактами демонструє абсолютно неперевірені речі: метеорит, начебто природою створені дерев'яні скульптури голих людей, є в нього навіть бивні мамонта й кістки динозавра.

«Раніше до мене багато депутатів ходили, але копіяку хоч би хто кинув. Деякі лишали контакти, мовляв, якщо потрібна допомога. А потім мене обікрали. Винесли з музею зброю з ініціалами Довбуша. Я за злодіями з хати через городи в трусах біг — не наздогнав. Міліція їх навіть не шукала. Дзвонив депутатам. Не допомогли».

Охоронець міфів. 81-річний Михайло Юсипчук плаче музей Довбуша

«Ubezpieczono, 1931 rok», — висить табличка на хаті. Це означає, що її було застраховано у приватній страховій агенції за тих часів, коли ця місцевість іще не стала частиною Радянського Союзу.

Він зробив тут перший пам'ятник Довбушу. На його відкриття приїхало до тисячі осіб, серед яких, приміром, В'ячеслав Чорновіл. Це було вже за Перебудови, але з КГБ прийшли до нього й допитували, чому поставив опришка, а не тата з мамою. Обіцяли кинути в табори, але Михайло не здався.

Дідишин — професійний фотограф. Навіть в авіації саме фотографом служив. У нього єдиного тут були найдорожчі камери та об'єктиви. І трикілограмовий телевик. А ще він фільмував на восьми-міліметрову плівку. Тепер вона, каже, лежить і кіно ніяк не побачиш.

«Мені виставили таксу — 10 грн за метр відцифрування плівки. А в мене там не знаю скільки тисяч метрів. Хату продати, аби показати це кіно? Навіть проєкторів таких уже немає».

Йому 81 рік, у нього вм'ятина в голові, але він досі мріє відцифрувати свої плівки й видати альбом зі своєю колекцією вишивок із різних районів Гуцулії.

РАДІОМУЗЕЙ У СВІТЛОВОДСЬКУ

Леонід Пасько нещодавно відсвяткував 66-річчя. Живе в старій хаті на окраїні цього невеличкого районного центру на Кіровоградщині. Але знають його всі навколо. Будинок Леоніда відразу видно здалеку: над дахом три височенні антени. Удома справжня радіорубка й експонати довоєнних часів.

Він ремонтував атомні підводні човни під Владивостоком, 40 років тому став вегетаріанцем, розробляє і планує маршрути Карпатами. Має величезну колекцію власного самвидаву: перефотографованих і передрукованих заборонених у СРСР книжок. Іще за більшовицьких часів ціка-

«Радіо — це Twitter та Facebook радянських часів», — упевнений засновник радіо музею Леонід Пасько

вився східними практиками. У місті його називали «Йогом». Леонід працював біля автовокзалу, де пасажери часто були змушені лишатися ночувати. Він забирив їх додому, що в той час вважалося дикістю. У 1980-х допомагав литовському дисидентському рухові «Саюдіс».

«Я народився ще за Сталіна, а до школи пішов, коли почалась інша епоха: сталінізм критикували, з'явилися певні свободи. Діти в школах почали мандрувати хвилями ефірів. Молодь потягнулася до нових знань, раніше не дозволених. «Бітли» чи «Роллінг Стоунз» були заборонені, але на коротких частотах їх заборонити не могли. Як це зазвичай відбувалося? Хтось до Москви контрабандою провозить нову платівку (найчастіше це були діти дипломатів), ставить її на свій якісний апарат, включає радіостанцію — і це звучить до Белгорода й Тамбова. У Тамбові записали, відтворили — і це йде до Києва, наприклад. Із Києва — до Дніпропетровська. І нова платівка з Англії вже сьогодні до вечора може обійти весь Радянський Союз. Уявляєте собі швидкість? Це була така субкультура. Я зібрав свій перший апарат у восьмому класі».

Він один із тих, хто розвивав радіолюбительський рух на теренах України. Одним із перших також розробив приставку до радіоприймача з дальністю зв'язку до 100 км. У той час радіоэфір був забитий школярами й радіоаматорами. Учні ставили одне одному музику («Для Оленки з восьмого «Б» — «Бітлз», «The Girl»). Радянська влада не контролювала цього процесу й навіть заохочувала його. По всьому Союзу діяли гуртки юних техніків, кожен школяр на зекономлені гроші міг собі купити найпростіший радіоприймач-конструктор. Усі вчилися паяти. Це підвищувало рівень технічної

освіченості молоді, і тривав такий процес аж до початку Празької весни, коли чехи під час повстання проти совка використовували короткі хвилі.

«У СРСР зрозуміли, що радіо — це Facebook і Twitter того часу. Воно допомагало згуртуватися і могло підштовхнути до революції», — каже Леонід. Незважаючи на вік, він устигає одночасно стежити за сучасними технологіями, годувати синичок у своєму дворі, щодня паяти нові радіоприйстрої, самостійно вдосконалювати знання англійської, бути керівником місцевого «Пласту», їздити на велосипеді, читати безліч літератури, Twitter та Facebook, розвиватися духовно.

«У 1990-х роках я заснував тут «Пласт», у нас було серйозне українське піднесення, навіть мер міста тоді був проукраїнським, підтримував якісь ініціативи, підтримував нас. Зараз у місті майже немає зацікавлення ані радіогуртком, ані «Пластом».

Леонід має скаутську радіостанцію фактично єдину на весь колишній Радянський Союз, за винятком Прибалтики. А, скажімо, нідерландці вражають масовістю й величезним подвижництвом у допомозі державі з вихованням молоді.

«У Нідерландах десятки любительських радіостанцій на кожне місто, а в нас одна на Україну. Як їм це вдається? У них діти активно залучені до цієї справи. Уміють паяти, збирати радіоприймачі. Щороку міжнародний скаутський рух проводить зустрічі всіх юних радіолюбителів в ефірі та інтернеті. Вони називаються JOTA-JOTI. У колишньому СРСР був такий активний радіорух, а тепер є лише одна точка в Естонії та одна в Україні, водночас їх безліч у Нідерландах, Швейцарії, Німеччині».

Леонід працює як педагог-організатор. Із «Пластом» він часто розробляє маршрути й водить дітей у гори. Паралельно намагається зацікавити їх радіоаматорством. Леонід — унікальний чоловік, що живе на окраїні вмираючого міста. У Світловодську нічого не відбувається, виробництва розкрадені, місцеве населення здебільшого безробітне. Утім, тут гарні краєвиди, водосховище і дніпровські пагорби, затоки й канали, закинута індустріальні гіганти, але місцеві ЗМІ про це ні-

НАЙЧАСТІШЕ ІСТОРІЯ З ТАКИМИ МУЗЕЙНИКАМИ ПОВТОРЮЄТЬСЯ: ВОНИ, ВІДХОДЯЧИ З ЖИТТЯ, ЗАЛИШАЮТЬ СВОЇ ЗІБРАННЯ НАОДИНЦІ З НЕРОЗУМІННЯМ І НЕСПРИЙНЯТТЯМ НАЩАДКІВ

чого не розповідають. Із Леонідом не знайти жодного інтерв'ю, попри його неймовірно бурхливе й активне життя та безліч утілених справ. Він страшенно світла й радісна людина, на тлі всієї безнадії в цьому районі — справжня оаза радості й упевненості в кращому майбутньому. У свої 66 Пасько й далі паяє нові радіоприйстрої, збирає дітей у походи й радісно зустрічає простих гостей. І хоч у нього немає офіційного музею чи бодай таблички (він і сам свою хатину не називає музеєм), сюди однозначно варто завітати всім, хто закоханий в історію та радіозв'язок. ■

Малі форми

Тарас Гармаш

Як народжується нові види туризму

Якщо люди-музеї—це здебільшого старше покоління, то в цій підбірці етнографічно-туристичних історій здебільшого свіжа кров. Проекти, що надихають, що з'являються завдяки активній молодій енергії. Може, з роками й вони перетворяться на пам'ятки, але поки що це живі страшенно цікаві організми, котрі навіть диктують свої умови в деяких нішах нашого бідного туристичного ринку.

ХАТА-МАЙСТЕРНЯ

Це унікальне місце в Косівському районі Івано-Франківської області. Справжній сучасний хостел, створений зі старої гуцульської хати. Сюди можна приїжджати і жити, працювати, тут постійно відбуваються різноманітні навчальні заходи. Уся ця активність почалася з міста Рівного, звідки походить більшість засновників «Майстерні громадських ініціатив». Ця організація сім років влаштувала неформальні освітні заходи, і два роки тому в її членів з'явилась ідея створити власний «будинок для семінарів». До ініціативи долучилися донеччанка, кримчанка, полька та білорус.

«Ми провели кілька експедицій Карпатами, бо хотіли знайти найправильніше місце, — розповідає Тарас Ковальчук, один із 20 засновників. — Цей будинок був напівзруйнований, просів після повені, у ньому ніхто не жив. Ми домовилися з власником про довготермінову безплатну оренду в обмін на те, що наведемо лад».

Вони зробили з Хати-майстерні справжню цукерочку, хоча зовні все має такий вигляд, як і століття тому. Втім, усередині тут є зручні душові з гарячою водою, проектор з екраном, WiFi, просторі кімнати із запахом свіжого дерева, комин. Окремо—кухня. Кілька зал для занять. На поверсі, що просів, планують облаштувати бар. Але найважливіше—це місце, де стоїть Хата-майстерня. З вікна видно тільки гори та вершечки пагорбів, сюди не прокладено жодної дороги—просто слід півгодини йти від села вгору. Навколо живуть чудові люди, котрі ведуть своє господарство й допомагають підказками. Навколо садіб немає парканів: від сусідів ніхто не відгороджується. За молоддю, яка сюди несподівано вселилася, потяглися невеличкі групи туристів, і це дає гуцулам хоч якийсь заробіток. Приїжджі щодня купують у місцевих молоко, сметану, сир, м'ясо, поруч мешкає кілька бабусь, що плетуть шкарпетки та рукавички, і серед їхніх головних клієнтів нині ті, хто зупиняється в Хати-майстерні. Так 20 молодих людей зробили для себе заміську резиденцію і дали селу друге дихання.

«Для нас дуже важлива комунікація із селом. Щось ми від нього беремо, але мусимо й давати. Організуючи якісь події, завжди запрошуємо

місцевих. Хочемо створити літній табір, на який запросимо тутешніх дітей. Ми тут начебто і сховані від цивілізації, однак за кілька кілометрів живуть люди, які вважаються сусідами. Це наш спільний дім, наша точка збору. Кожен із нас має лишатися тут щонайменше на кілька тижнів у році для чергування».

20 засновників скинулися приблизно по \$2 тис., вклали в дім колосальну кількість фізичної та творчої праці, і вже за рік зі старої хижі створили неймовірне місце, сучасне й енергетичне, до якого кортить мерщій повернутися.

Стара нова хата. Будівля могла занепасти, але стала хостелом

Має воно і свою цікаву історію, яку відкопав Тарас Грицьок, історик із Рівного, один із перших, у кого з'явилась ідея відновити хату. Її в 1930-х роках побудував Василь Палійчук на землі, що належала його дружині. Він був із бідної родини й не міг собі дозволити таку дорогу на той час ділянку під будівництво. Однак закохався у Єлену із заможного роду. Їхнього весілля могло б і не статися, але дівчина мала серйозну травму: бачила тільки на одне око. Тож батьки сумнівалися, чи віддадуть дочку за такого самого поважного чоловіка, як вони самі, й убогому Василеві пощастило одружитися із Єленою. Весілля мало абсурдний вигляд: молодий як бідняк ішов до церкви пішки, наречена їхала конем.

Василь був столяром і будівельником. Попри важку працю й бідування, його визнавали за інтелігента: він мав безліч зв'язків із місцевою богемою. У 1935-му на одному з найкращих клаптиків земель Єлениних батьків він заклав цей самий будинок. До речі, вже наступного року, 1936-го, Палійчук вів будівництво надважливого для Польщі проекту—обсерваторії на горі Піп Іван.

Василь був «блогером» того часу й цікаво про це писав у своєму щоденнику: «Єк я вийшов на Попіван, то обсерваторії там ні було. Стоєли два великих камені, а на тих каменях було накладено сучі і

ФОТО: НАТА КОВАЛЬЧУК, ТАРАС КОВАЛЬЧУК, ДАРЯ СЕНЕЛЬНИКОВА

обкрито бризентом. Я зайшов у середину тої колиби, там світила нафтова лампа... Коли я там робив, то ночував у тій колибі. То вже студінь була, зима впала. Ми клали ватру в колибі, але вітер з зимов гасив її. Я був тепло зібраний, прибав дошку на підваліні, настелив моху тай там спав».

Цей самий Василь Палійчук, будівник обсерваторії, прожив до 1999 року, а в хаті його нащадки мешкали до 2008-го, коли повинь підмила ґрунт і вона осушилася. Василь був тісно пов'язаний з інтелігенцією, і саме тут проводилося безліч художніх пленерів. Він приймав у себе вдома бойчуків і шістдесятників. У хаті знаходили таємний прихисток партизани УПА та священники. Тут були подвійні стіни, за якими ховали від комуністів продукти й книжки.

У той час, коли в українських містах руйнують історичні пам'ятки задля страшних багатопверхівок, десь у карпатському селі Бабин, на горі, куди підніматися від найближчих обійсть добрих півгодини, де не курсує жоден транспорт, а в погану погоду важко навіть ходити пішки, 20 молодих людей відновили звичайну сільську хату з неймовірною історією. Вони зробили це не тільки для себе, не відгородилися парканом, бо ж його тут ніколи й не було. Хату відтворили не лише як нерухомість — у ній продовжили те, чим займався за життя її будівничий. Тарас і компанія повернули на мапу Бабина не стару облізлу хатину, а цілий життєдайний організм, що взаємодіє із селом, приймає гостей і туристів, даючи неймовірний приклад для наслідування.

ЕКОТУРИЗМ

Мішелю за тиждень виповниться 33, він походить із міста Кіль на півночі Німеччини, між Гамбургом і данським кордоном. Його батьки — бізнесмени й мають власні підприємства, а брат нещодавно відкрив свою фабрику. Молодий чоловік пішов іншим шляхом, навчався у Фрайбурзі, де здобув освіту лісника-еколога, але не бачив сенсу залишатися у ФРН.

«Мені здалося, що в Україні я можу знайти екоумови наших пращурів, бо в Німеччині їх уже немає. Люди повинні жити біля природи. Це те, що я хочу показати на власному прикладі».

В Україні Мішель зацікавився буйволами. Виявилося, що на початку ХХ століття тільки у трьох селах нинішнього Хустського району їх було кілька тисяч. У кожному дворі тримали буйволиць як корів. Але після колективізації ця традиція майже

У пошуках ідеальних умов. Мішель утік із Німеччини, щоб заснувати екоферму на Закарпатті

повністю була втрачена. Буйвол занадто чутлива свійська тварина і виробничим потребам колгоспів, на відміну від корови, кози чи вівці, не відповідає.

У Мішеля тепер дві зимові ферми (у селах Стеблівка й Чумалево Хустського району) та одна літня (на полонині біля села Кваси — Рахівського). Його господарство частково тримається на туристах і волонтерах.

Фермер постійно приймає в себе охочих потрудитися. Каже, що це також страшенно важка робота. Із ними часом важче, ніж із тваринами, поведінка яких буває більш передбачуваною. Волонтери приїжджають на занадто короткий термін, і тількино починають втягуватися у процес, як їм уже час повертатися. Йому досить часто допомагають іноземці: французи, німці, американці. Пробують на українській полонині жити як справжні пастухи, доїти буйволиць. Мішель їх навчає.

У всіх буйволів тут є імена. Бичка звати Ромко. Мішель примовляє до них закарпатською говіркою. Гостям розповідає про кожну самицю, знайомить із биком, однак радить до нього не підходити. Раз по раз сюди навідується туристські групи, приносять німцям, що опікується українськими буйволами, дари. На полонині найдужче бракує кави та цукру.

Мішель є одним із перших, хто приймає в себе волонтерів і туристів у таких, трохи диких, умовах. Але екоферм стає дедалі більше, як і охочих виїхати з міста, котрі, не маючи бабці в селі, раді попрацювати на якійсь фермі. Зрештою, господарство Мішеля — це не лише робота, а й благородна мета — збереження карпатського буйвола.

ВЕЛОСАДИБА

Аліса Смирна та її чоловік певний час займалися велоподорожами по Карпатах, а згодом зрозуміли, що можуть зробити і власне місце, щоб приймати гостей. У їхній власності був старий склад колишнього колгоспу села Дубриничі на Перечинщині (Закарпатська область). На першому поверсі вони зробили величезну залу для банкетів, традиційних весіль або скромних сніданків тих, хто зупиняється на другому. Там зручний хостел із величезною кімнатою. На вулиці є літній душ. Тепер це називається Велосадибою «Добра нуч», що походить від назви села, або «Bed&Bike».

Тут радо приймають після гір брудних і зморених туристів, мандрівників-бекпекерів, які звикли економити на проживанні та які часто не надто тішаться у традиційних готелях. Екологічна Велосадиба береже традиції Закарпаття й захоплює ними іноземців, які навіть святкують тут гірське весілля з відповідним карпатським свідомством.

Аліса облаштувала тут невеличкий «Інсектенготель» — готель для комах. Поки що це лише коробка, але незабаром у ній оселиться кілька мурашиних сімей. А ще господарі підібрали якимось поранену сову й виходжували, аж поки та повернулася у ліс. Після неї тут залишилася високо під дахом домівка, схожа на шпаківню.

«Ми довго робили ремонт цього приміщення, — каже Аліса. — Поставили на горищі металопластикові вікна. А потім я зрозуміла, що тут зникли кажани. Почала читати, як їх повернути. Боюся цих тварин, але не хотіла б порушувати екосистему. Довелось вибити вікна на горище й пустити їх туди жити знову».

На двох колесах. Велосадиба — популярне місце для іноземців і майже ігнороване українцями

Жінка розповідає, що сюди майже не приїжджають українці. Вона, відверто кажучи, навіть трішки побоюється вітчизняного туриста. Усередині Велосадиби все кількома мовами: англійську й німецьку знають добре. Тут можна взяти байк на прокат і проїхатися мальовничими краєвидами Закарпаття. Сусіди не дуже розуміють нове призначення старого колгоспу, але й не заважають створювати унікальний туристичний об'єкт.

«ІЗДЕЦЬ»

Авторські екскурсії «Іздець» вигадали дві дівчини: Галина Танай та Ольга Гончар із Кривого Рогу. Це здебільшого літературні подорожі. Хоча екскурсоводи говорять не лише про письменство: тут й музика, й невідомі факти, й історія. Активних маршрутів зараз у них небагато: Київ, Львів, Івано-Франківськ—Бучач, Івано-Франківськ—Коломия та Ужгород. Останній організатори вважають «найглибшим», екскурсію там проводить відомий письменник Банді Шолтес. З осені з'являться нові: Харків, Запоріжжя, Краматорськ—Слов'янськ.

У Галини й Ольги спершу виникла ідея літературного путівника. Два в одному: дороговказ та збірка короткої прози від українських письменників про цікаві міста й села. Потім серед гідів у «Іздця» з'явився відомий літератор Тарас Прохасько й дівчата майже повністю переключилися на тури, відійшли від роботи над путівником. Тепер хочуть повернутися, заново планувати його. Досвід диктує вже інші умови.

«Загальна концепція не змінилася, — розповідає Галина Танай. — Але нині я розумію, що там має бути більше текстів, інформації про кожен регіон, бо неможливо умістити, наприклад, Закарпаття чи Харківщину в одне оповідання одного письменника. Крім того, я вже трохи інакше бачу кінцевий продукт: це має бути подарункове, сувенірне видання з певними бонусами крім власне текстів та ілюстрацій і мобільна програма».

Ольга Гончар стверджує, що пов'язувати подорожі з літературою найпростіше, бо ця сфера в українській історії культури чи не найбільш досліджена, до того ж найкраще збереглися саме будинки та квартири письменників.

Найскладніше, з чим стикаються організатори цих подорожей, — інфраструктура та примхи Укрзалізниці. Вони пересуваються громадським транспортом, щоб мандрівники могли самі повторити шлях.

«Квитки — це наш вічний головний біль, бо частина людей не готова планувати собі дводенну

мандрівку за три тижні наперед, а потім стикається із ситуацією, коли їх просто немає. Про міжміські автобуси взагалі мовчу: то суцільне «культурологічне дослідження». Коли їдеш сам, не так важко. Але коли опікуєшся групою, то сприймаєш усе трохи інакше. Приміром, є прекрасні автобуси на Коломию, де мусиш улаштувати «розгон» усім включно з контролером, бо твої квитки всі ігнорують: хто перший сів, той і їде. Усі купують їх у водія, а ми в касі. З готелями й хостелами якимось щастило, тут найяскравішим враженням був хостел у Вінниці, без комп'ютера. Адміністратори все записують у журнал, бо комп'ютер — тільки в директора. І, якщо раптом щось напугали, коронна відмазка: в іншого адміністратора почерк нерозбірливий.

Працює «Іздець» і з видавцями. Наприклад, під час мандрівки до Львова було організовано зустріч із головною редакторкою «Видавництва

ПОВ'ЯЗУВАТИ ПОДОРОЖІ З ЛІТЕРАТУРОЮ НАЙПРОСТІШЕ, БО ЦЯ СФЕРА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ЧИ НЕ НАЙБІЛЬШ ДОСЛІДЖЕНА

Старого Лева» Мар'яною Савкою. Для видавців це можливість продати книжки й безпосередньо поспілкуватися з читачами. В Івано-Франківську є письменник і директор літературної агенції Discursus Василь Карп'юк, для нього такі подорожі теж хороша можливість показати результати своєї роботи й познайомитися з читацькою аудиторією. Дівчата планують узяти на озброєння формат туристичного супроводу культурних подій, наприклад розробити програму для «Запорізької книжкової толоки». Це об'єднання зусиль, від якого виграють усі: туристи, видавці, ініціатори й відвідувачі культурних заходів.

Муралі варті екскурсій. «Іздець» пропонує вивчати й сучасний «наскельний» живопис

Організаторки кажуть: щоб популяризувати читання, людям потрібне щось більше, ніж реклама книжок. Усі прагнуть доторкнутися, помацати, долучитися до якогось процесу. Згодом «Іздець» планує зробити й освітні екскурсії для школярів, щоб літературні подорожі виходили за межі підручника. ■

Локальні ідеї відкривають країну

Юлія Мороз

Як громадські ініціативи здатні розворушити внутрішній туризм

Бердичів. Учасники «Твоєї країни» завітали на територію кляштору Босих Кармелітів

Уявіть, що ви зібралися на цікаву подію, присвячену подорожам, і в залі чимало людей. І тут раптом одному зі спікерів захотілося провести невелику вікторину. Невелику, але значущу. «Скажіть, будь ласка, а хто з вас був у Львові?» — майже всі підняли руки. «А в Харкові?» — трішки менше. «А в Чернівцях?» — іще менше. «А хто був у Карпатах? Не тих Карпатах, що гори, а тих, що село», — руки жодної. А яка ж наша країна багата й різноманітна! На щастя, українці за два останні роки це добряче усвідомили й готові виправляти ситуацію з «непіднятими руками».

Перезавантаження свідомості дало поштовх до створення нових проектів, започаткування масштабних рухів, ініціатив. Популяризувався автостоп. Набирає дедалі більше обертів легше за два дні проїхати пів-України, знайти, де заночувати, ще й принагідно зустрітися зі знайомими. І все це завдяки таким проектам, як «Твоя країна», «Вишиваний шлях», «Їздець», «Дикий Travel» та багатьом іншим.

Всеукраїнський рух «Твоя країна» (ТК) — це кількадевні поїздки до обраного учасником міста, селища або села з насиченою програмою: знайомство, тимбілдинг, екскурсії, лекції, зустрічі з відомими людьми, майстер-класи, походи в театр, кіно, виїзди у прилеглі місцевості, відвідування визначних пам'яток тощо.

«У мене давно було бажання зробити певний проект, який утілював би місію «щоб якомога більше українців побачило якомога більше України». Ідеї, як його реалізувати, були дуже різні включно з комерційними, але переходу до дії не відбувалося. Майдан став потужним мотиватором, щоб проект викристалізувався й нарешті почав втілюватися в життя. 26 грудня 2013 року я описав проект у google-документі й поділився ним із фрішниками. Якоїсь потужної реакції не було, але потроху люди стали відгукуватися», — каже Євген Демченко, ініціатор «Твоєї країни».

Сьогодні проектів уже два з половиною роки, на сторінках у соцмережах підписано понад 16 тис. активних користувачів, відбулися візити більш ніж до 40 місць, понад 30 організацій долучилося до «Твоєї країни», а кількість організаторів щороку зростає. І це не дивно, бо така подорож неабияк мотивує, насичує і не потребує багато витрат: лише на проїзд туди й назад, на обіди та перекуси (за бажання ще сувеніри, подарунки абощо), бо ж організатори проекту забезпечують кожного учасника житлом на той час, сніданками й, наскільки це можливо, вечереми, створюють теплу й спокійну атмосферу.

Ідея молодіжних обмінів зовсім не нова й не раз утілювалася в різних проектах. Але від них у «Твоєї країни» є дві ключові відмінності. По-перше, вона возить людей по всіх регіонах, а не лише в якомусь одному напрямку. «Ми хочемо показати Україну в усьому її різноманітті: із середньовічними вуличками, архітектурою радянської доби, замками, індустріалом, природними особливостями та найрізноманітнішими людьми», — ділиться думками Євген Демченко. ТК важко назвати лише туристичним проектом, це насамперед ініціатива просвітницька та країнознавча. Зареєструватися на візит можна не тільки до обласних центрів, а й до невеликих міст (наприклад, Тростянець, Бурштина, Снятина, Бердичева, Слоб'янська, Нікополя). Цікаво, що «перші візити мали відбутися

до Луганська та Донецька, але ми, на жаль, не встигли...»

По-друге, це рух, де учасники самостійно організують виїзди, у нього немає жодних спонсорів, та вони й не потрібні. У проєкті збираються всі охочі, які готові об'єднатися задля створення суспільного блага — довіри, що є однією із трьох найважливіших цінностей ТК (ще любов і всеукраїнськість), усвідомлення багатства й різноманіття Батьківщини та дружні зв'язки всередині неї.

Для тих, хто любить подорожувати велосипедом і навіть пішки, існує всеукраїнський соціальний туристичний проєкт «Вишиваний шлях». Величезна команда волонтерів створила унікальний пішохідно-велосипедний маршрут Україною. Він проходить через 10 областей: Закарпатську, Львівську, Тернопільську, Рівненську, Хмельницьку, Житомирську, Київську, Черкаську, Полтавську та Харківську (близько 300 населених пунктів) і простягається більш ніж на 2 тис. км.

«Ідея організувати цей маршрут виникла в мене під час мандрівки Camino de Santiago — стародавньою дорогою пілігримів із Леона до Сантьяго-де-Компостела в Іспанії. «Вишиваний шлях» проляже через усю Україну, символічно об'єднуючи Схід та Захід», — розповідає лідер проєкту Анатолій Циркун. Ініціатори мають на меті розвиток внутрішнього туризму, відкриття культури й туристичного потенціалу як українцям, так і всьому світові, сприяння розвитку сільських територій, а також залученню іноземних туристів, популяризацію здорового способу життя.

Створивши маршрут фізично, команда «Вишиваного шляху» активно працює над онлайн-платформою: сайтом і програмою для смартфона. Це буде своєрідна соціальна мережа для мандрівників, де вони зможуть торувати свою дорогу спочатку інтерактивно, відмічати на карті вже пройдені місця й більше дізнаватися про нові, до яких можна запланувати свою наступну поїздку. У червні цього року стартував Всеукраїнський велопробіг, що тривав 18 днів. Його учасники виїжджали з Ужгорода та Харкова і прямували до Києва — точки зустрічі. До акції міг долучитися кожен із будь-якого місця, де вони проїжджали, і продовжувати рух спільно. А дехто міг проїхати лише одну область, наприклад, і повернутися назад, бо всім зрозуміло, що така мандрівка потребує багато сил, терпіння й витримки. Захопившись ідеєю, відчайдухи Іван Онисько та Юрій Регліс вирушили «Вишиваним шляхом» босоніж, без речей та грошей із метою подолати більш ніж 2 тис. км до жовтня 2016-го. «За нашими попередніми розрахунками ми планували дістатись до Харкова у жовтні. Проте, судячи з того темпу, яким рухаємося наразі, ймовірно, подорож затягнеться аж до Різдва. Зараз ми цим не переймаємося, якось воно буде. Перші дні подорожі стали для нас неочікуваним випробуванням. Разом із тим ми вже зустріли чимало гарних людей, відчули на собі, що таке закарпатська гостинність», — розповідають мандрівники.

ФОТО: ОЛЕГ ПЕТРАСКО

«Дикий» подорожі мають попит. Багатьом хочеться якщо не вирушити в extreme-тур, то бодай почути про нього

Від різноманітності ідей та величезної швидкості створення угруповань, команд, проєктів і масштабних рухів нікуди не втечеш. Але й не зловиш усього відразу. Проте Олена Весняна — координаторка проєкту «Дикий Travel» — взялася за цю справу й потроху збирає якомога більше затятих мандрівників на зустрічі, де вони діляться своїм досвідом, враженнями й розповідають про те, що ще ніхто не бачив, не чув чи не відвідав.

ІНІЦІАТИВА НЕБАЙДУЖИХ ГРОМАДЯН ІДЕ В НОГУ З ЧАСОМ І ЗМУШУЄ ПОДИВИТИСЬ НА КРАЇНУ ПО-НОВОМУ НАВІТЬ ВЕЛЬМИ ДОСВІДЧЕНИХ МАНДРІВНИКІВ

У світі історій про усамітнені мандри, extreme-подорожі та паломництво — «Дикому Travel» — спікери діляться історіями, як жили в лісах, спали в землянках, ішли тисячі кілометрів наодинці із собою, розказують про власний досвід паломництва й подорожей з особливим сенсом. «Дикий Travel» — це історії для тих, хто вмів слухати. Ми присвячуємо події цілковитому зануренню у світ істинних мандрів: коли дорога — шлях до себе справжнього, нові країни — можливість позбутися власних кордонів, а кожен день — щастя просто жити», — розповідає Олена Весняна.

Допоки традиційні туристичні агентства пропонують доволі стандартні подорожі Україною, ініціатива небайдужих громадян іде в ногу з часом і змушує подивитись на країну по-новому навіть вельми досвідчених мандрівників. ■

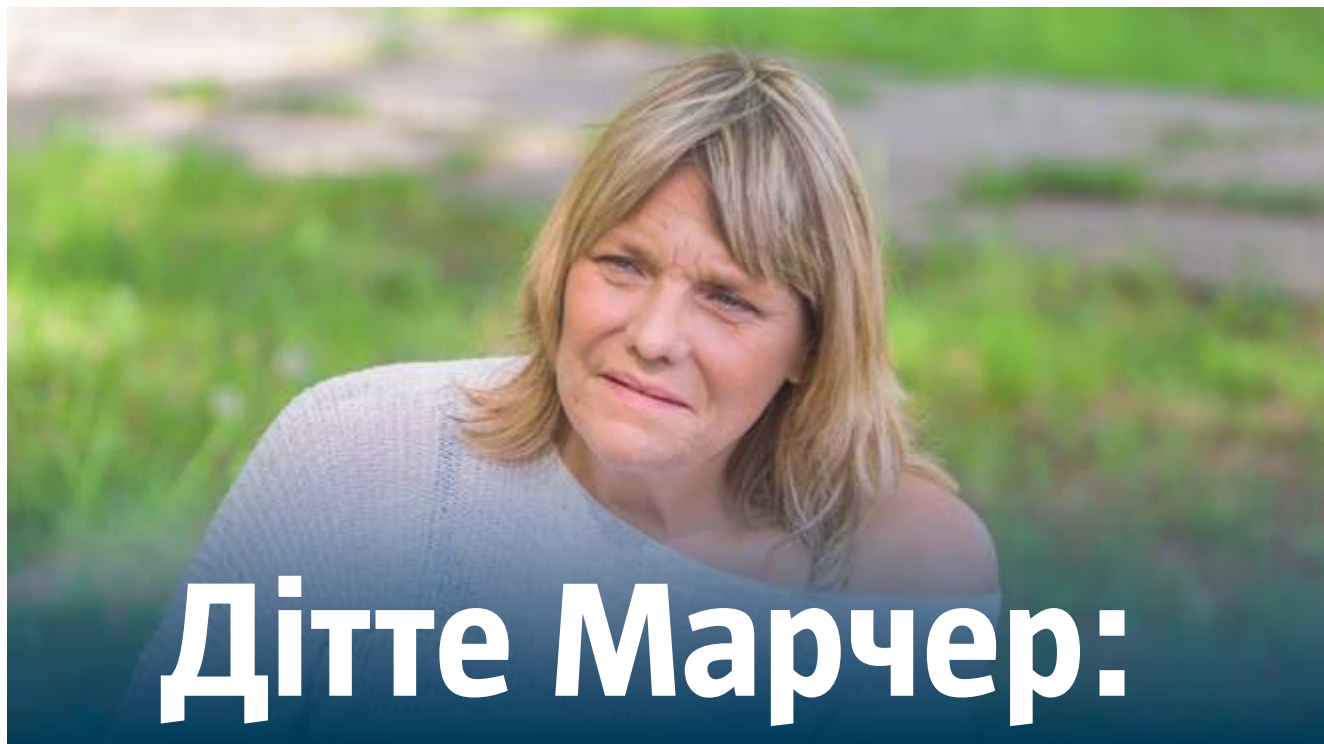

ФОТО: ВРАДИСЛАВ СОДЕНЬ

Дітте Марчер:

«Коли солдат повертається, це не значить, що він уже вдома»

Записав
Роман
Малко

Тиждень поспілкувався з легендарною Дітте Марчер, директором Bodynamic International, засновницею реабілітаційної програми для військових, яка допомогла тисячам людей повернутися до нормального життя після війни. Нині вона допомагає українським солдатам.

Приховані небезпеки. Нині у вас є спільний ворог. Єдине, що об'єднує, — бажання захистити свої кордони. Але що, коли цього вже не буде, буде лише багато людей із різними ідеологіями, розчаруваннями... Маєте загоны, які не підпорядковані армії, вони дуже розчаровані державою. Є багато людей на фронті, які зараз воюють у ЗС, але були проти революції. Припустімо, що всі росіяни раптово кудись звалили і війна скінчилася. Уявляєте, як вибухнуть усі ці приховані речі? Я бачила, як за тиждень таке сталося в колишній Югославії. Усі ніби подуріли, друзі вбивали друзів, нація збожеволіла.

Звісно, є інший сценарій, і я дуже на нього сподіваюся. Є люди, які важко працюють, щоб створити щось інше. Їх мало, але вони є.

Що далі. Військові злочини трапляються з обох боків. Так було завжди. Зараз ламають добровольчі батальйони. Це небезпечна практика, яка тільки посилює напругу. Рано чи пізно вам ще доведеться мати справу із сепаратистами, вони не росіяни, а такі зіпсовані українці. І доведеться щось вирішувати з ними, шукати компроміс. Якби Україна могла запровадити комітети правди, як це зробили в Південній Африці, тоді йшлося б не про покарання, а про

зцілення. Мова, зокрема, про беркутівців, які стріляли на Майдані. Я була в ПАР і бачила ці комітети. Там було дуже багато викликів, багато полісменів, які викрадали, катували, вбивали, гвалтували людей. Але, зокрема, завдяки КП, що були в кожному селі, не почалася громадянська війна, коли впав апартеїд.

Як це працювало. Усе село сходилося й слухало, а людина говорила, зверталася до своїх жертв і розповідала про власні гріхи: ми вбили тих-то й тих, там їх поховали. А жертви могли сказати, що вони пережили, як вони злягся. У цих комітетах були конфліктологи, психотерапевти, психологи, священники. Село сиділо як свідок, і злочинці мали вибачитися перед жертвами. Дехто це робив із соромом, дехто нещиро, але в тому був ефект зцілення, жертви могли відновити свою правду. Це було важливо ще й тому, що багато людей вважалися зниклими, рідні могли лише здогадуватися, що сталося... А в Руанді вчинили інакше. Там племінне суспільство, два великі племена. Якщо ти вбив сина з іншої сім'ї, мусив пройти певну церемонію й умовно віддати їй своє життя. П'єш спеціальну траву й стаєш сином цієї родини. У них так багато сімей перемішалось. Така їхня духовно-племінна традиція.

Як це зробити в Україні. У колишній Югославії після війни діяв Данський центр. У Сараєві хорвати, серби та боснійські мусульмани мали працювати разом у таких осередках. Мій названий батько був там, я була там. Ми вчили їх, що значить розвивати демократію. Бо це те, про що Східна Європа мало знає. У вас того теж не було. Адже демократія — це не тільки

право голосувати на виборах. Головне—моя відповідальність перед суспільством. Багато людей, що зараз на Сході, із західної частини країни. Вони воюють із солідарності. Але якщо це лише солідарність до країни, до землі, а не до людей, тоді у вас проблема.

Усі війни однакові. З одного боку, всі вони трохи різні. З другого—якщо відступити й подивитися згори, то більшість із них після Другої світової—це війни грошей. Але людей якось треба примусити піти воювати, тому й створюється навколо багато емоційних речей. Треба запитати: а хто збагачується на тій війні? Кому це дає прибуток? Точно не тому, хто бився, повернувся додому без рук, без ніг і навіть не може вибити собі пенсію. Ми маємо навчити людей бути вільними, а не рабами. Вільна людина має вибір, робить його. Але найважливіше—вона повинна справлятися з наслідками цього вибору. Не скарги на інших, а привласнювати собі відповідальність за свій вибір. Данія не воює в жодній війні, але наші солдати гинуть щодня. Так як у вас. Ніхто взагалі не знає, що насправді у вас є. Усі знають, що є проблема, але як її назвати? Бо ви ніби не в стані війни з Росією, навіть не можете це сказати, інакше буде вторгнення. Не хочете, щоб це називалося громадянською війною. То що ж ви маєте? І в Данії ми маємо те саме: ніби не війна, але солдати гинуть. В Афганістані, Іраку. Вони завжди на передку. За останні 25 років у нас уже 36 тис. ветеранів, а всього населення 5,5 млн. Щось забагато як для країни, у якій немає війни.

Що штовхає людей іти на війну. Є багато причин. Я зустрічала, тих, хто пішов, бо мав травмоване життя і війна для нього—канікули. У декого романтичні ілюзії, дехто йде з ідеєю, дехто через страх перед Росією, а дехто з надією на краще майбутнє, дехто це робить за право говорити рідною мовою. І я так думаю, що глибоко у вашому корінні це такий потяг до свободи, якої у вас ніколи не було. Але було б добре спробувати зрозуміти, а яку свободу насправді ви б хотіли? Бо люди ніби борються в ім'я свободи, але насправді є безліч різних уявлень про неї. Чимало орієнтовані не на майбутнє, а на минуле... І тут, я думаю, якраз моя країна може вам допомогти. Ми дуже давня демократична держава, яка сотні років розвивала демократію. Нас лише один раз окупували нацисти, більше ніхто. І в нас спосіб думання вільних людей. Колись давно ми десь долучилися до постановня Києва, і, можливо, нам треба знову прийти, вже не як вікінги, а інакше. Думаю, Скандинавія може щось таке запропонувати Україні. Я не тільки про Данію, а й про Норвегію, Швецію. Насправді в нас дуже багато схожого, немає суто капіталістичного способу життя. У нас є дуже багато речей, які могли б бути корисними, щоб збудувати безпечне майбутнє в Україні.

Про допомогу українським солдатам. Я була тут, коли почався Майдан. Це було дивне відчуття. Ти міг сидіти їсти піцу, а через 20 м уже летіли кулі. Ніби відчинені двері в інший світ. Маю такий досвід із Лівану. Гуляла із сином, оглядала прекрасні руїни часів Римської імперії, а тут постріли. Відразу пригнула сина, і ми з вершини гори почали спускатися в долину. А там, виявляється, ізраїльтяни і «Хезболла» воюють. Можна було сидіти, їсти

Діте Марчер — директор Bodynamic International. Народилася 1959 року в Данії. Дочка засновниці бодинаміки Лісбет Марчер. Громадський діяч, правозахисник, тілесно орієнтований психотерапевт із багаторічним стажем, співавтор методики роботи з шоковою травмою та посттравматичною стресовою реакцією. Упродовж 20 років співпрацювала як психолог і спеціаліст із розв'язання конфліктів з миротворчими силами ООН, організацією «Лікарі без кордонів» на Близькому Сході, у Південній Америці, країнах колишньої Югославії та Африки. Заснувала реабілітаційну програму для військових, що потерпають від наслідків психологічних травм, отриманих під час бойових дій.

сандвіч і спостерігати війну... Коли я поїхала з України, ситуація тут погіршилася: захоплення Криму, війна, все дуже швидко, а тут багато людей, до яких я прив'язана. Мені зателефонував Роман Торговицький, який теж був на Майдані, він чув, що я щось таке роблю, і через два місяці ми запустили тренінг. Усе було хаотично, але ми вперлися. І багатьом людям справді допоміг перший тренінг. У нас з'явилося кілька потужних ветеранів-котренерів. Потім були другий, третій, на черзі четвертий і п'ятий. З ветеранами працюють команди «Побратими» і «Серце Воїна: Wounded Warrior Ukraine». Уже понад 1 тис. осіб охоплено проектами, і далі це розвиватиметься масштабніше. Зараз маємо команди, у яких є ветерани зі своїм досвідом і психологи та психотерапевти, які також здобули певну освіту й знають, про що потурбуватися в процесі.

Вилікуватися від війни. Найбільший виклик—солдати не хочуть говорити з психологами. І абсолютно не хочуть—із військовими психологами (у нас у Данії), бо бояться, що це зруйнує їхню кар'єру. На цьому й ґрунтувалася ідея моєї програми. Це спало мені на думку в Японії, де я провела супервізію для нарко- та алкозалежних і багато дізналася про систему анонімних алкоголіків. Подумала, що дещо можна імплементувати в інші системи в суспільстві, коли один знає іншого, рівний рівному.

Тоді багато ветеранів вкорочували собі віку, а газети писали, мовляв, «у нас стільки всіяких пропозицій, чому ветерани ними не користаються?!». Я поспілкувалася з ветеранами із Балкан і почула: «Ми не хочемо говорити з психологами! Що вони знають? Думають, що можуть нас врятувати!». Ветерани дуже гостро відчували, що їх лікують як дітей, із жалістю. І я подумала: взяти солдатів, які теж мають ПТСР, але кращу внутрішню будову, допомогти їм із цим упоратися й одночасно дати певні навички, щоб вони надалі змогли допомагати іншим. Тих, кого не вдалося розкрити, не так багато. Знаю шляхи до кожного, маю певні переваги, розвинула цілу систему, з 22 років працювала в місцях, де точилися війни, була ув'язнена, підстрелена, порізана, мене катували. Є небагато речей, яких я не можу побачити в солдатах, знаючи цей момент: рівний рівному.

Як це працює? Насамперед, коли працюєш із солдатом, треба говорити його мовою, маєш забути мову психолога. По-друге, для мене принципово навчати людей гідності й взаємозв'язку. І по-третє, основний посил—ти не хворий. У тебе нормальна реакція на ненормальну ситуацію, що знижує рівень страху. Наприклад, мати флешбеки дуже страшно, але якщо

мати страх тих флешбеків, то це просто перевантажує. І якщо ти можеш про це так сказати, що люди зрозуміють, то неприємно, але ти не збожеволів. Нормальна, здорова реакція. Вже в такий спосіб ти зменшуєш страх. На початку тренінгу працюємо над тим, щоб зменшити страх і набувати нові ресурси. Це й нові ресурси нашого тіла. Ветерани вчать бути уважними до його сигналів, відстежувати інформацію, яка в ньому виникає. Таким чином ми зміцнюємо контакт між ділянкою нашого мозку, у якій лежить наше тілесне его, з ділянкою, де лежить наш інтелект. Я поясню це на дуже простій моделі триєдиного мозку. Мозок, звісно, набагато складніший, але коли навчаю бійців, то завжди думаю, як складні речі пояснити максимально просто. Отже, триєдиний мозок — мозок рептилії (рефлекси, інстинкти, які потрібні нам для виживання), мавпячий (наші тілесні відчуття, емоції, дуже добрі для тварин, які живуть у зграях, щоб зв'язуватись одне з одним, жити усім разом) і людський (наші здатності створювати та розвивати). Важливо, щоб усі частини мозку, а особливо мавпячий і людський, взаємодіяли, співпрацювали, бо вони є частиною твоєї особистості. А мозок, де лежать твої інстинкти, — це частина твоєї особистості, це частина твого виживання. І він не дуже спілкується з твоєю особистістю, може робити речі, які ти ніколи не зробив би. І цій частині мозку начхати на те, що думає твоя особистість. Єдине, на що не начхати, — як урятувати твоє життя. Особистість може це не сприймати, їй може це не подобатись, але така правда.

У моєму мозку мавпи є емоція страху, але я можу навчитися використовувати своє тіло й дихання. Особливо дихання, бо це не легені дихають, це розтягуються м'язи. Якщо дихаєш поверхнево, ти не здатний витримати багато страху в собі. І тоді він може перейти в жах, а жах ніхто не витримає, бо це глибокий, інстинктивний рівень. Я розповідаю людям, що є різниця між просто боїтись, бути наляканим і бути нажаханим. Фішка в тому, щоб не втекти від страху чи позбутися його, це неможливо, навіть погано, але вміти витримувати, зберігати, ніби контейнерувати свій страх у контакт з іншою людиною. І тут тобі потрібне твоє тіло, щоб воно допомогло в цьому. Бо інакше впадеш у жах або заперечення страху. А якщо ти справді заперечуєш свій страх у страшній ситуації, отже, ти геть увесь в інстинктах. І люди, які на 100% нажахані, навіть не знають цього, не можуть відчувати. Єдиний, хто не здатний бачити, що з ним не все добре, — це він сам. І що нам треба реально тренувати, то ось цей мавпячий мозок, емоційний інтелект, дуже прив'язаний до тіла, тоді ти можеш нормувати хімію у своєму тілі.

Для тих, хто не може потрапити на тренінги.

Коли в нас посттравматичний стрес, нам потрібна допомога! Ми не можемо вийти з цього наодинці. Крапка! Ти можеш бути кандидатом психологічних наук, але коли в тебе ПТСР, тобі потрібна допомога! Ти ж ніколи не скажеш лікарю, у якого загострився апендицит, щоб він сам себе оперував. Коли в нас ПТСР, ми себе виключаємо із суспільства, а суспільство виключає нас. І це взаємовиключення. Бо дехто каже: суспільство нас не хоче. Ні! І ви не хочете! Ніби виключаєте себе зі зграї, а ми все ж зграйні люди. Кожен, хто живе за межами, помирає. Може, не фізично, але психологічно. Якщо подивитися на суїциди серед данських ветеранів, то це

люди, які виключили себе зі зграї: спершу «я не бажаю про це говорити», потім сім'ї від них віддаляються, далі вони помирають у своїй уязві й урешті вбивають себе. Тому важливо пояснювати людям: коли солдат повертається додому, це не значить, що він уже вдома. Щоб повернутися по-справжньому, можуть знадобитися роки. Люди часто запитують: що я можу робити вдома, наодинці, щоб з усім тим впоратися? Це неможливо.

Багато років тому я повернулася додому із Сомалі, де були війна й жахливий голод, сотні жінок і дітей помирали щодня. У повітрі весь час витав солодкавий запах смерті. Було страшно дивитися, як помирали діти, випускали останній подих, а мами тримали їх на руках і помирали разом із ними. Навіть не треба війни... Я майже три місяці в тому була. Потім прилітаю в Данію, приземляюся в аеропорту, де скрізь їжа, шмотки, всляке барахло. Мені треба зустрітись з друзями в ресторані, і тут одна моя подруга почала скаржитися, що уряд вирішив підвищити на щось податки. І в мене просто істерична атака. Слава Богу, не прибила її, але з матюками кинула в неї крісло!

НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК — СОЛДАТИ НЕ ХОЧУТЬ ГОВОРИТИ З ПСИХОЛОГАМИ. І АБСОЛЮТНО НЕ ХОЧУТЬ — ІЗ ВІЙСКОВИМИ ПСИХОЛОГАМИ

Я щойно приїхала з місця, де помирають люди, до однієї з найбагатших країн світу, і ти ще смієш скаржитись! Але вона там не була. Вона приїхала зі свого дому, зі своїми турботами. І тоді я стала віддалятися від друзів, засуджувати їх за те, що вони дурні. Але це, звісно, не так. Вони живуть із власними проблемами, а я приїхала з іншої частини світу й не могла цього витримувати. У той момент ти вже починаєш втрачати, бо бачиш тільки свою частину світу. Момент, коли можна стати фанатиком: тепер усі мають побачити дітей, які голодують в Африці, й нікому не дозволено ні про що інше говорити. Це така частина моєї травми. І це спосіб ізолюватися у власній країні. Як це сталося з багатьма солдатами, які повернулися. Ти ти можеш сидіти, їсти піцу і ржати, якщо люди там помирають? Це абсолютно те саме. Так і на Майдані було: тут ми сидимо снідаємо, а там помираємо.

Треба пам'ятати, що сім'ї, рідні яких воюють, живуть у постійному страху за них. Вони щодня дивляться телебачення, і їм здається, що кожної миті їхні близькі можуть загинути. Тому їм теж потрібна допомога. Переживши те, що далеко від норми, а війна — це саме те, ти вже ніколи не будеш тим, ким був. Ти змінюєшся. Замість того щоб применшити, принизити себе, треба прийняти в собі ту частину своєї історії, свою особистість, вирости завдяки посттравматичному стресу, а не зменшити себе. Це також означає, що і твоє оточення має тебе пізнати знову. «Привіт! Я твоя нова подружка! На вигляд я така сама, але вже не така. Познайомимось? Ходімо на побачення. Бо ти точно не такий самий після Майдану і війни, я впевнена в цьому». У тому, що я пережила, щось таке незвичне, що я маю переорієнтувати весь мій спосіб існування у світі. І мої тато, мама, дівчина, брат — усі повинні переорієнтуватися наново для мене. Це потребує часу й допомоги. Нам потрібен хтось, хто підтримав би й допоміг повернутися в зграю. ■

«Український тиждень». Відповідально про країну та світ. Незалежний аналітичний україномовний тижневик суспільно-політичного спрямування, що висвітлює ключові події та проблеми країни. Чітка ідентифікація, позиція, авторська інтонація та стиль. Незалежність від політичних чи бізнес-груп. Об'єктивність і незаангажованість у висвітленні проблем українського суспільства. Когерентне джерело для експертів, політиків, інтелектуалів та культурних діячів у Європі з питань України. Просування принципів свободи слова та незалежності преси. Серед авторів відомі в Україні та світі журналісти, економісти, громадські діячі, мистецтвознавці. Офіційний партнер **The Economist**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТОЮ:

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

- «Український тиждень»
- на 1 міс. – 55 грн
- на 3 міс. – 156 грн
- на 6 міс. – 300 грн
- на 12 міс. – 600 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
Касир	Назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
	Платник (підпис)	сума, грн	

Еволюція гідності

Ірина Рева

Про корені насильства в українському суспільстві

Навколо флешмобу #яНеБоюсяСказати, започаткованого в соцмережі активісткою Анастасією Мельниченко, відгуком на який стали тисячі оповідей, тривають дискусії. Що це було? Кому потрібно? У частини людей інформація про насильство викликала реакцію активного несприйняття, бо «я не хочу цього бачити», «це інтимні речі, які треба повідомляти психотерапевтам», «це занадто боляче». Хтось із усього розказаного та почутого вловив лише окремі частинки мозаїки: «згвалтування», «жінки», «sex», але чомусь без традиційної «полунички», і був... розчарований. Дехто з психологів каже, що такі розповіді-спогади спричиняють додаткову травматизацію жертв і негативно впливають на суспільство, яке вимушено стає споживачем болісного ексгібіціонізму постраждалих.

Безумовно, всі ці погляди мають право на існування, тоді як сам флешмоб, спрямований на викриття насильства, — явище закономірне для українського соціуму, який змінюється, формує власну систему норм, цінностей та суспільних установок. Намагається позбутися спадщини тоталітаризму, до якої належить, зокрема, звичка до толерування тиску на особистість. «Товариші! Повідомляю головні моменти моїх взаємин із нині викритим ворогом партії і народу Квірінгом... — писала в листі від 23 грудня 1937 року до парткому ВКП(б) при Виконавчому комітеті Комуністичного інтернаціоналу стара більшовичка Серафима Гопнер про свого колишнього чоловіка. — Бачу свою помилку в тому, що при оцінці його політичної фізіономії як комуніста я не пов'язала з його політичною фізіономією його приватне життя, в якому були риси міщанства і траплялися безвідповідальні зв'язки з жінками... Оглядаючись на весь період нашого знайомства, я запитую себе: де були мої очі? Я проклинаю цю сторінку мого минулого... Усвідомлюю свою провину перед партією за виявлену сліпоту, за шкоду, завдану їй, і почуваю пекучий сором за «дружбу» з цим гадом...» Сучасні громадяни України, які вже усвідомили своє право на особистий простір, мають підстави здивуватися: яке було діло партії до стосунків цієї жінки з її колишнім чоловіком? Але в 1930-х такі самовиправдання нікого не дивували. Комуністична система

прагнула зазирнути в кожен шпаринку й узяти під контроль найінтимніші сторони людського життя, зокрема секс, особисті стосунки тощо.

На початку 2000-х у ЗМІ розгорілася дискусія навколо так званої pick up — маніпулятивної технології, що навчала представників «сильної статі», як покласти жінку за короткий час у ліжко. Психологічні прийоми пікаперів потрапляли на сприятливий ґрунт, бо сформовані в ще радянському суспільстві дівчата й молоді жінки не вміли визначати межі свого особистого простору та не могли сказати «ні», якщо спрямована на них дія іншої людини викликала фізичний або психологічний дискомфорт. Дехто, частіше чоловіки, читаючи історії згвалтувань на сторінці флешмобу, звертає увагу (про це ж такі свідчить і статистика), що гвалтівниками часто виявляються друзі та знайомі жертв. Мовляв, сама винна, навіщо приятелювати з поганими людьми? Однак життєві обставини бувають різні. Велику роль відіграє фізичний та психологічний стан потенційної жертви, яка стала об'єктом інтересу злочинця. І мова не про алкогольне чи наркотичне сп'яніння. Наведемо для прикладу історію про насильство, датовану весною 1933 року.

Події відбувалися на Київщині в лікарні, що стояла пустою, бо годувати пацієнтів було нічим. Так само як і медичний персонал. До гарньої 22-річної лікарки почав залицятися начальник політвідділу, у котрого, як було відомо, у Дніпропетровську залишилися дружина й діти. Чоловік приносив щедрі дарунки: білий хліб, сало, шпроти, цукерки, мандарини, які отримував від держави через спецрозподільник. Дівчина стійко відмовлялася, розуміючи, що таким чином її намагаються просто купити. Але виснажений голодом організм жив окремим життям, і його не цікавили моральні настанови жінки. Коли вона розтуляла вуста, щоб попросити залицяльника забрати свої продукти, слинні залози починали працювати з особливою силою, позбавляючи мови та рішучості.

Одного разу молода лікарка не витримала й прийняла дарунок гарного ситого чоловіка, що благав її почастуватись, розповідаючи, як йому прикро бачити її голодною.

«Із якою насолодою я їла, один Бог знає, але разом із тим яку гіркоту відчувала я в серці, яку невимовну образу на своє голодне існування. Образу та

сором перед цим чоловіком, який годує мене зі своїх рук, мов собачку», — розповідала вона потім про свої відчуття. Пригощання повторилося наступного дня, а потім знову і знову. Чоловік наполегливо запрошував її до свого помешкання, вона відмовлялася, але одного дня погодилася, бо почувалася зобов'язаною.

Щойно увійшли, як господар замкнув квартиру на ключ. Дівчина злякалася й хотіла закричати, але він упав навколішки й почав розповідати, що не може без неї жити, що з дружиною розійшовся... Врешті пообіцяв розписатися з нею наступного дня. Обдурена почувалася щасливою. Який у неї буде чоловік! Вродливий. При посаді. «Я вже встигла його покохати як слід», — згадувала вона.

Наступного дня на роботу «наречена» не пішла. Вдягла найкращу сукню. Причепурилася. Чекає... Годину немає, дві... Уже вечір настає... Усю ніч хвилювалася, чи не трапилося чогось? На другий день рушила до «милого» сама. А прибувши на місце, з'ясувала, що вона була не перша й не остання жертва працівників місцевого райкому та політвідділу, у квартирах яких щодня відбувалися «весілля божевільних»... Історія закінчилася самогубством жінки.

Навряд чи хтось зважиться звинувачувати цю конкретну взяту людину в легковажності, у тому, що вона мала погані знайомства чи прийняла подарунок, який, по суті, був плагою за секс. Очевидно, що вона перебувала в зміненому стані свідомості, як і більшість українського населення в роки Голодомору: хтось їв власних дітей, хтось нападав на самотніх подорожніх, а хтось корчився від болю, бо його організм перетравлював сам себе...

Крім того, стосунки мають властивість розвиватися. Сприятливим фактором для поширення насильства є дисбаланс влади, внаслідок якого одна особистість потрапляє в залежність (фінансову, психологічну) від іншої. Соціальні психологи вважають, що ситуація нерівноправ'я найчастіше еволюціонує в бік збільшення владного дисбалансу. Зловживання призводить до того, що жертва починає ставитися до себе щоразу негативніше, відчувається нездатною про себе потурбуватися. Цей цикл дедалі сильнішої залежності й зниження самооцінки повторюється знову і знову, створюючи потужну (емоційну) прив'язаність жертви до агресора, котру вона сприймає як «любов».

Прив'язаність виявляється міцнішою, якщо агресія має непостійний характер і насильство та ненасильство систематично чергуються. Зазвичай стосунки агресора та його жертви переживають три фази: нагнітання напруження, акт насильства та «медовий місяць». Саме в період «медового місяця», коли особа, доведена до відчаю, раптом дістає можливість «подихати вільно» й відчути увагу та людяність свого мучителя, їй починає здаватися, що життя налагоджується, що він не такий уже й поганий, що з ним можна нормально взаємодіяти. Жертва вирішує не розривати стосунків. І тоді... насильство повторюється. Отже, часто відбувається так: на початку взаємин партнери відчували одне до одного повагу, любов, пристрасть, але на певному етапі ці почуття змінилися. І в такому випадку не годиться звинувачувати цю жінку (або цього чоловіка)

у виборі партнера-лиходія: агресором і жертвою вони стали в процесі міжособистісного контакту.

Чому так відбувається? Причин багато. Жорстоке поводження з дитиною в сім'ї часто призводить до того, що людина, ставши дорослою, «мститиметься» за давні образи своїм дітям, проявлятиме агресію стосовно інших людей. Відомо, що п'яний батько Сталіна чоботар Віссаріон Джугашвілі часто бив його ногами. Цією дитячою травмою дослідники пояснюють звичку «вождя» навіть улітку носити чоботи, які він використовував для «виховання» синів.

Одна з причин формування поведінки жертви пов'язана із самооцінкою, яка закладається в дитячому віці під впливом батьків. Якщо дитину любили, приймали, поважали її почуття, то, ставши самостійною особистістю, вона позитивно, з повагою ставитиметься до себе. А якщо малюк виростав без належної уваги, відчуваючись зайвим, малоцінним, то, ставши дорослим, він, швидше за все, покірно прийматиме зневагу до себе, знецінення своєї праці, уникатиме ситуацій, які вимагають прийняття самостійного рішення, бо не віритиме, що здатен сам щось зробити. Такими людьми легко маніпулювати. Вони не схильні прислухатися до своїх почуттів, тому часто неспроможні повідомити партнера, що їм подобається, а що ні.

СПРИЯТЛИВИМ ФАКТОРОМ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ НАСИЛЬСТВА Є ДИСБАЛАНС ВЛАДИ, ВНАСЛІДОК ЯКОГО ОДНА ОСОБИСТІСТЬ ПОТРАПЛЯЄ В ЗАЛЕЖНІСТЬ (ФІНАНСОВУ, ПСИХОЛОГІЧНУ) ВІД ІНШОЇ

Не останню роль відіграла й політика знеособлення людини в радянському суспільстві протягом багатьох десятиліть. «Гвинтик» не може бути повноцінною особистістю. Те, чого він в індивідуальному порядку хоче, що відчуває його маленьке «я», не істотно. У нього не може бути почуття гідності, самоповаги. Важливо лише те, чого прагнемо «ми»: партія і народні маси. Так виховували не одне покоління українців... Але в незалежній країні поняття «честь», «гідність» стосовно окремого громадянина поступово набувають реального змісту. У нас була «Врадівка», коли жителі багатьох міст і сіл повстали проти свавілля так званих правоохоронців. У нас була Революція гідності, коли сумлінні громадяни зажадали від влади поваги до себе та своєї праці. Флешмоб #яНеБоюсьСказати — частина ланцюжка самоусвідомлення себе як Людини, своєї Гідності та права іншого плекати власну Гідність. І це оздоровлення духу відбувається не лише з тими, хто зазнав насильства, а й із тими, хто тільки-но усвідомив проблему. «Волосся дибки стає. Я з тих, хто навіть близько не уявляв собі масштабу трагедії», «Був з обох боків таких історій. Мені страшенно соромно», «Часто трапляються слова про те, що ніхто не прийшов на допомогу. Цим переходим міг бути і я...» — такі коментарі можна побачити під зізнаннями людей, які пережили насильство.

Це і є зворотна реакція, сигнал про те, що суспільство дорослішає і вже готове до відповідальних учинків. ■

Путч як точка відліку

Пінар Севінчлідір, Стамбул

Як турецький президент шукає і призначає винних

Успробі перевороту, що охопила міста Туреччини 15 липня, в Анкарі звинувачують Фетхуллаха Гюлена, турецького клерка, який живе в добровільному засланні у США. Він лідер ісламського руху «Хізмет», що має багато послідовників. І сама течія, і її провідник понад 10 років підтримували нинішнього турецького президента Реджепа Таїпа Ердогана в його політичній кар'єрі, аж доки у 2013-му не потрапили до нього в опалу, звинувативши самого Ердогана та його оточення в корупції. Доти багато років (коли «Хізмет» і владна Партія справедливості та розвитку були союзниками) прихильників Гюлена призначали на ключові посади у сфері правосуддя, в армії та силах безпеки. У 2016-му групу проголошено терористичною, а тисячі прихильників її лідера, які перебували на постах у судах та поліції, звільнено чи переведено на інші місця.

За повідомленнями деяких турецьких ЗМІ, військові, що спробували організувати переворот, належать до тієї когорти осіб, яких незабаром мали звільнити з армії. Керівником замаху називають колишнього командувача штабу повітряних сил Акіна Езтюрка (його заарештовано в Анкарі). Щоденне видання Нитгіуєт повідомляє, що ще торік у генерального командування були розвіддані на цього високопоставленого військовика, згідно з якими його вважали загрозою. На названий пост у ВПС його призначено 2013 року. У серпні його мали попросити піти на пенсію. Заарештовано й Езтюрковог зятя, який, за повідомленнями, теж брав участь в організації замаху.

Опозиція, своєю чергою, звинувачує турецький уряд у тому, що допустив безпроблемне просування бунтівних військових кар'єрною драбиною у війську за рахунок кемалістів.

Під час першої хвилі затримань в Туреччині заарештовано понад 6 тис. осіб, і кількість їх зростає.

За останніми повідомленнями Reuters, турецька влада закрила ЗМІ, які підтримують Гюлена. Із посад тимчасово усунуто понад 20 тис. учителів та чиновників Міністерства освіти. Звільнено 100 працівників розвідки, близько 500 осіб з Управління з питань релігій, 257 — з апарату прем'єр-міністра і 300 — з Міністерства енергетики. Раніше заарештовано понад 6 тис. армійців (як рядових, так і офіцерів), близько 3 тис. суддів та прокурорів. Відсторонено від служби понад 8 тис. поліцейських, зокрема в найбільших містах — Анкарі та Стамбулі. Загалом, за різними повідомленнями, чистки у відомствах після спроби перевороту торкнулися 58 тис. осіб. Розмови про повернення смертної кари в Туреччині викликали різку реакцію з боку ФРН: Ангела Меркель повідомила Ердоганові в телефонній розмові 18 липня, що Анкара не зможе претендувати на членство в ЄС, повернувши таке покарання, адже це суперечить європейським нормам.

Майже половина взятих під варту — судді, зокрема представники вищих судових інстанцій. Підозрюваних звинувачують у «належності до збройних терористичних організацій» та «спробі скинути уряд Республіки Туреччина із застосуванням сили та насилля або спробі повністю чи частково заблокувати виконання ним його функцій». За тим, як турецька влада викриватиме змову і притягуватиме винних до відповідальності, пильно стежитимуть як усередині країни, так і зовні. Процес уже викликає чимало застережень. Після хвилі арештів по всій країні в асоціації юристів, які відстоюють вільні засади функціонування держави, заявили, що до всіх затриманих, які зараз у в'язниці, застосовується масова заборона будь-якої комунікації. У ЄС та США висловили солідарність із офіційною Анкарою, але верховний представник ЄС із питань закордонних справ Федеріка Могеріні висловила прохання до турецького уряду «захистити демократичні та легітимні інститути».

Хтось побоюється, що Ердоган як лідер, котрий пережив спробу перевороту, та його уряд скористаються нагодою для посилення контролю над усіма аспектами політики й суспільного життя. Спробу путчу, поза сумнівом, використають як привід до зміни Конституції та заміни парламентського устрою президентським.

Лідери опозиції та громадянського суспільства оперативно висловилися на підтримку турецького уряду і проти спроби перевороту. Однак, якщо Ердоган не скористається цим як нагодою для примирення з опозицією, розкол у вже й без того поляризованому турецькому соціумі може тільки поглибитися.

А ще останні події матимуть наслідки в міжнародному вимірі. Заклики прихильників влади до повернення смертної кари для тих, хто організував спробу замаху, керівництво країни зустріло з чималим розумінням. Прем'єр Туреччини Біналі Йилдирим заявив, що правлячий кабінет розгляне таку можливість.

Практику страт у Туреччині скасовано 2006 року. Це рішення було умовою переговорів про зближення між нею та ЄС. Відновлення смертної кари дуже зашкодить двостороннім відносинам і зупинить процес зближення.

Арешт понад 100 генералів може негативно позначитися на вже й так непевному безпековому становищі Туреччини. За наявною інформацією, деякі з них входили до командування операціями з боротьби проти «Ісламської держави» та курдської бунтівною групою РПК. Якщо їхні посади довго залишатимуться вакантними, Анкара може зіткнутися із загрозою від цих двох груп. Оскільки Туреччина має другу за розмірами армію в НАТО, арешти, швидше за все, негативно позначаться на її військових можливостях у короткостроковій перспективі. ■

Гіркий післясмак

Турецькій економіці потрібні нудні звичайні реформи. Натомість її підрихтовують нашвидкуруч

Торік, намагаючись устигнути за попитом на екскурсійні тури Стамбулом, Сонер Туфан вирішив переїхати в новий, просторіший офіс. «Ото були часи», — зітхає його партнер по бізнесу Алі Емра. Їм належить одне з найрейтинговіших екскурсійних бюро Стамбула. Утім, після низки терактів у Туреччині кількість заявок на тури зменшилася з 20–30 за день до 3–4. Тепер розширення вони вважають помилкою. За їхніми словами, багато екскурсиводів виявилися взагалі без роботи.

Спад туризму в Туреччині вже помітний за спорожнілими вулицями й безлюдними готелями, але економічна статистика поки що мовчить. Банки реструктурували позики для промисловості; показники проблемних кредитів почнуть зростати лише з наступного року, каже головний економіст DenizBank Озлем Деріджі. Як усе це позначиться на платіжному балансі країни (2015-го половину дефіциту в торгівлі товарами покрили доходи від туризму) стане зрозуміло наприкінці літа. Головний економіст Garanti Bank Ніхан Зія-Ердем не виключає, що сповільнення економіки може з'їсти цілий відсотковий пункт у щорічних темпах зростання.

Це погана новина для президента країни Режджапа Таїпа Ердогана. Економіка вже зростає повільніше, ніж за часів його прем'єрства. Тоді річна динаміка становила 7–8% (див. «На вуглеводну дієту»). Відносно чималий 4,5-відсотковий стрибок у I кварталі цього року (порівняно з аналогічним періодом попереднього) забезпечило переважно підняття мінімальної заробітної плати на 30% з 1 січня, що сприяло збільшенню споживчих витрат. МВФ очікує подальшого сповільнення темпів зростання Туреччини — до 3,5% у 2018-му.

Утім, Туреччина вже має значний дефіцит платіжного балансу, який не так легко зменшити. Дешевша нафта й зниження попиту на імпорт інших товарів унаслідок падіння турецької ліри сприяли тому, що 2015-го він не перевищив 4,5% ВВП. Але економіст консалтингової компанії Oxford Economics Нафез Зук очікує, що через спад туристичної індустрії цього року дефіцит становитиме 5%, а 2017-го — 5,4%.

Це поганий сигнал, адже свідчить про те, що спроможність Туреччини розраховуватися за імпорт і далі залежить від ненадійних іноземних кредиторів та інвесторів. Зовнішні борги держави різко зросли: з 38% ВВП у 2008-му до 55% ВВП наприкінці 2015-го. Понад 90% їх в іноземній валюті. Подальше знецінення ліри, не виключено, спричинить диспропорції між

На вуглеводну дієту

Чинники, що впливають на зміну ВВП Туреччини
Відсоткові пункти

боргами компаній перед кредиторами й здатністю їх погашати. А якщо іноземці запанікують, фінансування бізнесу може припинитися.

Утім, не схоже, щоб турецька економіка стояла на порозі кризи. Більшість компаній беруть довгострокові валютні позики, зазначає Зук. А багато з них (зокрема, у галузі енергетики та нерухомості) ціну на свої продукти виставляють у доларах. Це певною мірою захищає їх від подальшого знецінювання турецької валюти. Крім того, через Врехіт і загальне сповільнення світової економіки знову відкладено зростання відсоткових ставок у заможному світі, яке відтягло б капітал із ринків, що розвиваються.

І все ж Туреччина могла б зробити чимало, щоб стимулювати зростання своєї економіки. Наприклад, скасувати правила звільнення з роботи, які не заохочують роботодавців наймати новий персонал, поліпшити якість освіти й вивести величезну частку економіки з тіні. За I квартал інвестиції вже впали. Щоб відновити їх, потрібно більше політичної та економічної стабільності, вважає головний економіст найбільшого турецького бізнесового лобі TUSIAD Зюмрют Імамоглу. Крім того, на її думку, збільшення обсягу заощаджень — наразі мізерного — могло б зменшити залежність Туреччини від непостійних іноземних інвесторів. Без та- ▶

ких реформ на певному етапі зростання неминуче зупиниться.

Однак промови Ердогана свідчать про те, що його цікавлять радше швидкі рятувальні заходи, аніж серйозні, але непрості реформи. Він публічно критикує центральний банк (теоретично незалежний) за завищення відсоткових ставок і звинувачує загадкове «відсоткове лобі» в тому, що воно душить інвестиції. На превеликий подив економістів, президент навіть заявив, що нижчі відсоткові ставки сповільнять інфляцію (це докорінно суперечить загальноприйнятій думці).

ЕРДОГАН, ЗАМІСТЬ ТОГО ЩОБ ПОКРАЩУВАТИ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ ЗАГАЛОМ, ЩЕДРО РОЗДАЄ СУБСИДІЇ ТА ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ

На жаль, критика Ердогана, схоже, таки діє на центробанк. У червні річна інфляція в Туреччині зросла до 7,6%, що значно перевищує офіційний цільовий показник 5%. Утім, за останні кілька місяців регулятор пом'якшив грошово-кредитну політику під приводом спрощення режиму відсоткових ставок (справді надто складного). Але, як зазначає Джейдет Акчай, головний економіст іншого турецького банку Yarı Kredi, інфляція стала менше реагувати на кредитно-

грошову політику. А тому знизити її знову без різкого підвищення ставок і відповідно без шкоди для економіки буде набагато важче.

А Ердоган, замість того щоб покращувати інвестиційний клімат загалом, щедро роздає субсидії та податкові пільги. 28 червня уряд оголосив про пакет сприяння інвестиційній діяльності. Він передбачає, зокрема, звільнення інвестицій від податку на нерухомість, зниження гербового збору на контракти, а ще субсидії на дослідницьку та проектно-конструкторську діяльність. Поки що бюджет Туреччини демонструє первинний профіцит (тобто до виплат на обслуговування кредитів), але це здебільшого завдяки разовим надходженням, зокрема від аукціону з продажу частот для мовлення. Тим часом законопроект про вдосконалення оподаткування в парламенті припадає пилом.

Віце-прем'єр Мехмет Шимшек визнає, що останніми роками реформам заважав виборчий цикл. Але заявляє, що надалі уряд вживатиме ґрунтовніших заходів. За його словами, зависла податкова реформа таки має перетворитися на закон, як і нова політика управління приватними пенсійними накопиченнями, спрямована на збільшення заощаджень громадян. «Якщо ми успішно проведемо реформи, Туреччина зможе повернути високі темпи зростання», — каже Шимшек. Альтернатива лишилася неозвученою, а полягає вона в тому, що без реформ Туреччина просто ледве триматиметься на плаву. ■

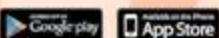
ЕСПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О 20:00

Захід виснажений, але найгірше попереду

Едвард Лукас

Усім, хто напружено працює головою, знайома втома від процесу прийняття рішень. Наприкінці довгого дня нам складно знайти в собі сили, щоб усі вони були адекватні. Тоді найкращим видається відкласти цю роботу до ранку або передоручити колезі.

Останніми тижнями втому від рішень нас змушує відчувати шквал поганих новин. На порядку денному Brexit, теракт у Франції, невдалий заколот у Туреччині й насильство з расовим підґрунтям у США. На горизонті проблеми в банківському секторі Італії та ризик конфронтації в Південно-Китайському морі. Не забуваймо і про міграційну кризу, котра ніяк не вщухає, і про перспективу обрання Дональда Трампа президентом.

Передоручати такі справи нікому, і завтра вранці картина аж ніяк не проясниться.

Я не стверджую, що за всіма кризами (або за якоюсь із них) стоїть Владімір Путін. Проте ситуація грає на руку Росії. Тому найвагоміший аргумент проти скандального й деструктивного підходу, який яскраво ілюструє правління кремлівського лідера: нормальність — це добре. Західні цінності — верховенство права, демократія і капіталізм — є найкращим поєднанням політичних та економічних практик за всю історію людства. Тому нам не потрібна «суверенна демократія», адже наша наявна система працює нормально. Зайва для нас і «нова європейська архітектура безпеки» (під такою кодовою назвою Москва любить посилення власних прав на втручання у справи сусідів), адже наявна, ґрунтована на Паризькій хартії та ОБСЄ, працює цілком адекватно.

Це може звучати самовдоволено, але про пиху тут не йдеться. Ми бачимо проблеми в нашій системі. Але головний момент — це те, як ми даємо собі раду, коли виникають негаразди. Суть західної моделі полягає в мирному і справедливому врегулюванні суперечок: способом виборів, судових розглядів або переговорів. Нам не потрібні

Тим часом Владімір Путін намагається довести західним політикам, що вони нічим не кращі за нього. Про це у одній із останніх статей на Financial Times пише британський журналіст Пітер Померанцев. За словами автора, Кремль застосовує два тропи, життєво важливі для президентської влади. Перший звучить так: у росіян немає альтернативи Путіну. Може, в Росії все й прогнило, але на Заході не краще. Другий — змови проти Росії, адже ними можна пояснити будь-який провал Москви. Окрім того, у світі змов усі методи Путіна стають легітимними.

«вертикалі влади» чи напівмістичні розповіді про право первородства й долі націй.

Нині підвалини цієї нашої системи під загрозою. Ми не маємо відповіді на виклики, спричинені масовою міграцією. Не знаємо, що робити з тероризмом. У нас жодної гадки, як бути з політиками на зразок турецького діяча Режджепа Таїпа Ердогана, який використовує демократичний мандат для придушення опозиції. Наші економіки дедалі гірше справляються з розподілом плодів добробуту.

Звісно, це не означає, що відповідь, якої ми шукаємо, — путінізм. Дуже дивує, що американці висловлюють обурення нечистою на руку елітою, віддаючи при цьому голоси за хитрючого власника найбільшої будівельної компанії. Обрати путінський підхід до політики, економіки або національно-етнічних відносин (культ особи, сформований у нафтодержаві) через те, що не працює своя система, було б помилкою.

СУТЬ ЗАХІДНОЇ МОДЕЛІ ПОЛЯГАЄ В МИРНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ СУПЕРЕЧОК: НА ВИБОРАХ, ПЕРЕГОВОРАХ, В СУДАХ. НАМ НЕ ПОТРІБНІ «ВЕРТИКАЛІ ВЛАДИ» ЧИ РОЗПОВІДІ ПРО ДОЛІ НАЦІЙ

Утім, вир останніх подій відкриває перед Путіним великі можливості. Зіткнувшись зі стількома іншими кризами, ми можемо втратити бажання розбиратися з тими, що видаються незначними. Що станеться, коли, скажімо, цього літа Білорусь (за підтримки росіян) почне конфліктувати з Латвією або Литвою через якесь надумане прикордонне питання? НАТО постане перед екзистенційним викликом. Та чи сприйматимуть це так серйозно усі країни-члени Альянсу?

А навіть якщо наші політики усвідомлюватимуть усю серйозність проблем, чи погоджуватиметься з ними народ? Сьогодні еліти стрімко втрачають довіру громадськості (гадаю, все почалося ще з фінансової кризи 2008 року). Мало того, що політики бачаться зацикленними на собі й далекими від реальних проблем, вони ще й справляють враження відверто некомпетентних. Не можуть подбати про нашу безпеку й дати раду економіці. Чого ж тоді їм вірити, коли вони заявляють про екзистенційну загрозу?

Коротше кажучи, і народ, і політики Заходу зовсім виснажені. А справжня буря ще й не почалася. До цього слід бути готовими! ■

Оновлення символів

Алла Лазарева, Париж

Чи реально запобігати терористичним актам? Французи шукають відповідь, але не знаходять

14 липня для багатьох французів є початком відпустки. Так триває вже не перший десяток років: активне політичне та економічне життя в країні майже замирає на місяць, від Дня взяття Бастилії до 15 серпня, католицького свята Успіння Пресвятої Богородиці. Традиційно французи в цей період відпочивають, подорожують, сповільнюють звичний ритм життя. Спокійне Євро-2016 нібито також обіцяло жадану тишу.

Для багатьох, хто вийшов у національне свято подивитися салют у Ніцці, це був перший день відпустки. Мешканці міста, іноземні туристи, діти, підлітки, літні люди... З-поміж загиблих у терористичному акті, які ще не всі ідентифіковані, особи різного віку, походження, віри... Є один українець. Майже трети на жертв теракту, померлих і поранених, мусульманської віри. Чи діяв Могамед Булель в інтересах «Ісламської держави»? Хоч як парадоксально, це, мабуть, не найважливіше запитання, що потребує відповіді.

Водій смертоносної вантажівки, який вчинив теракт на Англійській набережній у Ніцці, посмертно визнаний психічно невірноваженим. Слідство встановило, що він любив погуляти й випити, мав «непорядковане сексуальне життя», радикальним ісламом, згідно з дослідженням комп'ютера, яким він користувався, зацікавився лише за два тижні до скоєння масового вбивства мирних мешканців, котрих ніколи до цього вечора не знав і не бачив.

«Могамед Булель почав відпускати бороду днів за десять до трагічних подій», — пояснив на пресконференції прокурор Ніцци. — Він відвідував сайти ісламських радикалів, але все ж таки нічого не вказує на його прямиї зв'язки із керівниками та координаторами «ІДІЛ». До пошуку й підтвердження або заперечення цього зв'язку було докладено багато прокурорських зусиль і часу. По-людськи це зрозуміти можна: щоб боротися з ворогом, його треба знати в обличчя. Ідентифікувати. Геолокалізувати. А потім перемогти або знищити.

Втім, нова глобальна війна, що жевріє та вибухає терактами в Парижі й Ніцці, у Брюсселі й Стамбулі, а також в інших куточках світу, використовує зовсім інші механізми. Її зброя — залякування, дезорієнтація в часі та просторі. Чим розмитіший сенс колективних убивств та невизначеніша персональна мотивація терористів, тим ефективніше терористичний акт досягає своєї мети: витіснення свободи з європейського суспільного простору та заміна її на страх, покору, паніку.

Саме це спостерігаємо довкола теракту в Ніцці. Неадекватна особа, посварена з цілою родиною. До мечеті радикалів активно не вчашав, з дружиною,

матір'ю трьох спільних дітей, розлучився, вдягався по-європейськи, мав дрібні негаразди з поліцією, але у списках потенційних терористів не фігурував... Отже, вбивство ним 84 осіб та поранення кількох десятків — це прикрий виняток чи все ж сумна відповідність логіці задоволеного конфлікту між тими, хто любить свободу й бореться за неї, та тими, хто її ненавидить?

Ніцца, Charlie Hebdo, «Батаклан»... За півтора року Франція пережила три потужні терористичні атаки. Чи навчилася країна запобігати спробам терактів? І чи взагалі реально ідентифікувати й зупинити таких, як Могамед Булель, самотніх вовків, що, схоже, надихаються прикладами інших терактів і діють не обов'язково в згоді з координаторами «Ісламської держави»?

**ВИХОВАНИ НА СВІТЛИХ ГАСЛАХ ПАЦИФІЗМУ
ПОКОЛІННЯ ФРАНЦУЗІВ НЕ ХОЧУТЬ ВІРИТИ, ЩО
НЕГОЛОШЕНА ВІЙНА, ЯКА ВЖЕ ТРИВАЄ, НІКОМУ Й
НІДЕ НЕ ЗАЛИШАЄ ПОВНІСТЮ БЕЗПЕЧНОЇ ТЕРИТОРІЇ**

«Важко говорити тільки про недогляд, про брак матеріальних засобів для дотримання безпеки, — каже знайомий поліцейський, який, зокрема, працював із наслідками паризького теракту на «Стад де Франс» у листопаді минулого року. — Причини терактів не лише соціальні та політичні. Хоча, безперечно, бідність, безвихідь, що панує в злиднених кварталах, високий рівень безробіття та неінтегрованість до французького суспільства певної категорії вихідців з іммігрантських кіл даються взнаки. Справді, поліції не завадить мати краще обладнання, більше повноважень в обмеженні дій усіх тих, хто потрапив до списків небезпечних радикалів... Днями міністр внутрішніх справ звернувся до молоді із закликом записуватися в операційний резерв поліції та жандармерії. Все це добре, але недостатньо. Є інша, світоглядна проблема. Офіційний пацифізм, що вичерпав себе. Глобальна війна, яка вже йде повним ходом, але яку не визнають політики».

«Франція надто довго жила в мирі та спокої і надміру розслабилася, — каже Катрін, викладач паризького коледжу. — Звичка до комфорту витіснила інстинкт самозбереження. Французи самі себе заклікали твердженнями, ніби свобода, рівність, братерство встановлені на їхній землі назавжди, що за них більше ніколи не доведеться боротися. Слово «патріот» набуло негативної конотації, національний прапор тривалий час асоціювався лише з одіозним

ФОТО: REUTERS

Одинак чи частина мережі? Важко встановити, наскільки індивідуальними були мотиви терориста Могамеда Булеля

«Національним фронтом» і виходити з ним на вулиці, навіть у День взяття Бастилії, вважалося недоречним... Країна жила ніби у ванні з хвойним екстрактом аж до розстрілу в тижневику Charlie Hebdo. Нині ситуація потроху змінюється. Але втрачено багато часу».

Важко сказати, чи ті, хто вийшов подивитися салют у Ніцці на Англійській набережній, колективно усвідомлювали первинний сенс свята 14 липня: протистояння свободи тиранії, право на громадянську незгоду, на людську гідність. За довгі комфортні та безпечні роки сенс історичної дати не те щоб геть вивітрився, але відступив на другий чи третій план. Салют, відпустка, море, відпочинок... І раптом загибель десятків невинних людей, кров, сльози, горе та запитання: чому і за що?

«Не варто вважати, що «ІДІЛ» мстить французам за закон про заборону інтегральної паранджі, або за карикатури в Charlie Hebdo, або за участь у військових операціях у Сирії, — каже Франсуа, викладач філософії одного з паризьких ліцеїв. — Це все приводи, а не причини. Джихадизм б'є наосліп, ситуативно, там, де дозволяють обставини. У певному сенсі його можна вважати оновленою версією нацизму, з використанням релігійних мотивів. Але джихадизм ніколи не був релігією. Він завжди був передовсім політикою».

Виховані на світлих галясах пацифізму покоління французів не хочуть вірити, що неоголошена війна, яка вже триває, нікому й ніде не залишає повністю безпечної території. Не втручатися в бійку й тихо пересидіти в схованці, «бо я зневажаю насильство», «я ніколи не підтримую тих, хто бере зброю та вбиває людей», стає майже нереальним проектом життя. Можна до нестями перекопувати себе, що «мені не страшно», це не зупинить тих, хто живе іншими орієнтирами, хто обрав насильство, зневагу до життя, залякування та підкорення всього, до чого вийшло дотягтися, за релігію та життєву програму.

Минулого тижня Могамед Булель став найбільшим самотнім вбивцею після норвежця Брейвіка. Він поповнив армію фанатиків — індивідуалів чи згуртованих бойовиків «ІДІЛ», що вписали своє ім'я в історію чужою невинною кров'ю. Скільки йому подібних готує сьогодні нові теракти? Що про них знають спецслужби й чи можуть вирішити проблему тотальне стеження за кожним, повний доступ до їхніх електронної пошти та телефонних розмов? Врешті, розширені повноваження силовиків і є тим самим зменшенням території свободи, якого домагаються прихильники тоталітарних суспільств. Отже, терор завойовує позиції?

Французька преса приділила дуже багато уваги спробі зрозуміти, чому «Ісламська держава» зволікала з визнанням теракту в Ніцці аж 36 годин? Чи справді Могамед Булель був таємним бійцем джихадистського фронту, чи, навпаки, «ІД» вирішила взяти на себе цей злочин з метою піару?

Можливо, ми так і не дізнаємося правди про це. Але важливо інше: які висновки зроблять Франція та інші західні суспільства із ситуації, що склалася, а також які методи оберуть у протистоянні глобалізованому лиху.

Ніхто не думав, що цього року символи Французької революції зазнають кривавого оновлення. Кажуть, що ніхто не може двічі увійти в ту саму річку. Але історія вирішила зробити для французів виняток. Адепти тиранії, деспотизму, озброєні вороги свободи нікуди не зникли. Слідство довело, що організатор теракту в Ніцці чітко продумав і спланував свої дії. Один або зі спільниками він вчинив замах на ідеали, що здавалися забронзовілими. А вийшло, що все не так. Ідеали свободи, рівності, братерства втілені тепер також і в обличчях тих, хто загинув 14 липня на Англійській набережній. Абсолютної безпеки немає. Є нагальна потреба в адекватній реакції на системну небезпеку. ■

Кабель виходить із моди

Як цифрова революція змінює телебачення

Десь зараз майбутнє телебачення мало би добігати кінця, і революція в індустрії не поступалася б найкривавішим сценам із «Гри престолів». Оскільки кабельне ТБ в Америці дороге, обслуговування клієнтів незадовільне, а паралельно стрімко розвиваються зручніші й недорогі альтернативні сервіси, які пропонують потокове відео на замовлення, мільйони глядачів мали б нині нещадно перерізати кабелі від своїх провайдерів. Аудиторія дивилася б передачі в інтернеті й платила за це значно менше. Через це раптово зникло б чимало не вельми відомих каналів із невеликим аудиторіями.

Так майбутнє бачив багато хто в телеіндустрії. Натомість старе телебачення вмирає, повільно стікаючи кров'ю. Домогосподарства у США справді почали відключатися від кабельного ТБ, але зменшується ця група споживачів лише на 1% щороку. Скорочується глядацька аудиторія, і особливо це стосується молодих глядачів, за якими полюють рекламодавці. Утім, медійні компанії досі заробляють великі гроші на дедалі вищих цінах реклами, а ще на щорічному збільшенні вартості кабельного телебачення. Паралельно різко зростає популярність Netflix та інших потокових сервісів: половина американських домогосподарств нині підписана щонайменше на один із таких каналів. Але зазвичай це лише додаток до кабельного ТБ, а не його заміна. Якщо порахувати загалом, то зараз американці платять за телебачення більше, ніж будь-коли досі.

Довго тривати так не може. Що численнішими стають «розумніші» потокові сервіси, то більш морально застарілим бачиться недешевий преміум-пакет кабельного телебачення на 200 каналів. Зараз техногіганти Amazon і YouTube (який належить

Google), а також сервіс потокового відео Hulu (у спільній власності Disney, Fox і NBC Universal) ведуть перемовини про запуск «живого» телебачення через інтернет до кінця цього року або на початку наступного. Вони хочуть пропонувати найбільші американські мережі мовлення та багато популярних спортивних і розважальних каналів за \$40–50, тобто майже вдвічі дешевше, ніж коштуює середній місячний абонемент на ТБ.

Це може знищити найкращу на сьогодні бізнес-модель в історії засобів масової інформації. Дотепер медійні конгломерати могли запропонувати певний пакет контенту на смак кожного — спочатку за помірну ціну. Відтак зростала аудиторія, а з нею і кількість каналів, що грало на руку рекламодавцям, студіям, які робили телешоу, та спортивним організаціям, які продавали права на трансляцію. Оператори й мережі кабельного телебачення заробляли на цьому від 30 до 60% прибутку й радо підсовували лояльним глядачам новинки на кшталт цифрових відеорекордерів та нових каналів.

Тепер лояльність до них тане. Глядачі відмовляються від кабельного ТБ не так швидко, як багато хто прогнозував, але зараз процес активізувався. За рік відмов надходить більше, ніж з'являється нових абонентів, і так триває від 2013-го. Певний час утрати кабельного телебачення були помірними: трохи більше ніж півмільйона домогосподарств загалом у 2013-му і 2014-му зі 101 млн абонентів. Але торік традиційне платне ТБ раптом утратило 1,1 млн абонентів. Багато хто перейшов на перші інтернет-пакети економкласу від Sling TV — нового продукту від провайдера супутникового телебачення Dish Network. Інвестори запанікували. Коли президент Disney Боб Айгер торік у серпні визнав, що від кабельного телебачення відмовляються навіть абоненти ESPN — спортивної мережі та найприбутковішої складової медіа-імперії під його керівництвом, у ЗМІ почався хаос. Після цього акції Disney і Fox упали майже на 20%.

Той, хто відмовився від кабелю раз, майже гарантовано не повернеться до нього. Натомість він долучається до лав покоління міленіуму, яке взагалі не підписується на кабельне ТБ. Це мешканці світу «відео на запит»: Netflix, Amazon Prime Video, Hulu, HBO Now та подібних сервісів, кожен із яких обходиться приблизно від \$10 до \$15 за місяць.

Щоб стримати цей вплив, оператори кабельних мереж можуть пропонувати пакети «оплати за три в одному», куди входять широкосмуговий інтернет, телебачення й телефонний зв'язок. Це дає їм переваги під час ціноутворення. Вони можуть також розраховувати на старших американців: останні дивляться телевізор частіше за будь-яку іншу групу, більше, ніж досі,

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

й активніше підключаються. А ще вони не втікають до потокових сервісів. До того ж відеопотік може переривати інтернет-зв'язок. Нещодавно інтернет-сервіс від НВО, який належить медіа-конгломерату Time Warner, «завис» якраз перед початком довгоочікуваної серії «Гри престолів», що розлютило абонентів. Тож ті, хто адаптується легше, підписуватимуться на подібні сервіси; решта вичікуватиме.

Але з часом зміни загрожують підірвати позиції кількох категорій гравців, які зараз виживають за рахунок того, що входять до великих пакетів: медіа-гігантів зі слабким програмуванням на зразок Viacom (щоб заробити грошей, компанія може продати велику частину своєї кіностудії китайському розважальному конгломерату Dalian Wanda Group); невеликих незалежних каналів, які мали зиск, перебуваючи в «довгому хвості» пакетів; операторів супутникового зв'язку, яким, окрім телебачення, продавати майже нічого. Виживуть і переможуть тут провайдери, які пропонуватимуть найбільше рейтингового ТБ та найменше непопулярних каналів. Тон задаватиме контент, на який є високий попит. Це довів нещодавній продаж нішевого ресурсу, який компанія просуває бойові мистецтва, за \$4 млрд. Кабельні компанії можуть зберігати окупність, продаючи ширококутний інтернет і, можливо, потокові послуги.

Найбільше від усього цього виграють споживачі. У 2008-му абоненти кабельного ТБ могли вибрати зі 129 каналів, а протягом тижня переглядали в середньому 17. Через п'ять років мали їх уже 189, але все ще дивилися в середньому 17,5 канала, або дещо менше за одну десяту пропонованого контенту. А за останніх 15 років їхні рахунки за ТБ подвоїлися (хоча дохід — ні).

Те, що більше телеглядачів не перемкнулись із традиційних каналів на альтернативи, — результат головно двох чинників. Перший: вони зберігають залежність від живого ТБ, особливо спорту, що завжди входить у дорогі пакети екстра-класу. Медіа-компанії платять за право показу спортивних турнірів фантастичні суми. Діснеївський канал ESPN

і TNT, що належить Time Warner, разом платять \$24 млрд за право транлювати баскетбольні матчі NBA протягом наступних дев'яти років. Це майже втричі більше за суму, яку вони сплачували згідно з попереднім контрактом. Другий чинник: у споживачів досі не було надійних і дешевших альтернатив. Ситуація змінюється з виходом на сцену сервісів на зразок Sling TV, у якого нині 700 тис. абонентів, за оцінкою Майкла Натансона з аналітичної компанії MoffettNathanson. Ще один новий «економпакет» від Sony PlayStation Vue нещодавно подолав рубіж 100 тис. абонентів.

Значно більше глядачів можуть перейти на Hulu. Його батьки зі старої медіа-гвардії, схоже, змирилися з перспективою знищення наявної моделі заради майбутнього, прив'язаного до молодих глядачів; очікується, що перемовини стосовно каналу проходять гладко. Продукт Hulu найменш продвинутий концепт пакета з багатьох послуг, який дає великі прибутки. Один із власників Hulu — NBC Universal — належить кабельному оператору Comcast, який може багато втратити через вплив абонентів, але він не володіє правом голосу щодо операційної діяльності Hulu і, швидше за все, не матиме особливого вибору, крім як брати участь на конкурсних умовах, визначених медіа-регулятором. Приєднання до нової медіа-групи розглядають і в Time Warner.

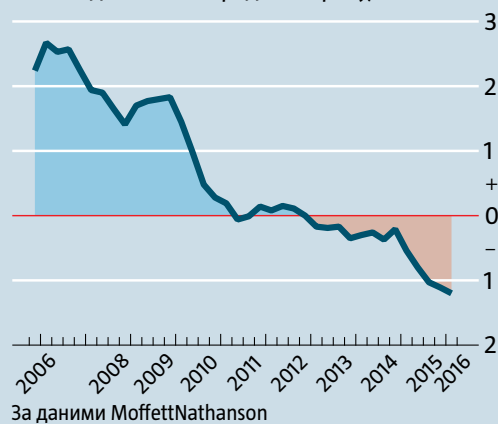
ЩО ЧИСЛЕННИШИМИ СТАЮТЬ «РОЗУМНІШІ» ПОТОКОВІ СЕРВІСИ, ТО БІЛЬШ МОРАЛЬНО ЗАСТАРІЛИМИ БАЧАТЬСЯ НЕДЕШЕВІ ПРЕМІУМ-ПАКЕТИ КАБЕЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Зараз у Hulu випробовують комбінації каналів за різноманітними цінами, зокрема й приблизно по \$40–50 на місяць, що наближається до подібних пакетів від Sling TV і Sony PlayStation Vue. Це означає, що великого прибутку не буде, але генеральний директор Майк Гопкінс вважає, що змусити абонентів відмовитися від кабелю може тільки ціна. Натомість новий сервіс здатен заробляти на інших послугах, як-от потокове телебачення на кілька пристроїв, запис і збереження передач у хмарі та абонентська передплата каналів класу преміум.

Поза сумнівом, іще здивують Amazon та YouTube, хоча їхні плани поки залишаються в таємниці. Традиційним гравцям чудово відомо, що в майбутньому найбільшими операторами платного ТБ цілком можуть бути інтернет-гіганти. Ці конкуренти не обов'язково нав'язуватимуть свої нові умови. Apple, наприклад, не змогла запустити торік власний сервіс прямих телевізійних трансляцій, можливо, тому що не вдалося домовитися з місцевими філіями телестанцій, скільки вони отримуватимуть за ретрансляцію передач. Але керівництво кабельних мереж дуже добре знає, що сталося з музичним бізнесом після появи iTunes від Apple та інших сервісів потокового відео. Вони робитимуть усе можливе, аби не допустити появи чергового Spotify — тільки на телебаченні. ■

Перемикаємося

Абонентів платного ТБ у США, зміни відносно попереднього року, %

Лункі склепіння

Ганна Трегуб

Майбутнє «Мистецького Арсеналу» залежить від того, чи врахує його новий директор сумний досвід минулого

Багато хто досі говорить про столичний «Мистецький Арсенал» як про «київський Лувр». Власне, за дуже доброго збігу обставин тут міг би постати в майбутньому аналог паризького Центру мистецтва і культури Жоржа Помпіду чи токійського Національного центру мистецтв із масштабними виставковими площами, концертними залами тощо. Та наразі до цього далеко, адже потрібні чіткий план дій, консенсус сторін і належне фінансування. Культурна інфраструктура не буває нині дешева, як і виставкові площі, музеї сучасного мистецтва чи концертні зали. Але все це витрати розвитку, а не споживання.

(М)ІСТЕРІЯ ВИБОРУ

Конфлікт довкола «Мистецького Арсеналу», який виник між командою його экс-директорки Наталії Заболотної та Державним управлінням справами, нарешті, здається, закінчився. 7 липня за результатами голосування із п'яťох кандидатів, які дійшли до фіналу конкурсу, було обрано нового очільника — Олесю Островську-Люту. Власне, процедура тривала доволі недовго. 12 травня ДУС оголосило конкурс на заміщення вакантної керівної посади в «Мистецькому

Арсеналі», 13 червня оприлюднили склад конкурсної комісії, 22 червня — список кандидатів. 24 червня відбулося перше засідання, 7 липня — друге засідання й голосування, а 14 липня ДУС офіційно представило колективу культурного закладу нового директора. До конкурсної комісії ввійшли художній керівник Театру оперети Богдан Струтинський, доктор філософських наук Ганна Чміль, заслужений економіст України Іван Зосімов, журналістка Лариса Мудрак, завідувач кафедри теорії та історії мистецтв Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури Олександр Федорук, голова правління МБФ «Україна 3000» Марина Антонова, голова Дирекції художніх виставок України Ольга Говдя, Владислав Піоро з ГО «Український центр розвитку музейної справи» та гендиректор Національного Києво-Печерського заповідника Михайлина Любомир. Загалом заявки, щоб потрапити до складу комісії оцінювачів, подали представники близько 35 громадських організацій. Випробувати своє щастя на конкурсі вирішили доволі різношерсті претенденти. Серед них художник-сценограф Федір Александрович, заступник гендиректора «Мистецького Арсеналу» у 2010–2012 роках Валерій Безковайний, завідувач науково-видавничого відділу

Потенціал на кону. Ресурсно вигідне суспільству освоєння території «Мистецького Арсеналу» має полягати не в її забудові, а у створенні сучасного культурно-мистецького центру світового рівня

літератури з економіки, історії, філософії та права видавництва «Наукова думка» Ярослав Бондарчук, арт-менеджер і заступник міністра культури у 2014 році Олеся Островська-Люта, директор з виставкової діяльності Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України Владислав Тузов, кінорежисер Оксана Чепелик і нині вже екс-директор «Мистецького Арсеналу» Наталія Заболотна. Потрапити на фінальне засідання було не надто легко навіть представникам медіа та мистецьких громадських організацій: для цього до 16:00 напередодні треба було надіслати офіційний запит до ДУС із паспортними даними. Фінальне голосування не минуло без ексцесів. Процес тривав 5 год, бо в нього втручалися невідомі, які називали себе бійцями АТО, що нібито приїхали до Києва просто з передової «захистити справедливість». Ці особи відмовилися назвати свої імена й пояснити, як потрапили без перепусток на територію режимного об'єкта — ДУС. «Люди з вулиці» сиділи в перших рядах, виступи свої зачитували з папірців, розданих їм тут-таки. Від початку й до кінця зустрічі, годин сім, вони «виступали із заявами». Робота комісії та ухвалення рішення були під їхнім тиском на суддів конкурсу (Влад Піоро та Олександр Федорук). Вони використовували інформацію, що не відповідає дійсності, неперевірені факти, відверті особисті образи і погрози вже особисто мені», — прокоментувала в дописі у Facebook бачене на власні очі журналістка Лариса Мудрак. Усе це створює неприємний прецедент, бо нині тривають конкурси на посади директорів у комунальних музеях нашої країни, і те саме чекає на установи, підпорядковані Мінкульту, зокрема НХМУ та Львівську художню галерею.

«Інколи краще провести повторний конкурс, ніж йти з таким тягарем у майбутнє», — прокоментувала ситуацію зі своїм обранням Олеся Островська-Люта. Новий очільниці мистецького закладу відступати нікуди.

«Арсенал» — це такий культурний осередок, центр, хаб, якщо хочете, який інтегрує різні культурні практики, види мистецтва, різні спільноти... Мені би хотілося, щоб «Мистецький Арсенал» був такою інституцією, яка інтегрує... «Мистецький Арсенал» мав би бути платформою злету», — зазначила Олеся Островська-Люта в першому інтерв'ю на новій посаді для «Української правди». Власне, це впливає із природної траєкторії культурних процесів, які відбуваються в мистецькому закладі, а також із запитів, що існують у суспільстві та культурному середовищі України. «Арсенал» може стати інтегратором різних культурно-артових практик, перетин яких дасть поштовх для розвитку. Це не має бути спонтанний, немодерований процес. Для нього потрібно створити умови. Нині замало, щоб «Арсенал» був лише красивим фасадом, стінами, у яких із великою регулярністю організовують яскраві проекти, але не відбувається внутрішня робота. Не достатньо й того, щоб він був залогом урочистих прийомів та зібрань на тлі творів мистецтва. Українські музейні інституції часто критикували за те, що великі проекти в них не завжди є достатньо глибокими. Важливо вибудувати в «Арсеналі» потужну дослідницьку компоненту, своєрідні лабораторії, бо для примноження знань не досить лише експонувати, хай і найславетніші, твори як вітчизняного, так і закордонного мистецтва.

Потрібно сформувати творчі команди, які провадили б аналітичний процес і творчий обмін, бо така діяльність примножує нові сенси. Оця новизна привертає увагу як вітчизняної, так і закордонної спільноти до інституції, що їх породжує. Із літературної лабораторії мав би виростати «Книжковий Арсенал». З роботи музейної лабораторії раз чи двічі на рік — глибокий, продуманий музейний проект, який давав би змогу відвідувачам багато зрозуміти й довідатися, був ресурсом для пізнання та уяви. Якщо йдеться про виставку сучасного мистецтва, то вона повинна спиратися на щоденну дискусію, дослідницьку роботу кураторів та взаємодію між ними.

Музейні колекції, які має «Мистецький Арсенал», не є величезними порівняно з фондами українських музеїв і потребують детального опису та атрибуції (зокрема, у випадку зібрання Ігоря Диченка). Усе, що там є, може бути ресурсом для зацікавлених науковців іззовні, підвалинами для створення музейної лабораторії. Важливо визначити умови відповідального доступу до арсеналівських фондів, зрозуміти, якими можуть бути траєкторії їх дослідження і що має постати в результаті. Пам'ятаймо: «Арсенал» не є добутованим, фінально реконструйованим об'єктом. Усі візії дальшого розвитку передбачають ведення на його території будівельних робіт, під час яких, очевидно, частина виставкових проектів буде просто неможлива. Якщо «Мистецький Арсенал» у цей період дасть змогу працювати різним лабораторіям, про які йшлося раніше, цей час не буде змарновано.

За період незалежності Україна практично не інвестувала у створення нової культурної інфраструк-

НИНІ ЗАМАЛО, ЩОБ «АРСЕНАЛ» БУВ ЛИШЕ КРАСИВИМ ФАСАДОМ, СТІНАМИ, У ЯКИХ ІЗ ВЕЛИКОЮ РЕГУЛЯРНІСТЮ ОРГАНІЗОВУЮТЬ ЯСКРАВІ ПРОЕКТИ, АЛЕ НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ ВНУТРІШНЯ РОБОТА

тури. Суспільство за останні 25 років еволюціонувало доволі сильно, але незмінними лишилися його культурні інституції. Проблема в тому, що у столиці немає місця для виявлення культурних практик, притаманних нинішнім 25–35-річним (не таких, як у їхніх однолітків у 1980-ті). Українська громада має визначитися, чи вона таки справді хоче мати в себе культурно-мистецький осередок, не гірший, ніж Центр Помпідю в Парижі, й такі інвестуватиме гроші в облаштування такої культурної інфраструктури, чи й далі малюватиме фантазійні плани на піску, мовляв, «колись щось велике буде побудовано». З кожним роком реалізація такого проекту стає дедалі важчою. Якщо українці хочуть мати не просто лункі склепіння і стіни, на які можна щось повісити, а центр, де кипить культурно-мистецьке й дослідницьке життя, нам усім трішки треба побути отими культурними кіборгами, бо ніхто, крім нас, не захистить ані нашої держави, ані нашої культури з їх розвитком на сучасному рівні. Бо це інтерес і не наших партнерів, і не наших недругів — лише наш власний. Культура не розвивається в шопінг-молах, підземних паркінгах, бетонних хащах хижачьких забудов. Держава — це інструмент суспільства, який має допомогти створити культурні інституції, що нині йому потрібні (принаймні тій його

великій частині, де відбуваються продуктивні процеси). І якщо «Арсенал» більше не бачить себе суто вітриною, він повинен розмовляти з різними загальними аудиторіями, зокрема з тими, хто ухвалює рішення в нашій державі, артикулювати й відстоювати вагомні проекти в царині культури, не менш ресурсній, ніж економіка.

КВАДРАТНІ МЕТРИ

Однією з перших реакцій на обрання нового керівника закладу стала стаття директора офісу Інституту Кеннана в Києві Катерини Смаглій «Український «Мистецький Арсенал»: де культура і політика схрестили мечі», розміщена на сайті Atlantic Council. У ній йдеться не так про політичні нюанси, як про інтереси афільюваних із пропрезидентськими силами бізнесових структур та корупцію. Власне, мова про їхню зацікавленість у тих 9,8 га землі на столичному Печерську, які займає комплекс «Мистецького Арсеналу». Така ситуація в історії культурного об'єкта абсолютно не нова, як і ідея створення Лаврської пішохідної зони. Цікаво, що намір повернутися до згаданого проекту в двох своїх інтерв'ю озвучив перший керівник ДУС часів президентства Петра Порошенка Сергій Березенко. Кореспондентові «Главкома» (8 грудня 2014) про майбутню долю комплексу він сказав так: «Мистецький Арсенал» — це дуже цікава історія. Вважаю, що він має бути державним, президентським гіперпроектом, який дасть можливість українцям пишатися ним, а у мешканців інших країн виникатиме бажання приїхати й побачити його. Це

НА ТЕРИТОРІЇ «МИСТЕЦЬКОГО АРСЕНАЛУ» НЕ МОЖНА ЗАНУРЮВАТИСЯ В ЗЕМЛЮ БІЛЬШ НІЖ НА 7 М, А ТАКОЖ ЗВОДИТИ КОНСТРУКЦІЇ ПОНАД 27 М ЗАВВИШКИ

унікальне місце. У попередніх планах воно мало б перетворити Лаврську вулицю на пішохідну зону, з'єднати її ансамблем Києво-Печерської лаври». Там-таки чиновник, що на момент розмови близько півроку очолював ДУС, озвучив ідею залучити до проекту переоблаштування «Мистецького Арсеналу» закордонних інвесторів, які візьмуть на себе музейну частину, а за це отримають частину інфраструктури, як-от паркінг. «Тільки експлуатація цього паркінгу в довгій перспективі дає значні гроші. Можливо, треба дати можливість інвестору побудувати десь там готель, щоб він міг таким чином повертати свої кошти. Але за його кошти ми повинні побудувати всю музейну частину, і кошти, які йтимуть за відвідування музею, мають бути державними. Це глобальний проект. Робота над ним триватиме не менш як чотири-п'ять років», — зазначає Сергій Березенко. Ту ж таки думку він транслює в інтерв'ю «Українським новинам» від 1 вересня 2015-го. Річ у тім, що очільниками ДУС (див. *Тиждень*, № 36/2014) просто так не стають. Вони є членами команди особи, яка обіймає в певний час президентську посаду, підтримують і поділяють її концепції майбутнього як країни загалом, так і певних об'єктів на її території. Очевидно, також спрацьовує закладена Віктором Ющенком традиція дивитися на культурні об'єкти та справу їхнього

відродження чи розбудови не як на суспільно важливу справу, а як на діло побудови президентського іміджу, вписування себе на сторінки української історії. Однак прикметно інше: чиновник із когорти глави держави, обраного після Революції гідності, озвучує ідеї, сформовані за правління Віктора Януковича. Варто нагадати, що наприкінці зими 2012 року в українському інформаційному просторі поширилася новина про масштабну реконструкцію «Мистецького Арсеналу». Біля комплексу планували побудувати найбільшу в країні площу, вулицю Лаврську мали зробити прогулянковою, а історичні вали сполучити мостом і зробити так само пішохідними. Крім того, під площею збирались облаштувати дворовий підземний паркінг, два готелі та концертний майданчик. За частиною валів Київської фортеці, котрі теж мали реставрувати, за згаданим проектом хотіли звести Шевченківський дім, скляний туристичний комплекс та ще одну концертну залу. Автошлях передбачено було прокласти по-новому: від площі Слави поза комплексом «Арсеналу» — так, щоб він виходив на вулицю Цитадельну. Проект належав архітекторові Андрію Миргородському, був виконаний на замовлення ДУС при АП й мав коштувати 1,5 млрд грн. Від утілення проекту Миргородського «Мистецький Арсенал» на певний час, очевидно, порятували події Революції гідності та початок російсько-української війни. Власне, така ситуація теж не нова. Схоже трапилося під час помаранчевого Майдану, але з іншими не менш грандіозними будівельно-реставраційними планами.

Варто нагадати: уперше на рівні офіційних документів про створення «Мистецького Арсеналу» як, підкреслимо, музейного комплексу йдеться в президентському Указі «Про заходи щодо відзначення вступу України у третє тисячоліття» від 15 грудня 2000 року за підписом Леоніда Кучми. Тоді цим питанням активно займався Ігор Дідковський, український бізнесмен і банкір, засновник групи компаній «Родовід», власник однойменного банку (збанкрутував у 2008-му). На початку 2000-х на тій території, де всі нині звикли бачити культурно-мистецький комплекс «Арсеналу», містилася військово-ремонтна частина. В інтерв'ю журналові Companion (№ 23/2002) підприємець розповідає: «Одним із яскравих проектів, який можна назвати справою всього життя, є створення соціально-культурного центру слов'янських цінностей «Родовід-центр». Ще два роки тому пролюблював розпорядження Кабінету Міністрів України про розформування військової частини поруч із Лаврою, яка займала близько 10 га землі». За проектом Дідковського комплекс мав включати «200 бутиків, усі автомобільні салони, 4 кінотеатри, 40 ресторанів, 3 групи готелів, бізнес-центр, «Родовід-ленд», створений на основі слов'янських казок». «Мотивацією для мене є той факт, що, оскільки Лавра належить Московському патріархату, я хотів створити напроти неї певний духовний Ватикан, аби прибрати безкінечні сварки між конфесіями й показати, наскільки це дрібно», — зазначив бізнесмен у згаданому інтерв'ю, додавши, що на момент розмови в його власність перейшли дві споруди і що він займається розселенням квартир, вивезенням ракет та іншого озброєння з колишньої військової частини. Там-таки мав з'явитися Центр духовного примирення, ширше відомий як «храм усіх релігій». У серпні

9,8 га

на Печерську — цифра, яка цікавить людей, далеких від мистецтва

2003-го інтернет-видання «Недвижимість» писало, що втілення «Родовід-ленду» матиме кілька етапів: першим постане громадський центр «Храм примирення», потім музейний комплекс, а на третій стадії буде створено інфраструктуру, що даватиме прибутку на підтримку всього комплексу. Ішлося про залу офіційних делегацій і прийомів, друкарню, галерею, концертну залу на 20 тис. осіб. А ще у своєрідному місті в місті мали спорудити п'ятизірковий готель і 100 тис. м² житла.

Цим планам стала на заваді Помаранчева революція. За часів Віктора Ющенка президентським указом було засновано державне підприємство «Мистецький Арсенал», яке очолив Валерій Ємельянов, а за справу відбудови об'єкта взявся міський голова Олександр Омельченко (витративши на ремонт «Арсеналу» 1,3 млрд грн). Постановою Кабміну від 14 лютого 2007 року майновий комплекс колишнього військового містечка № 5 передали Мінкульту на баланс новоствореного ДП «Культурно-мистецький і музейний комплекс «Мистецький Арсенал», яке очолював той-таки Ємельянов. 2007 року директором культурного об'єкта стає Ігор Дідковський, який свого часу почав процес освоєння землі під «Арсеналом». Тоді ж таки починають вести мову про «Мистецький Арсенал» як домінують комплексу Київської фортеці, аж 32 га на Печерську, і в дискурсі власне об'єкта фігурують такі особи, як Сергій Тарута, Рінат Ахметов та Віктор Пінчук.

Коли нині президент вирішує замінити особовий склад Ради з питань розвитку «Мистецького Арсеналу», щоб на її чолі був Борис Ложкін, нинішній глава АП і член РНБО, дивуватися особливо не слід, бо йдеться про усталену в країні систему розставляння своїх людей у царинах, які цікавлять главу держави та всіх тих, хто дотичний до нього через фінансово-бізнесові інтереси. До того ж ситуація із забудовою центру столиці за останні кілька років не покращала. Через варварські будівельні роботи у своїй охоронній зоні має всі шанси втратити статус об'єкта Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Софія Київська. Наступна на черзі охоронна й буферна зона Києво-Печерської лаври, де, власне, і міститься комплекс «Мистецького Арсеналу». Ніщо нині не заважає зменшити площу землевідведення цього об'єкта (9,8 га). Очевидно, не випадковим є і долучення до Ради з питань розвитку «Мистецького Арсеналу» Яреми Коваліва, директора Atticano Real Estate, однієї з найбільших компаній-девелоперів та мережевих операторів торговельно-розважальних центрів в Україні, а також його бізнес-партнера Андрія Миргородського, автора проекту Лаврської пішохідної зони. Змінюються обличчя, відбуваються революції, але незмінним фактом залишається висновок геологів та гідрологів: на території «Мистецького Арсеналу» не можна занурюватися в землю більш ніж на 7 м (бо ґрунтові води достатньо близько і спорудження підземних об'єктів загрожує сусіднім будівлям, зокрема комплексів Києво-Печерської лаври), а також зводити конструкції понад 27 м заввишки. Питання дальшої долі «Мистецького Арсеналу» вкотре показує нам, чому українці мають добиватися від своїх політиків і чиновників ухвалення юридичних норм та імплементації механізмів суспільного контролю як за проведенням конкурсів на заміщення вакантних посад у закладах культури, так і за процесом землевідведення й забудови міст. ■

К Н И Г А Р Н Я

28–31 липня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ

31 липня, 11:00–18:00 — квест для
поттероманів, книголюбів і фантазерів.

Деталі на сайті Книгарні «Є»:

<http://book-ye.com.ua/kvest-dlya-potteromaniv-knyholubiv-i-fantazeriv-kyjiv>.

Івано-Франківськ

(вул. Незалежності, 31):

28 липня, 18:00 — презентація інклюзивних
книжок «Квітти», «Сонце в озері твоєму» від
Видавничого центру «12» та зустріч з авторкою і
видавцем Оленою Осмоловською.

29 липня, 18:00 — презентація поетичної
збірки Ярослава Савчина «Живиця» від
літературної агенції Discursus.

Харків

(вул. Сумська, 3):

28 липня, 17:00 — дискусія на тему «Shyness»
(«Сором'язливість»). Від Conversation Club.
Англійською мовою без перекладу.

29 липня, 19:00 — розмова на тему «Cultural
Heritage» («Культурна спадщина»)
Модератор Ірина Онофрієнко — спікер проекту
«World Around Us».
Англійською мовою без перекладу.

Інформаційний партнер

ТИЖДЕНЬ

Із повним переліком заходів та його можливими
змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є»
у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Синдром Паніковського

Катерина Барабаш

Система державної підтримки в Росії демонструє дива неефективності. Україна ще має шанс уникнути таких помилок

Чинівницький «Кінотавр». 10 із 14 конкурсних картин цього річного фестивалю були зняті завдяки державній підтримці

У червні в Росії відбувся її найбільший кінофестиваль «Кінотавр». Це дійство (президент якого киянин Олександр Роднянський) вважається найпрестижнішим і найбільш представницьким оглядом російського кіно. Хоча, звісно, коли останнє в такій ситуації, як нині, говорити про представницькість доволі важко, що, до речі, й показав «Кінотавр». Мова, утім, не про сам фест, а про згусток проблем, які довго вважали за краще замовчувати і які стали нарешті очевидними.

Як визнавали відбірники «Кінотавра», фільми до нинішнього конкурсу вишукувати було неймовірно складно. Важче, ніж завжди. Із надісланих 70 стрічок у програму ледве відібрали 14, і навіть страшно собі уявити, які були ті, що не підійшли за якістю. Цьогоріч ми побачили на «Кінотаврі» фільми, запущені два роки тому — саме тоді, коли починалось обкатування нової системи

держпідтримки кінематографа. Нарешті ми доторкнулися до плодів. І відсахнулися: страшно. 10 із 14 конкурсних стрічок були зняті завдяки держпідтримці, і єдине, що їх крім тих грошей об'єднує, — вражаюча мистецька безпорадність.

Як каже володар дум російського електорату Дмитрій Кісельов, «совпадение? Не думаю».

ГРОШЕЙ НЕМАЄ, АЛЕ ТРИМАЙТЕСЯ

У нинішній Росії приватні кошти на кіно знайти практично неможливо: інвестори не хочуть йти на ризики, пов'язані із вкладанням у кінематограф. І не дивно: російське кіно зазвичай не тільки не дає прибутку, а й елементарно, за рідкісними винятками, не окупується. Тому головне завдання продюсера — переконати потенційного спонсора в прибутковості проекту — сьогодні навіть найграмотнішому й найуспішнішому кіноменеджерові не під силу. Інституту меценатства в Росії теж

немає: суми, вкладені в культуру, не означають ані податкових пільг надалі, ані почуття гордості за згадку свого імені в цьому контексті. Савви Морозови й Третьякови перевелися в країні дуже давно і з відомих причин.

Єдине, чим нині можна привабити спонсора, — це продакт-плейсментом, тобто банальною прихованою рекламою. Рекламний ринок у Росії кульгає на обидві ноги, а кінематограф якщо й не здатен замінити рекламу на телебаченні, то бодай якось зацікавить продукцією спонсора глядацьку аудиторію. Наприклад, фільм Тімура Бекмамбетова «Нічна варта» (а потім і «Денна варта») переповнений логотипами МТС, а герої «Іронії долі. Продовження» глушать пиво «Золотая бочка» з істинно російським розмахом. Інші форми інвестування в кінематограф нині в країні дуже пригальмували.

Коли ще кілька років тому, до економічної кризи, комерційні банки не надто охоче, але такі видавали кредити, то нині цей фінансовий струмочок пересох: одержати позику під виробництво кінострічки нереально. З великими труднощами продюсери з гучними іменами, як-от Фьодор Бондарчук, можуть вибити кредит, але під наймовірні відсотки. Тож брати позики давно вже ніхто не намагається, а по гроші на фільм ідуть у Фонд кіно. Хтось подає заявки на суму з поверненням, комусь більше до вподоби гроші без нього. Зрозуміло, що поворотні гроші отримати легше й обсяг їх може бути більший, але біда в тому, що взятє доведеться віддавати.

Суми у Фонду просять різні: від 50 млн до 250 млн руб. Гроші з поверненням видають на потенційно касові проекти, без — на так звані соціально значущі. Маються на увазі передусім патріотичні фільми: про війну та російські перемоги, про видатних учених-космонавтів-шахтарів-полководців, про билинних богатирів, про «кримнаш». Скажімо, майбутній фільм «Батальон» про жіночий підрозділ у Першій світовій війні побив усі рекорди держпідтримки: він був визнаний винятково соціально значущим, бо прославляв російську історію та зброю і вчив помирати, не ставлячи запитань, — і за більш ніж поважного, як на мірки РФ, бюджету у 250 млн руб. був створений цілком державним коштом. При цьому зазначимо, що на відміну від будь-якої західної моделі держпідтримки кінематографа російська не складається з грошових надходжень у результаті розумного оподаткування, а є просто рядком у бюджеті. У ХХІ столітті аж так не рахуватися з реаліями сучасної економіки й розвитку культури — у цьому Росія досягла неабиякого успіху.

Як наслідок — її кіно опинилося в цілковитій залежності від державних грошей. За нинішньої ситуації в економіці зняти фільм без держпідтримки майже ніяк. Іноді, звісно, комусь вдається, але це явний виняток із правила. Тому головні й без перебільшення титанічні зусилля продюсерів та режисерів у сьогоденній кінематографічній Росії спрямовані на боротьбу за державні гроші. Часом та боротьба буває схожа на бої без правил і шкода від них куди серйозніша, ніж відсутність грошей на кіно взагалі. Ось один показовий приклад.

ПІД НАГЛЯДОМ МІНКУЛЬТУ

Нещодавно в столиці РФ у межах Московського міжнародного кінофестивалю відбулася прем'єра фільму Ніколая Достала «Чернець і біс». Досталь — один із найкращих російських режисерів старшого покоління, творець тонких, безкомпромісних кінокартин «Хмара-рай», «Коля — перекоти поле», «Штрафбат», «Заповіт Леніна». Кілька років тому його захопила мрія: зняти фільм за сценарієм Юрія Арабова, блискучого майстра зі світовим ім'ям, «Чернець і біс». Сценарій був про праведника та його спокусника — біса на ім'я Леґіон. Витончена історія з неприхованою іронією на адресу Російської православної церкви, детально прописаною боротьбою Добра і Зла, елегантним висміюванням церковних та антицерковних забобів. Словом, цукерочка не історія. Досталь так загорівся мрією про «Ченця і біса», що відмовився від кількох дуже грошовитих і престижних пропозицій. Кошти шукав кілька років. Нарешті Міністерство культури виділило субсидію, однак через певний час її довелося повернути: терміни виробництва підганяли, приватних коштів знайти не вдавалось і проект провисав. Ще трохи — і Мінкульт міг би подавати в суд за порушення умов договору. Але раптом сценарій прочитав один із церковних ієрархів — і

РОСІЙСЬКЕ КІНО ЗАЗВИЧАЙ НЕ ТІЛЬКИ НЕ ДАЄ ПРИБУТКУ, А Й ЕЛЕМЕНТАРНО, ЗА РІДКІСНИМИ ВИНЯТКАМИ, НЕ ОКУПОВУЄТЬСЯ

РПЦ вирішила підтримати кінострічку фінансово. Побачивши сприяння церкви, Мінкульт знов активізувався і видав поважну суму на завершення зйомок. Украй змучений, Досталь стрічку закінчив. Ось тільки куди поділася іронія? Де сатира на церкву? Не видно боротьби Добра зі Злом... Замість тонкої трагікомедії народилася дидактична одношарова невизнаність. Словом, моральні втрати від втручання держави, та ще й разом із РПЦ виявилися такими великими, що доречно було прошепотіти: «Лучше бы мечта так и осталась мечтой».

У цьому окремому прикладі — вся реальність російського кінематографа, його безпорадність, вразливість перед так званою державною підтримкою. Так, уряд справді підтримує чимало кінокомпаній та окремих фільмів, однак спробуй роздобудь у нього кошти, якщо ти не в державному тренді. Російський міністр культури Владімір Медінській свято переконаний, що казенні гроші — його власні, і часто питання про їх видачу-невидачу вирішує, виходячи з власних уявлень про прекрасне. Наприклад, два роки тому він відмовив у фінансуванні фільму Александра Міндадзе «Ми́лий Ганс, дорогий Петро», у якому йшлося про співпрацю інженерів СРСР і Третього Рейху напередодні німецько-радянської війни, заявивши, що жодних таких контактів просто не було. Щоправда, після грандіозного скандалу, влаштованого журналістами, таки зламався і

розпорядивсь обдарувати Міндадзе якоюсь сумою. Не отримав від Мінкульту грошей і Кірілл Серебренніков на фільм про Чайковського: міністрові не сподобався той факт, що творці стрічки не збираються приховувати сексуальну орієнтацію композитора. Мотивування відмови в субсидії мало приблизно такий вигляд: ніхто не довів (!), що Чайковський був геєм, а якщо й був, то не справа кінематографістів лізти до нього в ліжко. Як то кажуть, вони любити вміють лише мертвих: до живих-бо «государство російское» ще й як лізе в ліжко, згадаймо принаймні закон про заборону так званої пропаганди гомосексуалізму. Торік відпав від держфінансування Артдокфест, один із найкращих кінофорумів Росії, бо, як висловився міністр Медінській, «президент фестивалю Віталій Манській наговорив багато антидержавних речей». Під «антидержавними речами» очільник відомства мав на увазі критику ситуації в Росії, а також підтримку України. А отже, російська кіноіндустрія багато в чому залежить від смаків та вподобань однієї людини.

Цього року на кінематограф держава виділила 6 млрд руб., що дорівнює приблизно \$93 млн. Це бюджет голлівудського блокбастера включно з витратами на рекламу. «Гігантську» шестимільярдну суму приблизно порівну ділять між собою Мінкульт і Фонд кіно. Міністерство, як вважається, видає безплатні субсидії на авторський, дебютний, документальний кінематограф, а також на анімацію і телесеріали. Фонд кіно сприяє проектам із касовим потенціалом, вручаючи 40% усієї суми підтримки на умовах повернення. Якщо продюсер упродовж трьох місяців після старту прокату не повернув кошти, Фонд звертається до суду.

«ДАЙ МІЛЬЙОН!»

Придумуючи систему такого держфінансування, чиновники від кіно багато разів посилалися на досвід цивілізованих країн, передусім Франції. Порівняймо і ми... Звичайно, це дуже спокусливо — проводити паралелі між Росією та Францією, однак єдина схожість двох систем держпідтримки в тому, що і там, і там кошти розподіляє спеціальна держструктура. У росіян це Фонд кіно, у французів — Національний центр кінематографії (НЦК). На цьому схожість закінчується.

У Франції держава в особі НЦК підтримує національне кіно переважно за рахунок податкових пільг, а не витягає бюджетні кошти на виробництво, мовби фокусник кролів із капелюха, як це прийнято в Росії. Окрім того, у Франції немає системи квотування, як і звички ухвалювати нормативні акти, що зачіпають лише один бік кінопроцесу. Уявити собі закон, який наказував би, скажімо, віддавати 20% усього прокатного часу в кінотеатрах вітчизняній продукції, нібито щоб збільшити таким чином її частку в загальному прокаті, — таке французам не примариться й у страшному сні. А в Росії не тільки примарилось, а й здійснилося на практиці. Власники кіномереж здригнулися: це вміть позначилося на їхніх прибутках, не давши водночас ані найменшого профіту російському кіно. Черговий насильницький захід, непродуманий, лукавий,

Дорогий «Батальон». На чергову патріотичну стрічку було витратено 250 млн державних рублів

придатний лише для бадьорих рапортів нагору про допомогу рідному кіномистецтву. Такі нормативні ляпи, як і багато інших, у Росії можливі тільки тому, що не існує стрункої, ефективної, невразливої системи держпідтримки. Тому й ухвалюють закони, що, на перший погляд, нібито сприяють кінематографу, а насправді заважають як виробникам, так і прокатникам. А загальну картину галузі не здатен бачити ніхто з розробників цих норм. У Франції з її складною, але ефективною системою держпідтримки такі закони просто неможливі: це механічне, тупе лобіювання інтересів виробників, що може лише зруйнувати систему, яка бездоганно функціонує. На батьківщині кінематографа система держпідтримки заторкує і враховує інтереси всіх учасників індустрії: виробників, дистриб'юторів, прокатників, демонстраторів. Окрім того, величезну роль у держпідтримці національного кінематографа у Франції відіграє телебачення, яке згідно із законом зобов'язане віддавати до 5,5% своїх прибутків у НЦК: ці гроші йдуть потім на його ж розвиток. Дві третини бюджету НЦК якраз і становлять «телевізійні» гроші. Остання третина — податок із реалізації квитків (11% вартості) та податок на відео (2% продажу і прокату цифрових носіїв). Телебачення, до речі, ще й зобов'язане популяризувати національне кіно, віддаючи левову частку прайм-тайму французьким фільмам. У Росії ситуація протилежна: віднедавня Мінкульт узяв зобов'язання підтримувати фінансово телесеріали. Це вже, звісно, за межею здорового глузду: замість того щоб мати сприяння телевізійних монстрів, не найбагатше міністерство бере на себе клопоти щодо фінансового забезпечення їхніх мильних пристрастей. Окрім економічної та фінансової безграмотності російські чиновники від культури славляться ще й дивним браком художнього смаку, цілковитою культурною дрімучістю. Скажімо, міністр Медінській щиро вважає телесеріали різновидом кінематографа, а тому підтримку їх трактує як серйозну роботу на благо кіномистецтва. Ну й, зрозуміло, ідеологічна складова тут важлива:

«Сонячний удар» Нікіти Міхалкова навіть не покрив витрат, зібравши

**\$1,5
МЛН**
за бюджету
**\$21
МЛН**

саме вона змушує державу викидати немислимі гроші в телеящик. Не таємниця, що серіали, які йдуть на федеральних каналах у прайм-тайм, здебільшого присвячені славі російської зброї, світлому образу поліцейського РФ, гарячому серцю спецназу.

Ще одна особливість російської держпідтримки кінематографа — фінансова допомога тим, хто її не потребує. Фонд кіно видає серйозні позики так званим компаніям-мейджорам, тобто комерційно найуспішнішим студіям: ТРИТЭ, Art Pictures, «BAZELEVS/ТаББаК», «Нон-стоп Продакшн», «Централ Партнершип» та іншим — загалом семи компаніям. Ще недавно кошти розподіляли порівну між усіма мейджорами, але два роки тому вирішили змінити систему і стали видавати їх під конкретні фільми. Цим одержувачам, звісно, теж не зашкодить допомога, але якщо вони такі комерційно успішні, а грошей на кіно в держави мало, то в чому ж логіка фінансової підтримки тих, хто й так може заробити?

Продюсер може попросити гроші й у Мінкульту, й у Фонді кіно. Якщо він відхопить певну суму в міністерстві, котре видає лише безповоротні кошти, то розраховувати на безповоротну субсидію Фонду вже не повинен. При цьому і Мінкульт, і Фонд часом виділяють суми цілком цілеспрямовано, скажімо, на постпродакшн. Трапляються курйозні ситуації, коли держава через Фонд кіно чи Мінкульт погоджується допомогти проекту на стадії постпродакшн, але до неї продюсерів не дістатися через відсутність грошей власне на продакшн.

На відміну від більшості європейців у росіян держпідтримка прокату національних фільмів існує тільки на папері. Головними її досягненнями в цій частині чиновники вважають ту саму ініціативу стосовно виділення 20% усього прокатного часу російським стрічкам та рішення про регулювання прокату. Останнє означає, що Мінкульт має тепер право пересунути вихід у прокат зарубіжного фільму, якщо на той самий день призначено реліз російського. Знову посилаються на досвід зарубіжя: цього разу Китаю, де така практика діє давно. Однак забувають при

цьому зазначити, що в Піднебесній за рік випускають приблизно 400–500 кінострічок, тоді як у Росії в середньому 75. У них прокат тримається на вітчизняному кіно, і такий протекціоністський захід, як зсув релізу зарубіжного фільму на користь рідного, китайського, має мету радше демонстративну, ніж економічну. Окрім того, у будь-якій країні, що цінує національний кінематограф, держава усіяло підтримує кінотеатри. А в Росії сприяння їм відсутнє в принципі, бо ж, за словами міністра культури, «у нас усі кінотеатри приватні».

УНАСЛІДОК ІГОР НАВКОЛО ДЕРЖПІДТРИМКИ В РОСІЙСЬКОМУ КІНО ВИРОБИВСЯ ПЕВНИЙ ФОРМАТ, І КОЖЕН, ХТО ХОЧЕ ГРОШЕЙ ВІД ДЕРЖАВИ, ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ У НЬОГО ВПИСУВАТИСЯ

Унаслідок ігор навколо держпідтримки в російському кіно виробився певний формат, і кожен, хто хоче грошей від держави, зобов'язаний у нього вписуватися. Формат цей не передбачає ані мистецьких відкриттів, ані глибини, ані узагальнень, ані оригінальної кіномови. Важливі лише два критерії, й обидва вони примарні: 1) піде чи не піде глядач; 2) наскільки фільм відповідає уявленню держави про соціальну значущість твору мистецтва. Але, хоч ти лусни, глядач на російське кіно не йде і не йде. Довгоочікуваний «Сонячний удар» Нікіти Міхалкова навіть не покрив витрат, зібравши \$1,5 млн за бюджету \$21 млн. Не змогло окупитись і багато патріотичних фільмів, підтриманих державою. Виняток за останні три роки становили хіба що блокбастери «Легенда № 17», «Сталінград», «Екіпаж» та малобюджетна комедія «Гірко!», що стала лідером прокату за всю історію російського кінематографа. До речі, створена без державних коштів, і це показово.

Влада періодично починає конвульсивні рухи в бік удосконалення системи держпідтримки. На щастя, вони швидко припиняються після масованого висміювання в пресі. Скажімо, міністр культури запропонував було запровадити податок на показ зарубіжних фільмів, а отримані кошти передавати на вітчизняне кіновиробництво. Його дружно й голосно зацитькали, пояснивши, що новий фіскальний платіж, спричинивши подорожчання квитків, відлякає людей від кінотеатрів узагалі й, крім шкоди, така ініціатива нічого російському кіно не дасть. Медінській зітхнув і залишив усе як було.

Чи є альтернатива державному фінансуванню? Для малобюджетного кіно — поза сумнівом. Потрібні тільки велике бажання продюсера й маленький бюджет. Для комерційного, розважального, на жаль, її поки що немає і в найближчому майбутньому не передбачено. Решта джерел фінансування пересохла.

От і стоять кінематографісти з простягнутою рукою в черзі по держгроші, повторюючи, мов бідний Паніковський: «Дай мільйон, дай мільйон!». ■

«Неканонічне кіно». Фільм Ніколая Достая «Чернець і біс» був цензурований РПЦ

Маленькі й небезпечні радощі

Яна Вікторова

Спека! Шалена спека! На сонці за +40 °С, і це дуже відчутно. Розмови про відпочинок і море лунають повсюди: «Ідете? Куди? Як?». При мені засмаглий чоловік жартував про Ай-Петрі, яка тане в блакитному тумані. Почуваюся алкоголіком, який починає тремтіти, коли чує щось про пляшку. Я не можу слухати спокійно про море. Хочу залишити місто, а з ним і проблеми. Хочу поїхати з Луганська не лише на море, а в минуле, у якому не треба було думати про своє завтра. Але туди, як відомо, квитки не продають. Квитки на море сьогодні теж дуже дорогі. Щоб поїхати з Луганська в Крим, потрібно 4600 руб. в обидва кінці з поромною переправою. Дорога, скажімо, до Краснодару коштуватиме 3000 руб. туди й назад. Далі складніше. Путівка на 10 днів з одноразовим харчуванням обійдеться в 13 тис. руб., із дворазовим — 14 тис. руб. і вище. Це без кишенькових грошей на розваги. Зарплата вчителя зі стажем — близько 6 тис. руб., медичної сестри — 4 тис. руб. Рахуйте відповідно до тих цифр можливості бюджетників, якщо лише на дорогу, проживання та дворазове харчуванням треба витратити близько 20 тис. руб. — зарплата медсестри майже за півроку. Море стало блакитною мрією, як верхівка гори Ай-Петрі, яка тане в блакитному тумані...

Можна було б придумувати собі розваги в місті. Дача. Але воду дають за годинами. А коли сидиш в очікуванні можливості покатися, вимити посуд і попрати, зникає будь-яке бажання планувати дозвілля. Відпочивати за містом можна, але також лише маючи на це гроші. Озеро Вісімка обійдеться в 100 руб. за день відпочинку. Якщо брати альтанку, вийде дорожче. Аквапарк «Пінгвін» коштуватиме 150 руб. з особи за три години купання. Кіно — будь ласка, 50 руб. квиток. Ще можна поїсти піци під кондиціонером, випити пива й забути про всі свої бажання... Фонтани чомусь не працюють, хоча ще в травні їх перевіряли, у них навіть дівчата купалися, попри заборону влади міста робити це. Дуже лякає вимикання світла. Це якимось чином пов'язано: спека й світло. У місцевих новинах постійно повторюють, як підготуватися до періодичного знеструмлення: придбати радіоприймач і батарейки до нього... Шкода техніки, яка щоразу «летить» після таких вимикань, не витримавши перепадів напруги. Дуже дорого обходиться потім ремонт.

Почула розмову: нам пощастило, ми живемо біля кінотеатру «Мир», а там приватний фонтан, і він працює. Люди радіють світлу, воді, цивілізації в таких звичних для будь-якого

європейця проявах, як вечірня ілюмінація та діючі фонтани. Мені казали з гордістю: «Ми ходимо гуляти лише туди», а потім пошепки: «Все одно більше ніде». Дивний-предивний світ, коли вода, світло та інтернет стають радістю, а тиша — джерелом щастя. Ми тішимося всьому тому, чому раніше не приділяли уваги. Прагнемо випрати щось, покатися та вимити посуд, доки є вода. Життя стало дуже продуманим. Як там нічні романтичні вечірні, коли воду можуть відключити в будь-який момент. Треба перевірити пошту, відповіді, на листи, сходити в душ, а потім вже робити щось інше.

Щодня я думаю, як зробити дні моєї відпустки несхожими. Кіно. Дитячий майданчик. Парки міста. Одного такого дня під час мандрів ми із сином наткнулися на пам'ятник загиблим під час 2014–2015 років дітям. Моє дитя ще не вміє читати, тож йому байдуже: свічка, прізвиська на чорному тлі й вік загиблих — від 1 місяця до 17 років. У мене було відчуття, що ми гуляємо кладовищем серед могил, а навколо дерева, посаджені на знак пам'яті про загиблих із табличками з прізвиськами дітей. Як докір загиблим живим. А просто на вході в парк згоріле кафе «Мансарда».

Дуже дивне відчуття — на вході до дитячого парку вигорілий будинок, у якому ще висить люстра. Моя дитина з радістю сприйняла це як атракціон — можливість зайти в дивне приміщення, роздивитися пошкоджені полум'ям кондиціонери, пробиті наскрізь стелю, дерева навколо. Ніби не два роки минуло, а ціле життя. Хтось написав на вході «1945–2015» і вимазав вапном відірвану назву вулиці — ім. Шевченка. Колись мені доведеться все це пояснювати дитині, розтлумачувати, чому так, чому згорілий дім на вході до дитячого парку, чому пам'ятник загиблим серед залишків атракціонів. Мабуть, у мене є ще час. Мабуть, ще знайду слова й придумаю щось, якимось підготуюся...

Так, я думаю щовечора, який відпочинок можу дозволити собі та дитині. Що організувати в межах міста. Яку дивну подорож вигадати. Що подарувати нам, якщо й цього літа море залишиться тільки в мріях. І мене дуже турбує, що дні мого життя, як у дитинстві, одразу й начисто не можна буде переписати. Не повернеш того літа, не зітреш із пам'яті наступну зиму... Не компенсуєш обмеження, заборони, страхи. Життя одне. І мені дуже хотілося б, щоб наступного літа ми мандрували не лише кам'яними джунглями міста, вигадуючи собі дивні шляхи та пригоди, бо не в змоззі здійснити щось інше. Хоча навіть у цих умовах я прагну, щоб моя дитина була щасливою й забула те страшне літо, яке для когось стало останнім. ■

Стара добра Лені

Станіслав Васін

Ось відчиняються двері залу, і входить одна людина, радісна та усміхнена. Сотні вітають її такими самими радісними вигуками. Овації і захват. Далі? А далі людина говорить. Коротко, зрозуміло, впевнено, вірячи в кожне слово. А в цей час камера знімає обличчя присутніх у залі: вони ніби продовжують того, хто стоїть за трибуною. Кожне слово супроводжується або кивком голови, або гордістю за сказане. Все це «Тріумф волі»: один із шедеврів пропаганди часів нацистської Німеччини, знятий Лені Ріфеншталь. А за трибуною Адольф Гітлер. Утім, його можна сплутати з кимось іншим.

Цей хтось не такий хороший оратор. Але в респі сюжет не поступається шедевру 1930-х: сотні усміхнених облич, кремлівський палац, «громадяни Росії, жителі Криму та Севастополя» та овації стоячи. Овації, які на Донбасі не стихають ось уже третій рік.

Останнім часом у російській пропаганді справді помітне істотне зрушення. РФ дедалі частіше з огидою переступає через радянське минуле, радісно застрибуючи в імперський черевик. Той за визначенням трошечки тисне: за сто років навіть «великій» Росії важко утримати себе в колишніх ментальних розмірах. Але людей і далі дресують. І ступінь дресування істотно різниться від «молодої держави» до «від Волги до Єнісею»: якщо в самій РФ пропаганда більше рафінована, то «республіканського» глядача годують грубо й нагло, без церемоній, цілодобово розказуючи про «святих Романових» і міць промисловості часів Распутіна й царської сім'ї. Паралельно ведеться оповідь про те, як поважали та боялися росіян у той час із обов'язковою думкою, що вся справа лише в географії й що необхідно повернутися до меж «великої країни».

Телеканал «Оплот», що цілодобово говорить про «гробы перемоги», у яких скоро опиняться всі «українські нацисти».

«Розіп'яті хлопчики», що стали «скинутими з поїзда бабусями». І, звичайно, тарифи — головна перемога «народної землі». І все це не просто нашвидку змонтовані неякісні сюжети. Тут на вас чекають справді незavidні умови українських військових, протухла вода, старе, зношене взуття, навіть синя масляниста рідина, у якій доводиться митися бійцям ЗСУ. Одним словом, майстри пропаганди старанно збирають усі сюжети про проблеми українських бійців, а потім об'єднують їх в один... Аж раптом на екрані з'являється щось абсолютно інше, протилежне:

урочиста молитва воїнів «Азова» в новенькій формі або Хрещатик, звідки під аплодисменти й сльози черговий автобус вирушає на фронт. І все це в тиші, без жодного коментаря. А потім кадр заповняють гроби. Багато гробів, укритих синьо-жовтими прапорами, і десятки людей на колінах уздовж доріг. І ось тут спадкоємці фрау Лені вже не відмовляють собі в задоволенні щось та й сказати: «Українські матері! Не пускайте своїх синів на Донбас. Український солдате, задумайся! Тюрма й полон — це краще, ніж труна». І так щодня.

Все змінюється з настанням вихідних. Ніби загнаній кобилі, яка весь тиждень змагалася в інформаційних перегонах, місцевим патріотам «русской весни» у вихідні дають відпочити й нагадують, що в «республіці» все добре: «Днями в столиці Донецької Народної Республіки у парку імені Щербакова відбувся захід під назвою «Русские вечорки». Понад дві сотні донецчан зібралися, щоб суботнього вечора весело разом водити хороводи, змагатися в перетягуванні каната, співати пісень і просто проводити добре час». Це не казка, не брехня, не фантом: дорослі люди справді перевдягаються в російських петрушок, із задоволенням танцюють під російські народні пісні, їдять млинці й водять хороводи, відтворюючи Росію давніх часів.

У самій РФ все набагато серйозніше й драматичніше. Останні два місяці це цілковита апологетика «великих провалів», які настигли Росією всюди. Але саме тут уважний глядач і помітить головну небезпеку: образа й винятковість — два компоненти, змішавши які історія зазвичай отримувала фашизм. Усі російські телеканали цілодобово мовлять про несправедливість санкцій, дискваліфікацію «великих атлетів», «політичне Євробачення», «Росію, яку боїться весь світ». Боїться, а тому кривдить.

Хай там як, а в самій Росії творчий геній пані Ріфеншталь актуальний і в 2016-му. При всіх недавніх провалах двері Кремля так само розчиняються й блистять позолотою, так само говорить «людина». Говорить про те, що не покине Росію та росіян Донбасу, знає, що робити, про «велику країну». Але

РФ не «республіка», і Путін тут строго дозований. Його березуть, як самвидавну збірку, а промови звучать не так часто, як у «ДНР». У РФ у найкращих традиціях всього гібридного й далі граються в демократію. Ток-шоу із Соловйовим та іншими майстрами найкращих сортів пропаганди б'ють усі рекорди, адже на них запрошують і гостей із нашої країни. Але шанси у них жодних, якщо тільки це не Микола Левченко та подібні «жертви режиму», які можуть лише підтвердити тезу «почуйте Донбас». Тоді їм аплодує зал. ■

Селфі з Джастіном

ОНУХ

«**Т**he sexiest man alive!!» («Найсексуальніший чоловік власною персоною!!») — так підписала своє селфі з Джастіном Трюдо одна з його численних українських шанувальниць. Хто б міг подумати, що політик із далекої країни здатний пробудити такі сильні почуття. Після зустрічі прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо з гостями в «Мистецькому Арсеналі» Facebook заряснів десятками селфі, на яких завжди усміхнений зірковий політик позує з широким спектром українських прихильників, починаючи від хатніх господинь і закінчуючи університетськими професорами. Феномен популярності Трюдо дивує і змушує задуматися. Молодий, високий, показний, із гарним, доглянутим волоссям і чарівною усмішкою голлівудської зірки, він блискавично швидко здобув симпатію багатьох людей у Канаді і, мабуть, ще більшу за кордоном. Його перша постанова як прем'єр-міністра — запровадження гендерної рівності 50 на 50 і введення до складу уряду небаченої доти кількості представників меншин, які творять канадську культурну мозаїку (зокрема, і трьох представниць української діаспори) — мала широке відлуння. Прем'єр-міністр Країни Кленового Листка — один із тих політиків, кого найкраще впізнають у світі, до того ж, мабуть, найулюбленіший. Популярні видання, надто жіночі, наголюють на привабливості Трюдо й пишуть, що його погляди непокоять багатьох із «могутніх світу цього». Ревний католик, одружений чоловік і батько трьох дітей, Джастін відкрито підтримує гомосексуальні шлюби. Обстоює легалізацію марихуани й виступає проти заборони абортів. Виступає за те, щоб приймати втікачів, і бореться за ксенофобією. «Це лівий радикал», — кажуть одні. «Ні, просто нормальний сучасний тип», — стверджують інші.

Джастін Трюдо — син П'єра Трюдо, який домінував на політичній сцені Канади в 1970–1980-х роках. Обидва очолювали Ліберальну партію, яка за своєю сутністю ближча до європейських соціал-демократів, аніж до класичних лібералів. Трюдо-старший був свого часу харизматичним лідером, а Трюдо-молодший — іміджевий шедевр партійних стратегів, які шукали політика, здатного перемогти на виборах консерваторів, що засиділись у владі. Молодий і споклиско чарівний «син свого батька», що в країні повсюдного егалітаризму завжди мав присмак забороненого плоду, легко переміг нудного, але солідного й, що суттєво, прихильного до України прем'єр-консерватора Стівена Гарпера. Від перших днів своєї каденції Джастін є всюди. Ми бачимо на екранах телевізорів, як він вітає перших сирійських утікачів, даруючи їм пухові куртки для канадських зим (натомість критики зауважили, що то куртки фірми *Canada Goose* й коштують вони понад \$500 — таких не може собі дозволити більшість канадців), а за хвилину вже дивимось, як на конференції в Парижі

невтомно обстоює канадську позицію в питанні про глобальне потепління. Зовсім недавно мало не всі світові ЗМІ показували радісного Джастіна на демонстрації *Pride Parade* у Торонто, заважаючи, що це перший канадський прем'єр-міністр, який бере участь у щорічному заході, котрий має на меті утвердження сексуального розмаїття. А тепер Київ, «Арсенал» і сотні селфі з «the sexiest man alive!!».

Хто такий Джастін Трюдо, або, інакше кажучи, що нам демонструє феномен цього безперечно непересічного політика? У складному й неспокійному світі Трюдо постає як дзеркальне відображення ще одного популярного «шоумена» й невдовзі, можливо, президента США Дональда Трампа, але якщо перший — позитивний образ, то другий у світлі ліберальних ЗМІ постає як негативний. Поза сумнівом, Джастін Трюдо є найбільшим за багато років досягненням канадської публічної дипломатії. Взірцева країна має тепер біля керма влади ще й незвичайного політика. Це безперечний привід для гордощів, і, як свідчить довгий та широкий інтернет, усі заздять нам, що ми маємо такого прем'єра.

ТРЮДО ПОСТАЄ ЯК ДЗЕРКАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЩЕ ОДНОГО ПОПУЛЯРНОГО «ШОУМЕНА» ДОНАЛЬДА ТРАМПА, АЛЕ ПЕРШИЙ — ПОЗИТИВНИЙ ОБРАЗ, А ДРУГИЙ У СВІТЛІ ЛІБЕРАЛЬНИХ ЗМІ ПОСТАЄ ЯК НЕГАТИВНИЙ

Ще триває медовий місяць ліберального уряду, діяльність якого ми невдовзі оцінимо з огляду не тільки на популярний і добре організований маркетинг, а й на економічне становище, що, як усі сподіваються, буде не менш досконалим, ніж постать прем'єр-міністра. Колишній уряд консерваторів багато років провадив політику затягування пасків, зате лишив у державній скарбниці вагомий доларовий надлишок. Ліберали під проводом Джастіна мають намір збільшувати державний борг у період дешевих кредитів, щоб використати їх як додаткові інвестиції в канадську економіку, котра своєю структурою подібна, наприклад, до російської й спирається передусім на копальні та сировину, переважно нафту, яку експортують до США. А кредити почнемо сплачувати тоді, коли економіка, отримавши нові інвестиції, даватиме прибутки. Цей намір водночас і сміливий, і ризикований.

Що ж, тримаймо кулаки за прем'єра Джастіна, бо якщо йому вдасться, він, як і його батько, ввійде в історію як непересічний політик. А якщо експерименти з бюджетом і позиками не дадуть сподіваного успіху, нам лишиться бодай усміхнене селфі з чарівним Джастіном, «the sexiest man alive!!». ■

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

20:25
ЩОСУБОТИ

РАНДЕВУ

З ЯНІНОЮ СОКОЛОВОЮ

ВІДВЕРТА РОЗМОВА. БЕЗ МАСОК ТА МІМІКРІЇ.

ОНОВЛЕНИЙ LEXUS ES

ОНОВЛЕНЕ ВТІЛЕННЯ
ВИЗНАНОЇ РОЗКОШІ

ВЖЕ В УКРАЇНІ

Офіційний дистриб'ютор ПП «Тойота Україна»

www.lexus.ua